

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

I.ĖATTUŐİLİ VE I.MURŞİLİ DÖNEMİNDE GAZİANTEP VE ÇEVRESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehtap ÇAĞLAR KALE

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Sedat ERKUT**

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

I.HATTUŞİLİ VE I.MURŞİLİ DÖNEMİNDE GAZİANTEP VE ÇEVRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı :Yrd. Doç.Dr. Sedat ERKUT

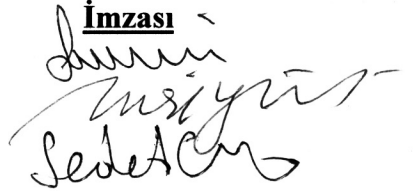
Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof.Dr. Salih ÇEÇEN

Prof.Dr. Turgut YİĞİT

Yrd.Doç.Dr. Sedat ERKUT

İmzası

Tez Sınavı Tarihi 28/04/2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR LİSTESİ	II
GİRİŞ.....	V
I. BÖLÜM	
M.Ö. III. BİN YILIN SON ÇEYREĞİNDEN I. HATTUŞİLİ DÖNEMİNE KADAR	
ANADOLU’NUN VE GAZİANTEP BÖLGESİ’NİN GENEL DURUMU	1
II. BÖLÜM	
I. HATTUŞİLİ VE I.MURŞİLİ DÖNEMİ	
II.A) I.Hattuşili Dönemi	13
II.B) I.Murşili Dönemi.....	17
II.C) I.Hattuşili’nin ve I.Murşili’nin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye’ye Yönelik	
Seferleri	23
II.D) I.Hattuşili’nin ve I.Murşili’nin Sefer Güzergâhları Hakkında	25
II.E) HALEP/ YAMHAD KRALLIĞI HAKKINDA	28
E.1) Coğrafi Konum.....	28
E.2) Hitit Egemenliği Öncesinde Yamhad/Halep Krallığı.....	29
E.3) Hitit Egemenliğine Geçiş Dönemi	34
E.4) Hitit Egemenliğinde Yamhad/Halep Krallığı.....	36
II.F) ALALAH/ TELL AÇANA ŞEHRİ HAKKINDA	39
F.1) Alalah’ın Coğrafi Konumu ve Hitit Egemenliğine Kadarki Dönemde Alalah	39
F.2) I.Yamhad Krallığı Hakimiyetindeki Dönem	40
a.) Yarimlim Dönemi	40
b.) Ammitakum Dönemi	41
F.3) Hitit Egemenliğinde Alalah.....	42

II.G) URŠU ŞEHİRİ HAKKINDA	45
G.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Uršu	46
G.2) Hitit Egemenliğinde Uršu	49
II.H) HAŠŠUWA ŞEHİRİ HAKKINDA	58
II.İ) HAHHUM/HAHHA ŞEHİRİ HAKKINDA	65
I.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Hahhum	66
I.2) Hitit Egemenliğinde Hahhum	69
II.J) KARGAMIŞ ŞEHİRİ HAKKINDA	72
J.1) Coğrafi Konumu	72
J.2) Hitit Egemenliği Öncesinde Kargamış	74
a.) Kargamış Kralı Aplaşanda Dönemi.....	76
b.) Kargamış Kralı Yatar-Ami Dönemi.....	80
J.3) Hitit Egemenliğinde Kargamış	81
II.K) ZALPA ŞEHİRİ HAKKINDA	84
II.L) HURRİLER VE GÜNEYDOĞU ANADOLU’DA Kİ VARLIKLARI	88
L.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Hurriler	88
L.2) Hitit Egemenliğinde Hurriler	92
SONUÇ	98
ÖZET	102
ABSTRACT	104
BİBLİYOGRAFYA	105
Haritalar ve Resimler	121

ÖNSÖZ

I. Hattuşili ve I. Murşili döneminde Gaziantep ve çevresi konulu çalışmamızda temel amacımız; Gaziantep bölgesinin M.Ö. II. bin yılın ilk yarısına kadar uzanan bir zaman dilimi içerisindeki konumu ile şehrin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye açısından önemini ortaya koymaktır. Çalışmayı hazırlarken bazı şehirlerin günümüzde halen gün ışığına çıkarılamamış olması çalışmamıza zorluk katmış olsa da, bu şehirlerin yerini tespit amacıyla yaptığımız lokalizasyon çalışmaları benim için hem zevkli hem de aydınlatıcı birer çalışma niteliğindeydi.

Bu çalışmayı hazırlarken çalışmamın her aşamasında değerli görüşleri ve bilimsel konudaki yönlendirmeleriyle katkıda bulunan değerli hocam ve tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Sedat ERKUT'a, eksik kaldığım noktalarda yardımını benden esirgemeyen ve fikirleriyle bana yol gösteren değerli hocam Prof.Dr. Turgut YİĞİT'e, kaynak konusunda bana yol gösteren değerli hocalarım Prof.Dr. Sebahattin BAYRAM'a, Prof.Dr. Ahmet ÜNAL'a ve Yrd.Doç.Dr. Rifat ERGEÇ'e, bilimsel yaklaşımlarıyla, çalışmama tek bir bakış açısından değil pek çok farklı bakış açısıyla bakmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Ömer ÇAPAR'a, hayatımın her aşamasında maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemeyen ve bu süre zarfında kendileriyle yeterince ilgilenemediğim annem Fatma ÇAĞLAR'a, babam İsmail Hakkı ÇAĞLAR'a, kardeşlerim Serkan ÇAĞLAR ve Erkan ÇAĞLAR ile hayat arkadaşım M. Ali KALE'ye sonsuz teşekkür ederim.

Mehtap ÇAĞLAR KALE

KISALTMALAR LİSTESİ

AJSL	The American Journal of Semitic Languages and Literatures, Chicago.
AK	Atatürk Konferansları, Ankara.
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri, Ankara.
AnSt	Anatolian Studies, Journal of British Institute of Archeology at Ankara, London.
AfO	Archiv für Orientforschung, Graz.
AoF	Alt orientalische Forschungen, Akademie Verlag, München.
Anatolia	A.Ü.D.T.C.F. Eski Önyasya Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Dergisi, Ankara.
Anatolica	Annuaire international pour les civilisations de l'Asie antérieure, Leiden.
ArcAn	Archivum Anatolicum, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri Anabilim Dalı Dergisi, Ankara.
ARM	Archiv Royal De Mari.
AT(T)	D.J.Wiseman, The Alalakh Tablets, London.
A.Ü.D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.
BASOR	Bulletin of American Schools of Oriental Research, New Haven.
Belleten	Belleten. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
Bknz	Bakınız.
BoTU	E.Forrer, Die Boghazköi-Texte in Umschrift, Leipzig, 1922-1926.
CAH	Cambridge Ancient History, Cambridge.
CTH	E.Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris, 1971.
Ç.Ü.S.B.D.	Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Adana.

Dn	Dipnot.
D.T.C.F.D.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.
E.Ü.S.B.D.	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri, 2002.
F.Ü.S.B.D.	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 1994.
G.Syriens	H.Klengel, Geschichte Syriens Im 2.Jahrtausend v.u.Z, Teil 1,- NordSyrien, Berlin, 1965.
HAB	F.Sommer-A.Falkenstein, Die Hethitisch-akkadische Bilingue Des Hattušuli I (Labarna II), München, 1938
Hethitica	Hethitica, Travaux édités par G.Jucquois Travaux de la Faculte de Philosophie et Lettres de l'Universite Catholique de Louvain. Section de Philologie et histoire orientale, Louvain
JCS	Journal of Cuneiform Studies, New Haven.
JESHO	Journal of The Economic And Social History of The Orient, Leiden.
JNES	Journal of Near Eastern Studies ,Chicago.
JSOR	Journal of the Society of Oriental Research, Chicago.
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig/ Berlin.
KUB	Keilschrifturkunden aus Bogazköi, Berlin.
MAOG	Mitteilungen der Altorientalische Gesellschaft, Leipzig.
MARI	Mari Annales de Recherches Interdisciplinaires, Paris.
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin.
Or.	Orientalia, Roma.
RA	Revue d'Assyriologie et d'Archeologie Orientale, Paris.
RGTC	Repertoire Géographique des Textes Cuneiformes.
RHA	Revue hittite es asianique, Paris.
RIA	Reallexikon der. Assyriologie, Berlin.

SCO	Studi Classici e Orientali, Pisa.
StBoT	Studien zu den Boğazköy-Texten, Wiesbaden.
Syria	Syria Revue d'art oriental et d'archéologie.
TC	Tablettes Cappadociennes.
Tel Aviv	Journal of the Tel Aviv University, Institute of Archeology.
THeth	Texte der Hethiter, Heidelberg.
TTK	Türk Tarih Kurumu, Ankara.
TAD	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara.
TUAT	O.Kaiser (Hrsg.), Texte aus der Umwelt des Alten Testaments.
ZA	Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete, Leipzig.

GİRİŞ

M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreği ile M.Ö. I. bin yılın ilk çeyreği arasında siyasal ve kültürel alandaki varlıkları hakkında bilgi sahibi olduğumuz Hititler; Anadolu’da siyasî birliği sağlamaya yönelik ilk adımları atan devlet konumundadır. Siyasi yaşamları boyunca, Anadolu’nun çehresini değiştirmekle kalmayıp, medeniyetin kalbi sayılan Mezopotamya ve Kuzey Suriye coğrafyası ile olan siyasî, ekonomik ve sosyal ilişkileri münasebetiyle, bölgeye hakim bir güç olarak dünya tarihini derinden etkilemişlerdir.

Çalışmamızın konusu olan I. Hattuşili ve I. Murşili dönemleri, Hititlerin şehir devleti aşamasından, devlet konumuna geldikleri bir dönemdir. Çalışmamızın birinci bölümünde, M.Ö. III. bin yılın son çeyreğiyle, M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğindeki Anadolu’nun siyasi yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde Kızılırmak kavsinde temelleri atılan Hitit devletinin kökeninden bahsedilmiştir. I.Hattuşili’nin tahta çıktığı esnada, Hitit Devleti’nin içinde bulunduğu siyasî ortam hakkında bilgi verilmiştir. I.Hattuşili’nin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesine yönelik seferleri, çiviyazılı belgeler ışığında anlatılmıştır. Anadolu’nun içlerinde yer alan şehir devletlerini, devlet sınırları içerisine katan I. Hattuşili, daha fazla güçlenmek için Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye’nin hakimiyet altına alınması gerektiğinin bilincindeydi. Bu nedenle, Anadolu içlerinde siyasî birliği sağladıktan sonra gözünü bu topraklara dikti ve fetih politikasını buraya yönlendirdi. Ardılı I. Murşili döneminde ve daha sonraki krallar döneminde de bölgeye yönelik politikalar ve fetihler devam etmiştir. Çalışmamızın bölgesel hareket noktası olan Gaziantep Bölgesi, Hititlerin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye politikasının önemli bir durağını oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu’nun batı kapısı olan Gaziantep, Kuzey Suriye’ye geçişi sağlayan doğal geçit yollarıyla, önemli kilit noktalardan birinde yer almaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız belgeler, bölgede siyasî birliğini sağlamış güçlü bir devlet konumundaki Yamhad Krallığı ve ona bağlı şehir devletlerinin büyük bir kısmının Gaziantep ve çevresinde

yer aldığını göstermektedir. Bu nedenle Hititlerin, Kuzey Suriye'ye yönelik fetihleri izlenildiğinde, bölgenin Hititler için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

Çalışmamızda, Eski Hitit Dönemi'nin iki önemli kralı olan I. Hattuşili ve I. Murşili dönemlerinin askerî ve siyasî icraatlarına ışık tutan yıllıklardan ve bunların tercümelerinden faydalanılarak bu iki kralın Hitit tarihindeki yeri ortaya konulacaktır. Tezin ana kaynağını oluşturan çiviyazılı belgelerin, Eski Hitit Dönemi'ndeki yetersizliği nedeniyle de, daha sonraki dönemde hüküm sürmüş krallara ait belgelerden yararlanarak, döneme ilişkin bilgi verilecektir. I. Hattuşili ve I. Murşili döneminde, ele geçirilmiş şehir devletleri hakkındaki en yetkin bilgiler Mari arşivlerinde yer almaktadır. Şehirlerin bölge tarihi açısından önemini ortaya konulabilmesi amacıyla, Mari arşivlerinde ele geçen belgelerin tercümelerinden de yararlanılacaktır.

I. BÖLÜM

M.Ö. III. BİN YILIN SON ÇEYREĞİNDEN İ. HATTUŞİLİ DÖNEMİNE

KADAR ANADOLU’NUN VE GAZİANTEP BÖLGESİ’NİN GENEL

DURUMU

Anadolu’da yazının olmadığı dönemlerde, siyasi yapı hakkında bilgi verecek kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu dönemin aydınlatılması, bölgeye komşu devletlerin icraatlarını anlattıkları belgelere dayalıdır. M.Ö. III. binyılın son çeyreğinde (M.Ö. 2300-2000- İlk Tunç Çağı III) Mezopotamya’da gelişmiş bir uygarlığa ilişkin yazılı belgelerde, çok sınırlı da olsa Anadolu’ya dair kayıtlara rastlanmaktadır¹. Anadolu’nun protohistorik dönemine ait en eski belgelerinden biri olan “Şar-tamhari Metinleri”nde²; Anadolu’nun içlerinde yer alan Puruṣhanda kentine³ ticaret için giden tüccarlar, Akad Kralı Sargon’un (M.Ö. 2340-2284) sarayına giderek kendilerinin savaşıcı olmadıklarını belirtip, Sargon’dan kendilerini koruması hususunda yardım isteğinde bulunmuşlardır⁴. Akkad Kralı Sargon’da bu yardım

¹Yiğit 2003, s.168.

²Şar-tamhari Metni, Mısır- Tel el Amarna’da ve Boğazköy’de ortaya çıkarılmıştır. Ele geçirilen nüshalardaki eksik kısımlar, metinlerin karşılaştırılması sonucu tamamlanmıştır. Hititçe nüshası CTH 310’da yer almaktadır. Metnin Hititçe nüshasından yapılan tercüme için bkz: (Güterbock 1938, s.45-46). Tel el Amarna ve Boğazköy’de bulunmuş Şar-tamhari Metni’nden başka, Akad Kralı Sargon’un seferlerini anlatan başka metin daha bulunmuştur. Kültepe II. kültür katında ortaya çıkarılan Kt.j/k 97 numaralı metin, Sargon’un Anadolu’daki icraatları hakkında bilgi vermektedir. Bu metin, Günbattı tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Günbattı 1997a, s.133-149.

³Puruṣhanda/Parsuhand/ta/Burṣahanda formunda görülen şehir, Eski Asur kaynaklarında Buruṣhattum, Tel el Amarna’da ele geçirilen nüshada, Buruṣhanda olarak geçmektedir. Şehir hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.323-324; Ertem 1973, s.113; Nashef 1991, s.29-31.

⁴Dinçol 1982, s.19. Tüccarların şikayetine sebep olan durum açık olmamakla birlikte, Puruṣhanda şehri kralının tüccarlar üzerinde baskı kurduğu, bu baskının tüccarların şikayetine sebep olduğu düşünülmektedir. Yiğit 1994, s.19.

isteğine olumlu cevap verip tüccarların şikayetine sebep olan durumu ortadan kaldırmıştır⁵.

Sargon'un torunu Naramsin döneminde de (M.Ö. 2260-2223) Anadolu'ya yapılan seferlerin devam ettiği, on yedi şehir devletinin oluşturduğu koalisyonun⁶, Naramsin'e karşı savaştıkları belgelerden öğrenilmektedir⁷. Bu durum Mezopotamya'daki büyük güçlerin Anadolu'nun zengin hammadde kaynaklarına karşı kayıtsız kalmadıklarını ve tüccarların çeşitli zenginliklerle dolu Anadolu topraklarından yararlanma isteklerinin, Anadolu ve Mezopotamya arasında askerî, siyasî, ticarî ve kültürel ilişkiler yarattığını göstermesi açısından önemlidir.

Ticaretin güvenilirliği Anadolu'yu, Asurlu tüccarlar için cazibe merkezi haline getirmektedir. Döneme ilişkin belgeler, Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticarî ilişkilerin, askerî açıdan da desteklendiğini göstermektedir. Bu durum, Anadolu'ya ticaret için gelen tüccarların, yerel krallarla yapmış oldukları anlaşmalar ve ödedikleri vergilerle⁸, ticaretlerini daha serbest ve güvenli biçimde yaptıklarına işaret etmektedir.

M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da, bağımsız şehir devletleri bulunmaktaydı. Anadolu'daki bu birbirine yakın şehir devletlerinin varlığı, Asurlu

⁵Şar-tamhari metninde Sargon'nun Anadolu'ya düzenlediği seferde Gümüş dağları olarak adlandırılan Toros dağlarını aşarak Buruşhanda şehrine ulaştığı anlatılmaktadır. Kuzuoğlu 1999, s.4.

⁶Bu koalisyonda Hatti Kralı Pampa, Kaniş Kralı Zipani, Kurşaura Kralı Tişbinki, Amurru Kralı Huwaruwas ve Sedir Dağı Kralı İsqippu bulunmaktadır. Bu şehirlerden Amurru Suriye'de, Sedir Dağı ise Amanoslar'da yer almaktadır. Yiğit 2000, s.23.

⁷ Dinçol 1982, s.19.

⁸Asurlu tüccarların oluşturduğu ticaret kervanları içinden geçtikleri kentin kralına geçiş vergisi ödüyorlardı. Bu vergiler genellikle taşınan malın cinsine göre oransal olarak hesaplanıyordu. Sever 1995, s.6.

tüccarların gündüz yolculuk yapıp gece konaklamalarını sağlıyordu⁹. Uzun ve çeşitli tehlikelerle dolu olan bu geniş ticaret ağının işlemesi, elbette ki kısa bir sürede olmamış, bu süreç belki de yüzyıllar içerisinde tesis edilmiştir. M.Ö. XIX. yüzyılda bu ticarî pazar ağı giderek büyümüş ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde koloniler kurulmaya başlanmıştır.

Anadolu'daki bu ticarî pazar ağı, iki önemli ticarî merkezden oluşmaktaydı. Bunlardan şehir devletlerinin eteklerine kurulmuş olan ve Asurcada “liman”, “koy” anlamına gelen ticaret merkezlerine “kārūm”¹⁰ denilmektedir. Akadca “ubāru”, yani “misafir” anlamına gelen daha küçük çaptaki ticaret merkezlerine ise “wabartum” ismi verilmektedir¹¹. Kārūmlar daha ziyade Asurlu tüccarların ticaretlerini belirli kurallar dahilinde serbestçe yaptıkları daimi ticaret merkezleri iken, wabartumlar ise daha küçük ticaret merkezleridir.

⁹Sever 1995, s.3'te Asurlu tüccarların Anadolu'yu tercih etmelerinin sebeplerinden birisinin bölgedeki sulh ve sükûn ortamının mevcudiyeti olduğunu belirtmektedir. Çünkü ticaret kervanları Asur'dan hareket ettikten altı ay kadar sonra ancak Kaniş (Kültepe)'e ulaşabilmekteydiler. Kervanların emniyetini yerli (Anadolulu) krallar (/beyler) üstlenmişlerdir. Buradaki münasebetler Asurlu tüccarlar tarafından oluşturulmuş kārūm ve wabartum meclisleri tarafından tanzim edilmektedir. Aralarındaki ihtilaflara da bu meclisler bakmaktadır. Yerlilerle olan sorunlarda ise yerel beyler ya da yerel beyin idaresinde ki beyler müdahale etmekteydi. Konu için bkz: Bilgiç 1940-1941, s.914; Matthaus 2006, s.355; Sever 1995, s.1-16.

¹⁰Kārūm; Sumerce “Kar” kelimesinden Akadcaya “kārūm” şeklinde geçmiştir. Kārūm kelimesi daha sonraki devirlerde “ticarî merkezler” veya “iş meydanları” anlamında kullanılmıştır. Wabartum ise, “yabancı”, “misafir” anlamlarını taşıyan Akadca “ubāru” kelimesi ile ilgili olup, kārūm'lara nazaran daha küçük çapta iş merkezleri niteliğindedir. Gökçek 2009, s.148.

¹¹Günbattı, kārūm ve wabartumların prototiplerinin Akad Kralı Sargon zamanından itibaren oluşturulmaya başlandığını ifade etmektedir. Günbattı 1997a, s.148.

Dönemin ticarî ilişkilerini açıklayan tabletlerde, Asurlu tüccarların, Anadolu'ya kalay ve dokuma ürünlerini sattıkları, bunun karşılığında, Anadolu'dan altın, gümüş, simli kurşun, bakır ve keçi kılı aldıkları anlaşılmaktadır¹².

Bu kolonilerden Anadolu'daki en büyüğü Kaniş¹³/ Neša adıyla bilinen Kültepe Kārumu'dur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kaniş/ Neša, Anadolu'nun ortalarında yer alan bağımsız şehir devletlerinden biridir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait en fazla tablet Kaniş/Kültepe Kārumu'nda ele geçirilmiştir.

Kārumlardan çıkarılan tabletler genel itibariyle ticarî ve hukukî nitelikli¹⁴ de olsalar, şahıs, tanrı ve şehir isimleri ile bazı anlaşma nitelikli belgelerden siyasî, coğrafi ve etnik yapıyla ilgili bilgiler elde edilebilmektedir¹⁵. Kültepe Kārumu'ndan çıkarılan ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlendirilen bir mektup, siyasî birlikten yoksun olunan bir dönemde, Anadolu'nun siyasal yapısı hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Kt. g/k 35 numaralı belge, Mama¹⁶ Kralı Anum-Hirbi'nin, Kaniş Kralı Waršama'ya yazdığı cevap niteliğindeki mektuptur¹⁷. Mektuptan,

¹² Bayram 1997, s.1; Sever 1995, s.2; Kinal 1971, s.4.

¹³ Kaniş şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.169; del Monte 1992, s.81.

¹⁴ Bu belgeler Asurlu tüccarların iş mektupları ve borç senetlerinden oluşmaktadır. Ayrıca evlenme, boşanma, miras, evlatlık alma gibi aile hukukunu ilgilendiren belgelerle, köle ve ev alımı ile satımı hakkında senetler de bir diğer grubu oluşturmaktadır. Kuzuoğlu 1999, s.6; Sever 1995, s.5.

¹⁵ Kültepe kazılarında ele geçirilen tabletlerde 1500'den fazla yerleşim yerinin adı geçmektedir (Alp 2002, s.48). Ayrıca Kültepe'de Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait Ib tabakasında ele geçen tabletlerde, İrişum, Sargon ve Puzuraşşur gibi Asur kral isimlerine rastlanmıştır. Yıllara adlarını veren krallar ile yüksek derecedeki memurlarının adlarını içeren "limu(m)"lar ve daha aşağı seviyede yer alan memurlara izafeten yapılan "hamuštu(m)"lar burada ki yapıyı açıklığıyla ortaya sermektedir. "Limu(m)" ve "hamuštum"lar hakkında bilgi için bkz: Sever- Çeçen 1990, s.204; Sever 1995, s.3; Bayram 1998, s.131.

¹⁶ Mama şehri hakkındaki literatür için bkz: Nashef 1991, s.82-83; Miller 2001, s.69.

¹⁷ Mektup için bkz: Balkan 1957, s.6-19.

Anadolu’da bu dönemde bağımsız yerel kralların olduğunu ve bu krallara bağlı daha küçük kralların bulunduğu ve bunların zaman zaman birbirleriyle çatışma içerisine girdikleri anlaşılmaktadır. Mektubun diğer bir önemli yanı ise yazının Anadolu’daki yerel krallar tarafından kullanıldığını göstermesidir. Ancak bu yazı Anadolu’da uzun yıllar yerli halk tarafından kullanılmamıştır¹⁸.

Anadolu’daki Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na, Kaniş’in doğusunda yer alan Kuşşar Kralı¹⁹ Anitta son vermiştir. Kültepe II. kültür katındaki yangın izlerinin, Kuşşar Kralı Anitta’nın babası Pithana’nın Kaniş şehrini istilasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu dönemden sonra Kültepe Ib kültür tabakasında ticaretin az da olsa devam ettiği, fakat zamanla ortadan kalktığı görülür²⁰. Boğazköy arşivinde bulunmuş ve içerik bakımından en eski Hititçe belge olan Anitta Metni’nde²¹, Kuşşar Kralı Anitta Dönemindeki olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kuşşar Kralı Anitta Anadolu’nun içlerinde yer alan şehirleri ele geçirilerek, Anadolu’da siyasi

¹⁸Yiğit 1994, s.22.

¹⁹Kuşşar şehrinin 3 kralının ismi bilinmektedir. Bunlar Pithana, Anitta ve Peruwa’dır. Anitta’nın adına Kültepe ve Alışar’da ele geçen bazı belgelerde rastlanır. Kültepe’de bulunan TC III 24 numaralı tablette “Kral Pithana ve merdiven büyüğü Anitta” ifadesi vardır. Alışar’da geçen bir belgede de “Büyük kral Anitta, merdiven büyüğü Peruwa” yazılıdır. Metinde geçen Peruwa’nın krallık yapısı yapımadığı bilinmemektedir. Yiğit 1994,s.25

²⁰Kınal, Anitta’nın Anadolu’daki siyasi birliği sağladıktan sonra, Asurluların ticaret yapmalarına izin vermeyerek, M.Ö. 1750 yıllarında II. Puzur-Asur’un saltanat yıllarında, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın sona erdiği kanısındadır. Kınal 1971,s.5.

²¹ Anitta metni M.Ö. XVIII. yüzyılın ortalarından I.Hattuşili zamanına kadar olan Hitit tarihine ilişkin tek yazılı kaynaktır Bundan başka doğrudan bu döneme ilişkin bilgi veren başka bir belge bulunmamaktadır. Metni oluşturan çivi yazılı metinler olayların geçtiği zamana değil daha sonraki zamana aittirler(Yiğit 2003, s.13). Anitta metni 3 nüsha olarak ele geçmiştir. Bunlardan A nüshası (KBo III 22) M.Ö. XVI. yüzyıla, B nüshası (KUB XXVI 71) ve C nüshası (KUB XXXVI 98) M.Ö. XIII. yüzyıla tarihlenmektedir (Yiğit 1994, s.23). Anitta metni için bkz: Neu 1974, s.10-15.

birlik gerçekleştirme yolunda ilk adımlar atılmıştır. Anitta’dan sonra Eski Hitit Dönemine dek yazılı belgenin olmadığı bir dönem bulunmaktadır²².

Asur Ticaret Kolonileri ağı’ndan sonra, Anadolu tarihini aydınlatan belgeler I. Hattuşili dönemiyle başlamaktadır.

M.. III. binyılın son çeyreğiyle I. Hattuşili’nin hükümdarlık yıllarını kapsayan bir dönemde Gaziantep ve çevresindeki yerleşim yerlerine bakıldığında, bölgenin siyas yapısı hakkında bilgi verecek kaynakların genellikle arkeolojik verilere dayandığı görülür. Ancak Akad Kralı Sargon ve torunu Naramsin dönemi tarihlenen belgelerde, bölge hakkında bilgi bulmak mümkündür. Bölgede yapılan kazılar sonucu Eski Bronz Dönemi’ne tarihlenen pek çok önemli hyk bulunmuş ve bu hykler sayesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin yoğun iskn gördüğü anlaşılmıştır. Bunlardan halen çıkarılabilen ve günümüz Gaziantep sınırları içerisinde yer alan höyüklerin özellikle İşlahiye sınırlarında toplandığı grlmektedir²³. İşlahiye sınırlarında yer alan Tilmen Hyk, Gedikli Karahyk, Zincirli bunların başlıcalarıdır. Tilmen Hyk²⁴ ve Gedikli Karahyk’un M.. III.

²² Yiğit 1994, s.25

²³ Amanos dağları ile Kurt dağları arasında bulunan, Sakağz/ Cobahyk, Zincirli, Tilmen Hyk, Yesemek gibi İşlahiye Ovası’ndaki yerleşim birimlerinde 1950’li yılların ortalarından itibaren kazı çalışmaları başlatılmıştır. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda 50’den fazla hyk tespit edilmiş ve bunların bir kaçı B.Alkım ve ekibi tarafından kazılmaya başlamıştır. Ancak bölgedeki kazı çalışmalarının tarihi M.S. XIX. yüzyıla dayanmaktadır. Anadolu’daki en eski arkeolojik çalışmalarına bu bölgede başlandığı söylenbilir. Bu höyüklerin büyük bir kısmının Kuzeybatı Mezopotamya ve Suriye’yi Anadolu’ya bağlayan ve bugün dahi kullanılagelen yollar üzerine sıralanmış olması bölgenin önemini gösterir. Alkım 1965a, s.4.

²⁴ Duru 2000,s.161.

binyılda yoğun bir yerleşime sahne olduğu ve bölgelerinin idarî merkezi oldukları düşünülmektedir²⁵.

Bu höyükler arasında Tilmen Höyük'ün konumuz açısından önemi büyüktür. Gaziantep'e bağlı İslahiye ilçesinin 10 km. kadar doğusunda yer alan Tilmen Höyük; Yeliburun köyünün 2 km. batısında, bazalt damarları ve tepecikler ile dolu çok engebeli bir ova içerisinde, her yandan Karasu ırmağı tarafından çevrelenmiş, bataklık bir alanda kurulmuştur²⁶. Tilmen Höyük kazıları İslahiye Bölgesi araştırmalarının bir parçası olarak, Anadolu'nun bu kesiminin, Geç Kalkolitik Çağı'ndan başlayarak M.Ö. II. binyılın başlarına kadar olan kültürel süreci konusunda önemli bilgiler vermiştir. Höyükte ortaya çıkarılan ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenen oda mezarları, bu dönemin sonlarına doğru Tilmen'de merkezi bir otoritenin varlığına işaret etmektedir. Orta Tunç Çağı'nın ortalarına doğru höyüğün tepesinde inşa edilen gösterişli saray, tapınak ve diğer yapılar, Tilmen'in bu dönemde bir kent merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Tilmen Höyük, bu dönemde ya bir krallığın önemli bir kenti idi, yahut başlı başına bir krallığın başkenti idi. Ortaya çıkarılmış saray yapıları bir krallığın başkenti olma ihtimalini güçlendirmektedir²⁷.

Güneydoğu Anadolu'da bu dönemde yer alan diğer önemli şehirleşme örnekleri, Gaziantep il sınırları içerisindeki Kargamış, Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan Lidarhöyük ve Adıyaman il sınırları içerisinde yer alan Samsat'tır. Bu yerleşimlerden özellikle Kargamış'ın en parlak dönemini M.Ö. II. binyılla, M.Ö. I.

²⁵ Alkım-Alkım 1967, s.22; Yiğit 2000, s.18; Yiğit 2003, s.171-172.

²⁶ Alkım 1962, s.448; Duru 2000, s.160.

²⁷ Alkım, Başgelen ve Duru 20 krallıktan mukabil Yamhad Krallığı'na tâbi krallıklardan birinin de Tilmen olabileceği görüşündedir. Alkım 1962, s.466; Alkım 1964, s.160-170; Başgelen 2001, s.159 ; Duru 1990, s.130 ; Duru 2003, s.33.

binyılda yaşadığı ve M.Ö. II. binyılın ikinci yarısından itibaren de Hititlere bağlı önemli bir krallık olduğu bilinmektedir.

Gaziantep'in içinde yer aldığı Orta Fırat Bölümü'nün bu dönemde önemli bir yer olması, büyük ölçüde bulunduğu bu coğrafyanın ehemmiyetinden kaynaklanmaktaydı. Mezopotamya'yı Anadolu'ya, Anadolu'yu Kuzey Suriye'ye bağlayan yolların bölgeden geçmesi bölgeyi önemli kılmaktadır. Ayrıca elverişli coğrafi şartları, iklim koşulları, su kaynakları, doğal geçit veren yollarıyla Anadolu ve Mezopotamya dünyası için bölge önem taşımaktadır. Anadolu'yla Kuzey Suriye'yi birbirinden ayıran doğal sınırların bulunmaması, tarihin en eski dönemlerinden bu yana iki bölgenin; siyasî, ticarî, askerî ve kültürel alışverişlerinin artarak devam etmesini sağlamıştır. Bu özelliği sayesinde de Mezopotamya kültürünün Anadolu'ya taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeplerden dolayıdır ki, tarihin çeşitli evrelerinde bölgede çeşitli siyasî organizasyonlar meydana gelmiştir²⁸.

Bölgenin önemi sadece bununla sınırlı değildir. Eski Önasya dünyası için büyük öneme sahip olan ve sağlam inşaat için gerekli olan sedir, selvi, şimşir ağaçlarının Amanos dağlarında bolca bulunması, komşu medeniyetlerin bölgeye olan ilgilerini arttırmıştır²⁹. Bunun en eski ve açık örneği Akad Dönemi'ne ait metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Akad Kralı Sargon'a ait bir metinde Yukarı Memleket, Iarmuti ve Ebla'nın sedir ormanlarına (Amanoslar) ve gümüş dağlarına kadar ki bölgenin Sargon'a Tutuli şehri tanrısı Dagan tarafından verildiği bahs olunmaktadır³⁰. Yine Akad Kralı Sargon dönemine tarihlenen Kt. j/k 97 numaralı metnin 47.-50.

²⁸ Karaboran 1994, s.157.

²⁹ Alkım 1960, s.355.

³⁰ Barton 1929, s.108-109; Yiğit 1997, s.19.

satırlarında “Amanos dağlarını ikiye ayırdım ve onların arasına bir kazık gibi heykelimi diktim.” denilmektedir. Burada yer alan ifadeden Sargon’un Amanos dağlarında bir tasvirini diktirmiş olduğu öğrenilmektedir. Bir başka Sargon metninde de “(Onları) Amanos (dağlarından) geçirdi; askerlerini Amanos (dağlarından) geçirdi (ve) sedir ormanlarına ulaştı.” ifadesi yer almaktadır³¹.

Akad Kralı Naramsin döneminde de bölge hakkında bilgi verilmeye devam edilmiştir. Boğazköy’de bulunan ve Naramsin dönemine tarihlenen, KBo III 13 numaralı metnin ön yüz 13. satırında “Sedir Dağı Kralı İskippu” bilgisi yer almaktadır³². Metindeki bu ifade, bölgede o dönemlerde siyasî bir örgütlenme olduğuna işaret etmektedir³³. Ur’da bulunmuş, Akadca bir metinde “.....(Tanrı Nergal), kudretli Naramsin için yolu açtı ve ona Arman’ı Ibla’yı verdi ve ona Amanus’u, Sedir Dağı’nı ve Yukarı Denizi bağışladı.” ifadesi bulunmakta metnin devamında “o Ammanus’u, Sedir Dağı’nı itaat altına aldı.” denilmektedir³⁴. Lagas Kralı Gudea’nın yazıtlarında (Gudea B yazıtı ve A silindirinde takriben M.Ö. XXI.

³¹ Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz: Günbattı 1997a, s.143.

³² Alkım 1960, s.357-364.

³³ Naramsin belgesi olarak bilinen bu belgedeki “Sedir dağları’nın” Amanoslar olabileceğinden yola çıkan Alkım, M.Ö. XXIII. yüzyılda yaşamış olan Naramsin ile ilgili bu kayıta geçen krallığın İslahiye Bölgesi’nde aranabileceğini ileri sürmektedir (Alkım 1969, s.260-269). Önasya tarihi hakkında bilgi veren Mari kaynaklarında bu bölgeyle ilgili bilgi verilmemesi, bölgeye farklı bir isim verildiğini düşündürmektedir (Alkım 1960, s.357; Duru 2000, s.342-345). Amanos Bölgesi’ne M.Ö. II. binyılda yapılan seferler için bkz: Alkım 1960, s.361; Alkım-Alkım 1969, s.23.

³⁴ B.Alkım, Sedir tanrılarında hareketle Sedir Dağı’nın Amanoslarda yer alması gerektiği kanısındadır. Sedir tanrıları tasvirinin Yesemek Heykel Atölyesindeki kabartmalarda sık sık görülen dağ tanrısı kabartmaları ile ilişkilendirerek, bu tanrıların Amanosların dağ tanrıları olduğu kanısındadır. Hitit panteonuna bu tanrıların Suriye yoluyla girdiği Muvattalli dönemindeki belgeler vasıtasıyla anlaşılmaktadır. Asur Kralı III.Salmanassar’ın Amanos dağlarına yaptığı askeri harekâtlarda Sam’al Kralı Hianu’yu vergiye bağlamıştır. Bu vergi listesinde gümüş, sedir kerestesi, sedir reçinesinin bulunması Sedir dağlarının bu bölgede aranmasının haklı bir gerekçe olduğunu gösterir. Alkım 1960, s.363.

yüzyıl) Amanos ve Sedir dağlarıyla ilgili metinler Gudea'nın binalarına mimari malzeme sağlayan bir bölge olması vasıtasıyla yer almakta ve dikkatleri bu bölgeye çekmektedir³⁵.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Gaziantep ve çevresindeki bölgede şehir devletlerinin bulunması muhtemeldir. Nitekim bölge Eski Hitit Dönemi'nde, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde ve daha sonraki Eskiçağ toplumlarında (Asurlar, Persler, Makedonyalılar, Grekler ve Romalılar) tarafından önemli bir geçiş noktası olarak kullanılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen ve Kaniş/Kültepe'de ele geçirilen vesikalarda; Buruddum³⁶, Dikurna³⁷, Haqa³⁸, Hamizanum³⁹ gibi yerleşim yerlerinin isimlerine rastlanmıştır. Asur-Kaniş yol güzergâhında yer aldığı düşünülen bu kentlerin lokalizasyonu bazı bilim adamları tarafından Gaziantep ve çevresine yapılmaktadır. Bu da bölgenin, M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde tüccarların geçiş güzergâhında yer alabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Tarih öncesi ve tarihi çağların büyük bölümünde Orta Anadolu ile Kuzey Suriye arasındaki askerî, siyasî, kültürel ilişkiler büyük oranda Toros, Antitoros ve Amanos sıradağlarının geçişe imkân veren doğal geçitlerinden sağlanmıştır. Hitit Devleti zamanında da bu yollar sadece ticarî açıdan değil, stratejik açıdan da İslahiye

³⁵ Alkım 1960, s.361, Alkım-Alkım 1969, s.23.

³⁶ Kültepe II. kültür katında ele geçirilen metinlerde kârum olarak görünen Buruddum'u Goetze 1953, s.68'de Gaziantep bölgesine lokalize etmektedir. Buruddum şehri hakkındaki literatür için bkz: Nashef 1991, s.28.

³⁷ Nashef 1991, s.36'da metinlerde çok fazla görülmeyen Dikurna'nın, Lewy tarafından Gaziantep'in birkaç km. güneybatısındaki Zekir ya da Zeker lokalize edildiğini ifade etmektedir.

³⁸ Nashef 1991, s.49-50'de Fırat'ın batısında olduğu düşünülen Zalpa'ya yakın, Yukarı Fırat kavsi içinde aranması gerektiğini ifade etmektedir.

³⁹ Gül 2001, s.38.

üzerinden geçerek iki önemli geçit vasıtasıyla Çukurova'ya uzanmaktaydı⁴⁰. Bu dağ silsilesinin ordular ve kervanlar için geçit veren iki noktası güneybatıdaki Beylan-Belen⁴¹ ve kuzeydoğuda yer alan Arslanlıbel⁴² geçitleridir. Bölgeye yönelen güçler Çukurova'yı takiple ve İslahiye Bölgesi'nden Kuzeybatı Mezopotamya'ya yönelmişlerdir. Bu durum bazen tersi istikâmette gerçekleşmiş, Anadolu'dan hareket eden askerî birlikler Çukurova'dan geçitler yoluyla İslahiye'ye, buradan da Kuzey Suriye'ye doğru yönelmişlerdir.

İslahiye'yi önemli kılan bir diğer husus; Belen ve Arslanlıbel geçitlerinin kapalı olduğu dönemlerde, kullanılabilir talî yolların İslahiye, Hassa, Dört Yol yoluyla Kilikya'ya ulaşmasıdır⁴³. Kınal'a göre bölgenin önemi, Asurlular tarafından kullanılan geçitlerin, aynı zamanda Kuzey Suriye'yi hakimiyetleri altında tutan Mısırlılar'ın bölgeyi de ellerinde tutmalarından kaynaklanmaktaydı⁴⁴.

⁴⁰Karaboran 1994, s.159.

⁴¹ Belen Geçidi; İskenderun körfezinden başlayarak, güneybatı kuzeydoğu doğrultusunda gelişen ve İskenderun ve Antakya arasında yer alan geçittir. Duru 2000, s.342

⁴² Tarihin çeşitli dönemlerinde Arslanlıbel geçidi; “Darius Geçidi” Pylae Amanides”, “Bilalilik Geçidi”, “Bahçe Geçidi”, gibi isimlerle adlandırılmıştır (Alkım 1964, s.163-178; Karaboran 1994, s.160; Alkım 1964,s.164). Amanosların orta kesiminde Kuzeybatı Mezopotamya ve Suriye'nin Güneydoğu Anadolu ile bağlantısını sağlayan bu önemli geçit, M.Ö. I. binyılda bölgenin önemli yerleşim yerlerinden olan Sam'al ile Danuna krallıkları arasındaki ticarî, askerî, kültürel münasebetlerin sağlandığı bir rol üstlenmekle birlikte, Asur ordularının Kilikya'ya geçişlerinde, Pers kralı III.Darius'un Büyük İskender'in arkasına düşmek üzere giriştiği stratejik hareketinde rol oynamış ve Amanosları Fevzipaşa (İslahiye'nin 10 km. doğusunda yer alır.) kesiminde aşan yolun Almanlar tarafından yeniden yapılmasına değin bütün orta ve yeni zamanlarda doğu ve batı irtibatını temin etmiştir. Alkım 1964, s.165.

⁴³ Arslanlıbel ve Belen geçitleri kapalı olduğu dönemlerde Amanosların aşılması bugünkü Osmaniye-Fevzipaşa şosesinin seyrini takip etmektedir (Alkım 1960, s.351). Amanosları Çukurova'ya bağlayan tâli yolar için bkz: Alkım 1965a, s.9; Alkım 1965b, s.72; Alkım,1969, s.42.

⁴⁴ Kınal 1971, s.5

Tüm bu veriler ışığında Gaziantep ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinde, M.Ö. III. binyılla M.Ö. II. binyılda önemli siyasî organizasyon bulunduğu görülmektedir. Bölgenin coğrafi önemi ve diğer çevresel koşulların uygunluğu nedeniyle Önasya medeniyetleri tarafından tanındığı ve bu medeniyetlerce önemli bir bölge olduğu çıkarılabilir.

II. BÖLÜM

I. HATTUŞİLİ VE I.MURŞİLİ DÖNEMİ ⁴⁵

II.A) I. Hattuşili Dönemi

I. Hattuşili'nin krallık yılları, Hitit Devleti açısından önemli bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem Hititlerin Anadolu'da siyasal birlik sağlama yönündeki faaliyetlerinin arttığı, devletin kültürel ve siyasal olarak gelişmeye başladığı ve devletin yönetim politikalarının, geleneklerinin, kurumlarının esaslarının oluşup⁴⁶, şekillendiği bir dönemdir. Bu kral döneminde, Anadolu'nun içlerine ve Güneydoğu Anadolu'ya yapılan seferlerle Hitit askerî gücünün önemli bir aşama kaydettiği görülür.

Hitit tarihine ilişkin yazılı belge bırakan ilk kral I. Hattuşili'dir. KUB I 16 (2BoTU 8/ CTH 6) numaralı metinde yer alan, Akadca ve Hititçe olmak üzere iki dilde yazılan vasiyetnamesinde I. Hattuşili hem kendi dönemi, hem de kendinden önceki krallar dönemindeki olaylar hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca sosyal sınıflar hakkında bilgi vermesi açısından da siyasî içerikli önemli bir belgedir. Vasiyetnameden I. Hattuşili'nin selefleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

Söz konusu vasiyetnameden I. Hattuşili'nin büyükbabasının, iki oğlundan Labarna'yı veliaht ilan ettiğini, ancak kentin ileri gelen kişileri ve hizmetkârlarının

⁴⁵ I. Hattuşili'nin saltanat yılları hakkında kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Bu konu da kısa kronolojiyi, orta kronolojiyi ve uzun kronolojiyi kabul eden tarihçiler farklı tarihler vermektedir. Hitit Eski Hitit Dönemi'nde kronoloji tespitinde önemli referanslardan biri, I.Murşili'nin Halep seferi, diğeriyse Alalah VII. kültür katında ele geçirilen vesikalardır. Kısa kronolojiyi kabul eden Otten ve Astour'a göre I.Hattuşili'nin hükümdarlık yılları M.Ö. 1575/1570 ile M.Ö. 1545/ 1540 yılları arasında olmalıdır. Uzun kronolojiyi kabul eden Ünal'a göre ise, M.Ö. 1650-1610 yılları arasını kapsamaktadır. Otten 1969, s.365-366; Astour 1989, s.11; Ünal 1999, s.37.

⁴⁶ Yiğit 1996, s.152.

Labarna yerine Papahdilmah'ı tahta oturttuklarını ve bunun ülke için kötü sonuçlar yarattığı anlaşılmaktadır. Vasiyetname bu yönüyle ibret verici bir belge niteliğindedir.

Eski Hitit Dönemi'ni aydınlatan belgelerden biri de kurban listeleridir Kurban listeleri; kral ailesine mensup ölmüş kişilerin, kral ve kraliçelerin, prenslerin isimlerinin bulunduğu ve ne kadar kurban sunulacağını belirtildiği listelerdir⁴⁷. Kurban listelerinde yer alan tüm isimlerin krallık yapmadıkları göz önüne alınacak olunursa kurban listelerinin sağlıklı bilgiler vermedikleri anlaşılabacaktır. Yine de I. Hattuşili dönemine ve öncesine ait isimlerin belirlenmesi açısından kurban listeleri önemli kaynaklardır. Bu listelerden KUB XI 7 (2BoTU 25) numaralı metnin 17. - 23. satırlarında Eski Hitit Dönemi'nin öncesini aydınlatan kral isimleri bulunmaktadır. Metnin 19.-20. satırlarının tercümesi şöyledir⁴⁸:

[]Labarna'nın babası Papahdilmah'ın babası Tuthaliya'nın oğlu Puşarruma

Listeden çıkarılan bilgiye göre Tuthaliya'nın oğlu Puşarruma, Papahdilmah ve Labarna'nın babasıdır. Bu belge, I.Hattuşili'nin vasiyetnamesindeki bilgileri doğrulamaktadır⁴⁹. Listeden I. Hattuşili'den üç nesil öncesine kadarki isimler tespit edebilmektedir. Ancak listenin başında geçen Puşarruma ve Tuthaliia'nın krallık yapıp yapmadıkları⁵⁰ bilinmemektedir.

I. Hattuşili'nin kendi dönemine ait belgelerde, kendinden önceki kralla olan bağı belirtilmemektedir. Eski Hitit Dönemi'nin önemli hükümdarlarından Telepinu'ya ait

⁴⁷ Yiğit 1994, s.26; Yiğit 2002, s.13.

⁴⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz: Otten 1951, s.65; Arkan 1987, s.6.

⁴⁹ Beal 2003, s.16'da I.Hattuşili'nin babasının gaspçı Papahdilmah, dedesinin ise Puşarruma ve büyük dedesinin Tudhaliya olmasını ihtimal olarak görmektedir.

⁵⁰ Yiğit 2002, s.13.

ferman da I. Hattuşili'den önce, Labarna isimli bir kralın hüküm sürdüğü görölmektedir. Fermanın giriş kısmı Telepinu'nun hükümlanlık yıllarına kadar ki dönemin bir özeti biçimindedir ve ilginç bilgiler içermektedir. Cinayet ve suikastlerle geçen sürelerde iç karışıklığa itilmiş Hitit devletinin tarihini, I. Labarna döneminden itibaren anlatmakla, kendinden sonraki nesillere ibret verici dersler içermektedir. (KBo III 1⁵¹/ CTH 19) Ancak fermanı I. Hattuşili'nin I. Labarna ile olan bağı anlaşılamamaktadır.

I. Hattuşili dönemine ait KBo X 2 numaralı metnin ön yüz 1. - 3. satırlarında kendisini şu şekilde sunmaktadır⁵²:

[Büyük Kral Tabar]na Hattuşili büyük kral

[Hatti ülkesi kralı] Kuşarlı Hatti

[Kralı.] Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu

Metinde I. Hattuşili'nin, babasının ya da kendinden önce hüküm süren I. Labarna'nın ismi yerine Tavananna'nın ismini tercih etmesi ilginçtir. Dönem hakkında bilgi veren kaynaklarda da I. Hattuşili'nin babasının isminin geçtiğı bir metine rastlanmamıştır. Bilim adamları arasında bu konu tartışılmakla birlikte, bilim adamlarının bir kısmı KUB XI 7 nolu metindeki bilgilere dayanarak Papahdilmah'ın I. Hattuşili'nin babası olduğı kanısındadır⁵³. Bu da I. Hattuşili'nin neden soy ağacını Tavananna'ya dayandırdığını kısmî olarak açıklamaktadır. I. Hattuşili'nin dedesi olarak kabul edilen Puşarruma, iki oğlundan Labarna'yı veliaht tayin etmiştir. Ancak kentin ileri gelenleri ve köleleri Labarna yerine Papahdilmah'ı başa getirmiş, bu ülke için kötü

⁵¹ Metnin transkripsiyonu için bkz: Hoffmann 1984, s.13 vd.; Kümmel 1985, s.464 vd.

⁵² Metnin transkripsiyonu Melchert 1978, s.7'de yer almaktadır. Tercüme için Yiğit 2007, s.4.

⁵³ Bin-Nun 1975, s.55; Beal 2003, s.16-17.

sonuçlara yol açmıştır. Metinlerden Labarna'nın Papahdilmah'ı tahttan indirip, tekrar başa geçtiği anlaşılmaktadır. Tüm bu bilgilere rağmen Papahdilmah'ın krallık yapıp yapmadığı metinlerden anlaşılamamaktadır, yani gasıp kral⁵⁴ olabilir. Bu nedenle I. Hattuşili'nin tahtı ele geçiren amcasının ismini anmak istemediği, kralla aynı kandan olmadığını dile getirerek, krallığı yasal olmadığı içinde kendini Tavananna'nın soyuna dayandırarak yasallık kazanmaya çalışmış olabileceği ihtimali akla yakın gelmektedir. Tavananna'nın bu dönemde siyasal bir ağırlığının bulunduğu, belgelere çeşitli şekillerde yansımıştır⁵⁵.

Metinden I. Hattuşili'nin dedesi Puşarruma'nın Labarna ve Papahdilmah'tan başka bir evladı daha olduğu, yani Tavanannanın I. Hattuşili'nin halası olduğu sonucuna varılabilir⁵⁶. KBo X 2 numaralı metinde yer alan yıllıkta çıkarılan bir diğer hususta, I. Hattuşili'nin Tavananna tarafından evlatlık edinilmiş olmasıdır. Tavananna'nın kocası ölmüş ve oğlu olmadığı içinde yerine, Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu I. Hattuşili geçmiştir. Evlatlık alma müessesesi, Mezopotamya'da olduğu gibi Anadolu'da ve dolayısıyla örneği I. Hattuşili'nin vasiyetnamesinde görüldüğü üzere, Hititlerde de görülmektedir. Kralın tahta geçecek oğlu bulunmadığı takdirde; yeğenini, torununu, kızının kocasını veya yabancı birini evlatlık alma yoluyla tahta varis olarak göstermesi, görülebilen durumlardandır.

⁵⁴ Bin-Nun 1975, s.68; Yiğit 1994, s.44.

⁵⁵ Yiğit, Tavanannalık kurumunun Hitit Devleti'nde, devlet idaresinden dinsel yaşantıya kadar pek çok alanda etkin olduğunu belirtmektedir. Yiğit 2002, s.16; Yiğit 2007, s.4.

⁵⁶ Bin-nun 1975,s. 59'da Tavananna'nın I.Hattuşili'nin büyükbabasının kızı olduğu fikrindedir.

II.B) I.Murşili Dönemi

I. Murşili'nin Hitit tahtına geçmesinin nedenlerine bakıldığında, I. Hattuşili döneminde Hitit sarayında baş gösteren sorunların bunda önemli etken olduğu görülür. Bu nedenle öncelikle I. Hattuşili döneminde gelişen isyanların incelenmesi gerekmektedir.

Bu konuda en yetkin bilgiyi veren kaynak, I. Hattuşili'nin siyasal içerikli bir ferman niteliği taşıyan vasiyetnamesidir. KUB I 16 (2BoTU 18/CTH 6) numaralı metinde yer alan vasiyetnamenin dili ve anlatımı itibariyle edebî bir yönü bulunmaktadır. Metnin yazılış amacı; I. Hattuşili'nin yeğeni Genç Labarna'nın evlatlıktan ve dolayısıyla veliahtlıktan azledilip, yerine küçük yaştaki I.Murşili'nin veliahtlığa getirilmesidir. Vasiyetnamede bir yandan I. Hattuşili'nin selefleri hakkında bilgi verilirken, diğer yandan da I. Hattuşili Dönemi'ne ait olaylardan bahsedilmekte ve I.Murşili'nin veliaht ilan edilmesindeki sebepleri, ince bir dille anlatılmaktadır. I. Murşili'nin veliaht ilan edilmesinde pek çok sebep bulunmaktadır. Öncelikle I. Hattuşili, hanedan mensuplarının ülke içerisinde yaratmış oldukları sorunlarla⁵⁷ uzunca bir süre mücadele etmek zorunda kalmıştır.

KBo III 38⁵⁸ (CTH 3.1/ 2BoTU 13) numaralı metin bu dönemde Hitit sarayındaki huzursuzluklar hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Hattuša ve Zalpa şehirleri arasındaki ilişkiler hakkında da önemli bilgiler edinilmektedir. KBo III 38

⁵⁷ Yiğit 1996, s.144.

⁵⁸ Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz: Otten 1973, s.8 vd. ; Güterbock 1938, s.102 vd. ; Arıkan 1987, s.45 vd.

numaralı metin I. Hattuşili ile I. Murşili dönemlerine tarihlenmektedir⁵⁹. Metnin 4. - 28. satırlarında iki şehir arasında barışın hüküm sürdüğünü, Zalpa yöneticilerinin kraldan oğlunu istedikleri, bunun üzerine Hākarpili'nin şehre gönderildiği, Hākarpili'nin Zalpa'da isyan ettiği anlatılmaktadır. Metnin 22. satırındaki tahribattan kralın ismi anlaşılamamaktadır⁶⁰.

Zalpa'ya idareci olarak gönderilip isyan eden bir diğer kişi de Happi'dir. KBo III 38 numaralı metinde, Happi'nin isyanından ve onunla edilen mücadeleden bahsedilmekle birlikte, bu mücadele sonunda Happi'nin durumunun ne olduğu metinden anlaşılamamaktadır⁶¹. Ayrıca metinde Happi, kralın oğlu olarak geçmekte, ancak kimin oğlu olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır⁶². Metinden Happi'nin isyanına destek veren Zalpa şehrinin, ele geçirildikten sonra tahrip edilerek cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Burada önemli bir nokta da Zalpa şehrinin Hitit

⁵⁹ KBo III 38 numaralı metnin tarihlendirilmesi konusunda Bin-nun 1975, s.56'da metni I. Hattuşili dönemine tarihlerken; Otten 1973, s.62'de, Gurney 1973, s.243'de, Hardy 1941, s.193'te, Beal 2003, s.21-22'de metnin I. Murşili dönemine ait olması gerektiğini savunmaktadır.

⁶⁰Bu konuda bilim adamları çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Gurney ve Hardy, Hākarpili'yi Hattuşili'nin oğlu olarak kabul etmektedir (Gurney 1973, s.247; Hardy 1941, s.193). Bin-nun Hākarpili'yi I. Hattuşili'nin kardeşi olarak kabul etmektedir (Bin-nun 1975, s.56). Arıkan, Hākarpili ve Huzzia'nın I. Hattuşili'nin oğulları olduğunu, I. Murşili'nin de bu iki oğuldan birinin çocuğu olabileceğini belirtmektedir(Arıkan 1987, s.10). Otten, Hākarpilinin I. Hattuşilinin oğlu olamayacağını savunmaktadır(Otten 1973, s.8-13).Yiğit'de I. Murşili dönemine tarihlenen belgelerde, I. Hattuşili'den *A-BI LUGAL* olarak değinilmesinden hareketle, bu kalıbın I. Murşili dönemine ait uyduğunu belirtmektedir. Yiğit 1994, s.79, Yiğit 2003, s.149-150.

⁶¹ Arıkan 1987, s.46-47.

⁶²Bin-Nun Hattuşili'nin oğlu olarak kabul etmektedir (Bin-nun, 1975, s.56). Haas; metni Hattuşili dönemine tarihlemektedir (Haas 1977, s.21-22). Gurney ve Hardy metnin I. Murşili dönemine ait olduğunu, Happi'nin de I. Murşili'nin oğlu olabileceğini ifade etmektedir. Gurney 1973, s.247; Hardy 1941, s.193.

hegemonyasındaki yeridir. Hanedan mensuplarının buraya idareci olarak gönderilmeleri bu şehrin Hitit veliahtlarının belirlenmesinde siyasî bir yeri olduğuna işaret etmekte, ancak şehre gönderilen veliahtların, krala karşı kışkırtılması, buranın mevcut idare karıştırlarının toplandığı bir merkez olduğunu göstermektedir. Nitekim kral, I. Murşili'ye ithafen yazdırdığı vasiyetnamesinde “Zalpa'dan kimse sana bir şey söylemesin.” demektedir.

I. Hattuşili'nin vasiyetnamesinde isyan eden oğuldan bahsedilmektedir. Bu oğul Tapaşanda'ya idareci olarak gönderilen Huzziia'dır.⁶³ KUB I 16 II 61. - 69. satırlarında Huzziia idareci olarak gönderildiği şehir halkı tarafından kışkırtılıp babasına karşı isyan ettiği anlatılmaktadır⁶⁴.

Vasiyetnamenin devamında I. Hattuşili'nin kızının büyük bir başkaldırı hareketi başlattığı ve bunun sonucunda pek çok kayıp olduğu anlaşılmaktadır. I. Hattuşili'nin kızının isyanı KUB I 16 numaralı metnin II. sayfasının 68. - 82. satırlarında yer almaktadır.

Metinde kızı, kralın öfkesini üzerine çekmiştir. Bunda Hitit ülkesinde büyük çapta bir ayaklanmanın çıkmış olması etkili olmuş olmalıdır. Devletin başına, hükümdar ailesi dışında bir hizmetkârın varis olarak gösterilme ihtimali⁶⁵, kralın

⁶³ Kılıç, Huzziia'yı I. Hattuşili'nin kız kardeşi Haştayar'ın oğlu kabul etmektedir ve bu isyan neticesinde I. Hattuşili'nin Huzziia'yı veliahtlıktan azlederek, yerine kendi oğlu I. Murşili'yi veliaht ilan ettiğini belirtmektedir. Kılıç 2005, s.516.

⁶⁴ Tercüme ve transkripsiyon için bkz: Sommer-Falkenstein 1938, s.8 vd. ; Alp 2002, s.69 vd.

⁶⁵ Yiğit, I. Hattuşili'nin kızının ayaklanmasının sebebi olarak, Huzziia'nın isyanından sonra I. Hattuşili'nin yerine yasal veliahtı olacak kişi kalmaması nedeniyle, tahta yabancı birinin veliaht çıkarılma ihtimaline karşı gerçekleşmiş olabileceği kanısındadır. Huzziia'nın isyanının hemen ardından I. Hattuşili'nin kızının başlattığı iç karışıklığın vuku bulduğundan bahsetmekte ve I. Hattuşili'nin

tahta geçecek bir oğlunun bulunmamasından veya varolanların isyanları sonucunda veliahtlıktan azledilmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü kızının ayaklanmasının görünüşteki sebebi; kendi oğlunu tahta geçirme isteğidir. Bu istek mevcut yönetimden hoşnut olmayan muhalif grupların kışkırtmaları sonucu büyük bir isyana neden olmuştur.

Ayaklanmanın bastırılmasıyla birlikte kral, kızının mallarına el koymuş, ancak kızının itirazı üzerine bir kısmını geri vermiş⁶⁶, ardından onu sürgüne göndermiştir. Böylece tehlikeyi şehirden uzaklaştırmış oluyordu.

KUB I 16 numaralı metinde yer alan vasiyetnamenin yazılmasına neden olan kişi I. Hattuşili'nin yeğeni Labarna'dır. I. Hattuşili'nin tahta varis oğlu yoktu ve kızının başkaldırısı sonucunda torununu da veliahtlıktan azletmiştir. Bu nedenle kızkardeşinin oğlu olan yeğeni, genç Labarna'yı evlatlık almaya mecbur kalmıştır. Vasiyetnamenin başlangıç kısmı, genç Labarna'nın veliatlıktan azli ve bunun nedenlerinin açıklandığı bölümü içermektedir⁶⁷. Labarna'nın sevgisizliği ve annesiyle kardeşlerinin sözlerini dinlemesi nedeniyle onu da veliahtlıktan azletmiş, yerine I. Murşili'yi tahtına varis olarak bırakmıştır. (KUB I 16 II 37-38)

KUB I 16 numaralı I. Hattuşili'nin vasiyetnamesinde kralın tepkisi en çok çeken kişi Tavananna'nın kendisidir. Nitekim Labarna veliahtlıktan azledilmesine rağmen mallarına el konulmamış, iyi hali söz konusu olduğunda Hattuşa'ya gelmesine izin verilmiştir. Ancak bu durumun Labarna'nın annesi ve kardeşleri içinde geçerli olup

Huzziia'nın başlattığı isyanı bastırmak için Tapasanda'dayken kızının neden olduğu olayla karşı karşıya kaldığına değinilmektedir. Yiğit 2003, s.146.

⁶⁶Bin-nun 1975, s.73'te kralın kızının siyasal gücünün, ekonomik güce dayandığı görüşündedir. Bu görüş Yiğit tarafından da paylaşılmaktadır. I.Hattuşili'nin kızının büyükler ileri gelenler ve halk üzerinde önemli bir etkisi olduğu, ayaklanmanın boyutlarından anlaşılmaktadır.

⁶⁷ Tercüme için bkz: Sommer-Falkenstein 1938, s.2 vd.; Alp 2002, s.68.

olmadığı bilinmemektedir. Vasiyetnamede Tavananna'nın ismi verilmemektedir. Tavananna oğlunun veliahtlıktan azledilmesine kızmış ve I. Hattuşili'yle mücadeleye başlamıştır. Bu mücadele sonucunda kral, Tavanannanın ve onun çocuklarının isimlerinin telaffüz edilmesini bile yasaklamıştır. Bu durum, I. Hattuşili'nin Tavananna'yı ülke ve kendisi için tehlike olarak gördüğünü gösterir. Bunu, KBo III 27 (2BoTU 10) numaralı metinde yer alan fermanın yayınlanmasından anlamaktayız. Fermanın yayınlanmasındaki amaç, devletin içine düşebileceği muhtemel sıkıntıların önlenmesidir⁶⁸.

Vasiyetnamede tüm bu bilgiler verildikten sonra, asıl yazılış amacı yani; I. Murşili'nin evlatlık edinilip veliaht ilan edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.

Genç Labarna'nın veliahtlıktan azlinden sonra I. Hattuşili, ülkenin ileri gelenleri ve hizmetkârlarına I. Murşili'yi evlat aldığını ve veliaht ilan ettiğini söylemektedir. Vasiyetname küçük yaşta olduğu anlaşılan⁶⁹ I. Murşili'nin nasıl yetiştirileceğine dair talimatlar içermektedir.⁷⁰

I. Murşili'nin I. Hattuşili'nin öz oğlu olmadığı mevcut metinlerden bilinmektedir. Bu metinlerden KBo III 27 numaralı metnin 13. satırında I. Murşili'den “Bakın, size Murşili'yi verdim.” diye bahsedilmektedir. Ancak

⁶⁸ Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz: Bin-Nun 1975, s.1 vd. ; Carruba 1992, s.77 vd. ; Martino-Imparati 1998, s.392 vd.

⁶⁹Kesin bir bilgi içermemekle beraber daha önceki kurban listelerinde karşımıza çıkan Pimpira'nın Murşili'nin naibi olduğu düşünülmektedir. Nitekim KBo III 23 numaralı metnin 11.satırında “Ben Pimpira onu korudum.” ifadesi bulunmaktadır. Ancak metnin oldukça kırık bir şekilde bulunması metin hakkında yorum yapılmasını zorlaştırmaktadır.

⁷⁰ Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz: Sommer-Falkenstein 1938, s.6 vd.; Yiğit 2007, s.2-3.

I.Ḫattušili ile olan akrabalık bağı metinlerden anlaşılamamaktadır⁷¹. KBo III 57 numaralı metnin ön yüzünün 10. - 11. satırlarında⁷² ve KBo XXII I numaralı metnin 1. satırında I. Ḫattušili babası olarak görülürken, KBo I 6 numaralı Talmi-šarruma Antlaşmasının önyüz 13. satırında⁷³ ve KBo XII 14 numaralı metnin ön yüz 14. satırında, I. Ḫattušili'den I. Muršili'nin büyükbabası olarak bahsedilmektedir. I. Muršili'nin I. Ḫattušili ile akrabalık bağı ne olursa olsun, I. Ḫattušili'yi babası olarak kabul etmiş olduğu KBo III 57 numaralı metindeki “Babasının kanını geri istedi.” ifadesinden anlaşılmaktadır.

⁷¹ Bu konudaki bilim adamlarının görüşleri için bkz: Beal 1983, s.123; Sommer-Falkenstein 1938, s.67, dn.2.

⁷² Arıkan 1987, s.11.

⁷³ Talmi-šarruma antlaşmasında Muršili'den “Büyük Kral Ḫattušili'nin torunu Büyük Kral Muršili, Ḫalap ülkesinin krallığını ve Ḫalap ülkesini tahrip etti.” diye bahsolunmaktadır. Talmi-šarruma antlaşması için bkz. Goetze 1928-1929, s.59-66; Goetze 1957b, s.54.

II.C) I. Hattuşili'nin ve I. Murşili'nin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye Yönelik Seferleri

I. Hattuşili'nin devlet üzerindeki otoritesini kurduktan sonra ilk işi; Orta Anadolu'daki gücünü bölgedeki şehir devletlerini Hitit Devleti'nin sınırları içerisine katıp, bir yandan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye, bir yandan da batıya karşı askerî seferler düzenlemek suretiyle devleti güçlendirmek olmuştur. Ancak bu seferler arasında Kuzey Suriye'ye açılan bir kapı olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'ne yönelik seferler, Hitit Devleti açısından önemli bir yer tutmaktadır. Önasya medeniyetleri arasında prestij kazanmak isteyen bu yeni devletin, içerdeki ve dışarıdaki gücünü pekiştirmek için ekonomik açıdan zengin bölgeleri ele geçirmesi gerekmekteydi. Bu açıdan bakıldığında Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesi elverişli bir bölgedir.

Bölgenin Mezopotamya'yı, Anadolu'ya karadan ve denizden bağlayan ticari yolların kesiştiği kilit noktada bulunması, ekonomik ve politik zenginliği, geniş bir hinterlanda sahip olması, değerli madenleri, sağlam gemi ve diğer mobilya yapımlarında kullanılan ahşap için gerekli sedir ağaçlarının bol bulunduğu bir bölge olması, el sanatları ürünleri, bölgenin Hititler için çekiciliğini arttırmaktaydı. Prestij ve ganimet, Anadolu'da sağlamlaştırılmaya çalışılan merkezi otorite göz önüne alındığında, Hititlerin Anadolu dışındaki askerî faaliyetleri, hanedanlığın pozisyonunu güçlendirmeye yardım edebilir bir etkidir⁷⁴. Bununla birlikte, Hitit İmparatorluk Dönemi'ne kadar Hitit Devleti'ni askerî anlamda uğraştıran Hurilerin, bu bölgede beslenerek Hitit Devleti'nin askerî yayılımına engel teşkil etmesi ve

⁷⁴ Gavaz 2007, s.434.

bazende bizzat Anadolu'ya akınlarda bulunmaları Hititlerin bu gücü merkezinde kırması için önemli bir nedendi.

Eldeki mevcut belgelerden Kuzey Suriye bölgesiyle olan münasebetlerin I.Ḫattuşili döneminde başladığı ve bundan sonraki krallar döneminde de artarak devam ettiği görülmektedir. I.Ḫattuşili Anadolu içinde siyasî ve askerî üstünlüğü sağladıktan sonra, Hitit Devleti'ne ekonomik ve politik açıdan güç katacak Kuzey Suriye bölgesini ele geçirme arzusundaydı. Bunun için öncelikle bölgede yer alan küçük şehir devletlerinin bertaraf edilerek, bölgedeki siyasî otoritenin sağlamlaştırılması şarttır.

Çalışmamızda I. Ḫattuşili ve I.Murşili dönemiyle ilgili hazırlanan kaynaklar ve bu kaynaklardaki tercümelerden faydalanılmıştır. Yer tespitinde çok yararlı olabilecek arazi tasvirleri, dağ, nehir isimleri gibi coğrafi unsurlara I.Ḫattuşili ve I.Murşili'ye ait belgelerde çok fazla yer verilmemesi lokalizasyon çalışmalarındaki temel güçlüğü oluşturmaktadır⁷⁵. Bu nedenle, I.Ḫattuşili'nin ve I.Murşili'nin seferlerini gerçekleştirdiği yol güzergâhları, bilim adamlarının görüşlerine dayanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu şehirlere ait önemli bilgilerin Mari kaynaklarında yer alması sebebiyle, Mari kaynaklarından da faydalanılmıştır. Ancak öncelikle bu şehirlerin bağlı olduğu düşünülen Yamhad Krallığı hakkında bilgi verilecektir.

⁷⁵ Günbattı 1997b, s.79.

II.D) I. attušili'nin ve I. Muršili'nin Sefer Güzergâhları Hakkında

I.attušili'nin Alalah'a ve daha sonraki seferleri olan Uršu, aşšuwa, aa seferlerini düzenlerken hangi yolları takiple bölgeye ulaşıldığı bilinmemektedir. Aynı durum, I.Muršili döneminde gerçekleştirilen seferler içinde geçerlidir. Tarihi coğrafya hakkında bilgi vermesi gereken Hitit metinleri, bu konuda bilgi vermemektedir. Bilindiğı gibi varolan Hitit belgeleri genel itibariyle, hedef bölgeye varıldığında geçilen ırnak ve güzergâhlarla ilgili bilgi vermektedir. I.attušili ve I.Muršili dönemine ait belgelerin ayrıntılı olmaması, seferin yol güzergâhları ve ele geçirilen şehirler hakkında bilgilerimizin eksik kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle konuyu aydınlatmadaki rotamız, o dönemde kullanılan yollar hakkında yapacağımız ihtimaller dahilinde olacaktır⁷⁶. Bu ihtimallerden birincisi I.attušili'nin ve I.Muršili'nin Kilikya (Bugünkü ismiyle ukurova) kapılarını kullanarak bölgeye girmiş olmasıdır. Gurney⁷⁷ Eski Hitit Dönemi'nde Kilikya'nın Hititlerin elinde bulunduğunu belirtmekte ve bu nedenle I. attušili'nin Kilikya üzerinden geldiğini ifade etmektedir. Beal⁷⁸, Hititlerin, bölgeyi ele geçirmek için Lawazantiia rotası ile Toros yolunu kullandığı kanısındadır. Ancak Ünal, Eski Hitit Dönemi'nde ve özellikle de I. attušili döneminde Adaniia'nın Hititlerin elinde

⁷⁶ M.Ö. II. binle M.Ö. I. binyıllarına ait yollar hakkında bilgimiz bulunmamasına rağmen, bu konudaki en iyi fikri bizlere Roma Dönemi'nde kullanılmakta olan yollar vermektedir. Romalılar döneminde Anadolu'daki yolların geliştirilmiş olduğı bilinmekte ve bu yolların kendinden daha önceki dönemlerde varolan yolları takip etmekte olduğı varsayılmaktadır. Roma Dönemi'nde kullanılan yollar için bkz: Ramsay 1960, s.300.

⁷⁷ Gurney 1973, s.241.

⁷⁸ Beal 1986, s.245.

olmadığını ifade etmekte, bu yüzden Kilikya güzergâhının Eski Hitit Dönemi'nde asla kullanılmadığını ileri sürmektedir⁷⁹.

Bölgeye ulaşan bir yol güzergâhı ise Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda sıkça kullanıldığını bildiğimiz Kaniş-Neša/ Kültepe'den başlayıp Gürün ve Malatya Darende'den devam eden Fırat Nehri hizası boyunca Kargamış'a, buradan da yine Fırat hizası boyunca Qatna ve Mari topraklarından geçerek, Mezopotamya ve Kuzey Suriye topraklarına ulaşan yoldur. Ünal, Hititlerin Eski Hitit Dönemi boyunca bölgeye yapılan seferlerde kuzey rotasının izlendiği fikrindedir. Çünkü, Yamhad müttefiki 4 kent Amanos/Gâvur dağlarının doğu kesiminde yer almaktadır. Bu nedenle I. Hattuşili bu kentleri yıkmak için Kilikya'ya inmek zorunda değildir. Ünal'a göre, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kaniş'e giden kuzey rotayı tercih eden tüccarlar İslahiye-Bahçe-Kahramanmaraş yolunu izlemişlerdir. Hititler döneminde de bu yol tercih edilmiş olmalıdır. Ünal, bu yol için şu teklifi vermektedir: Kayseri/Kaneş, Develi/ Fraktin/ İmamkulu/ Taşçıhanyeri/ Gebzeli geçidi üzerinden Tufanbeyli'ye geliyor ve burada yol muhtemelen ikiye ayrılıyordu. Biri Göksun- Kahramanmaraş yönüne giderken, diğeri güneye saparak Tufanbeyli-Saimbeyli-Feke-Hemite-Toprakkale ve Bahçe üzerinden Kuzey Suriye'ye ulaşıyordu⁸⁰.

Yakar, Eski Hitit Dönemi'nde hangi yol güzergâhının kullanıldığı hakkında bilgi vermese de, kervanların kullandıkları ticarî rota hakkında bilgi vererek kullanılan yollar konusundaki bilgimizi pekiştirmektedir. Yakar'a göre kervanlar 3 ana güzergâh kullanmaktaydılar. Kuzeyde ki yol, Musul'dan başlayıp, Dicle boyunca

⁷⁹ Ünal 2008, s.322.

⁸⁰ Ünal 2006, s.20-21;Ünal-Girginer 2007, s.36-37.

kuzeye doğru ilerliyor ve sonra batıya dönerek, Midyat, Diyarbakır, Malatya, Darende, Gürün ve Pınarbaşı içinden Kayseri'den Kaniş'e geliyordu. Güneyde yer alan; Dicle vadisinde bir yerde batıya dönüyor ve Urfa, Birecik, Gaziantep, Adana ve Gülek geçidini geçerek Kapadokya'ya ulaşıyordu. Üçüncüsü, Gaziantep'e giden güney yolunu takip ederek, Gaziantep'te kuzeye döndükten sonra, Pazarcık, Maraş Elbistan, Sarız, Kuruçay, Pazarviran üzerinden Erciyes'in kuzeyinden geçerek Kaniş'e ulaşıyordu⁸¹.

Bu seferlerde kesin bir rota vermek mümkün değildir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ve sonrasında Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarına uzanan birden fazla yol mevcuttur⁸².

⁸¹ Yakar 2007, s.38.

⁸² Bu yolun Roma Dönemi'ne tekabül eden güzergâhında iki önemli yol bulunmaktadır. Bunlardan biri Darende'den geçerek Tohma suyunu aşp Malatya (Malatia)'ya inen yoldur. Diğer bir yol ise Arabissos'tan Sebasteia'ya giden yoldur. Bu yoldaki önemli duraklar; Aristil, Hurman, (Burada Hitit dönemine ait önemli bir kale bulunmaktadır.) Elmalı, Gürün, Kangal, Arabissos. (Arabissos-Elbistan'a bağlı Yarpuz köyü). Ayrıca, Torosların doğusunu aşarak incelediğimiz coğrafyalardan biri olan ve Roma Dönemi'ndeki ismi Germanicia olan Maraş'a inen üç ayrı yol bulunmaktadır. Bu yollardan birincisi, Göksun (Kokussos) üzerinden Maraş'a, ikincisi Elbistan'dan Maraş'a (Burada Maraş'tan Elbistan'a açılan bir geçit bulunduğu varsayılmaktadır. Bu geçit Torosları Kommagene'ye bağlamaktadır.).Üçüncüsü de Malatya'dan Polat ve Adıyaman'ı geçerek Samsat'a ulaşan yoldur(Ramsay 1960, s.303 vd.). Torosları aşmak için kullanılan yolların ve geçitlerin büyük bir kısmının Maraş'tan geçmesi ve şehrin günümüzdeki sınırlarının M.Ö. II. binyıldaki Asur-Kaniş arasındaki ticarî yol üzerinde bulunması, şehri önemli kılmaktadır. Maraş'tan geçen yol iki şekilde Fırat'a ve buradan da Urfa'ya (Edessa) bağlanmaktadır. Bu yollardan birincisi Samsat'tan başlayıp Urfa'ya giden yoldur. İkinci yol ise Maraş'tan günümüzde G.Antep il sınırları içerisinde yer alan Dülük (Doliche) yoluyla ve yine Gaziantep'in Nizip ilçesinde yer alan Zeugma'dan Urfa'ya uzanan yoldur. Güneydoğu'ya açılan bir diğer yol güzergâhı da Pozantı'da derin vadiler içerisinden Çukurova'ya inen yoldur (Ramsay 1960, s.386). Yolun bu kısmı geçitler vasıtasıyla Güneydoğu Anadolu'ya açılmaktadır. Güneydoğu'ya açılan geçitler konusuna daha önceki bölümlerde değinilmiştir.

II.E) HALEP/ YAMHAD KRALLIĞI

E.1) Coğrafi Konum

M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Önasya'nın en önemli ve döneme damgasını vuran devletlerden biri de, merkezi Halep şehri olan Yamhad Krallığı'dır. Amik Ovası'nın doğusuna bulunan şehir; günümüzde Suriye'nin sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğusunda Fırat Nehri, batısında o dönemlerde zengin ormanlarla kaplı Amanoslar ve Güneydoğu Toroslar bulunmaktadır⁸³.

Eskiçağ'da Önasya dünyasındaki medeniyetler Anadolu'dan Mezopotamya'ya, buradan da Mısır'a kadar uzanan doğal yollarla birbirlerine bağlı bulunmaktaydılar. Nitekim Anadolu'dan başlayan yol, Fırat Nehri boyunca Kuzey Suriye⁸⁴ topraklarına ulaşıyor, burada bir yandan İran ve Mezopotamya'ya, bir yandan da Filistin-Suriye sahil şeridi yoluyla Mısır'a uzanıyordu⁸⁵. Güney ticaret yolunun kavşak noktasında yer alan Halep şehri; Mezopotamya ve Mısır'a uzanan yolda kervanların zorunlu istasyon noktalarından biridir. Anadolu ve Asur arasındaki ticarî güzergâh'ta güvenli bir yol ağının ve kervan duraklarının oluşturulması, Yakar'a göre önemli bir ekonomik girişimdir⁸⁶. Yol üzerinde yer alan şehirler, geçen kafilelerden aldıkları geçiş ücretleri vasıtasıyla önemli gelirler elde etmekteydiler. Bulunduğu bu konum itibariyle Halep şehri, ticarî güzergâhın kilit noktalarından birinde yer almaktadır. Ancak şehrin kolay tahkim edilebilen bir yerde bulunması,

⁸³ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar Gaziantep şehri Halep'in bir kazası durumundadır ve günümüzde dahi iki kent arasındaki kültürel bağlar devam etmektedir.

⁸⁴ Kuzey Suriye; İran ve Mezopotamya'yı Doğu Akdeniz ülkelerine bağlayan Ugarit ve Gubla (Byblos) gibi önemli limanlarıyla da Mısır, Ege ve Suriye arasındaki ticarî alışverişe aracılık yapmakta idi. Klengel 1992, s.47.

⁸⁵ Kinal 1967, s.193.

⁸⁶ Yakar 2007, s.39.

bölgeye egemen olan güçlerin varlıklarını uzun süre koruyamamalarına ve bu nedenle şehrin sık sık el değiştirmesine neden olmaktadır.

Bugünkü mevcut bilgilere göre Halep'te kurulan ilk yerli devlet M.Ö. XVI. yüzyılda Amorit asıllı bir sülalenin kurduğu Yamhad Krallığı'dır ve sınırları Akdenize kadar uzanmaktadır⁸⁷.

E.2) Hitit Egemenliği Öncesinde Halep/ Yamhad Krallığı

Mari kaynaklarında Ḫal-pa⁸⁸, Hitit kaynaklarında, KUR ^{URU} Ḫal-pa/ba, ^{URU} Ḫal-pa/b, Ḫa-la-ab/p, Ḫal-bi/p, Mısır kaynaklarında Ḫrp, Ugarit kaynaklarında ḫlb olarak geçen ülke hakkındaki en eski ve en geniş kaynaklar Mari ve Alalah arşivlerinde ele geçirilmiştir. Bunlardan Mari/Tell Hariri'de ele geçirilen Akadca çiviyazılı arşivler Yamhad Krallığı hakkında en eski ve en zengin içerikli kaynaklardır.

Yamhad Krallığı'nın ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemekle birlikte, Mari kaynaklarında ismi zikredilen ilk kral Sumu'epuh'tur⁸⁹. Bu dönemde, Mari tahtında Yahdunlim bulunmaktadır. Sumu'epuh'un saltanatı, Yahdunlim'in oğlu Yasmah Adad'ın krallığı süresince de devam etmiştir⁹⁰. Sumu'epuh dönemine ait kaynaklardan sadece bir tanesinin kendisine ait olduğu görülmektedir. ARM V 21

⁸⁷ Mari vesikalarında Halep Krallığı'ndan hiç bahsedilmemesinden yola çıkan Kinal, bu devletin varlığını Mısır'a ve Asur'a vergi vererek devam ettirdiği kanısındadır. Kinal 1971, s.5.

⁸⁸ Ḫalap şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.71; del Monte 1992, s.24. Şehrin geçtiği Mari belgeleri için bkz: Klengel 1972-1975, s.50.

⁸⁹ Klengel 1972-1975, s.50; Klengel 1992, s.47; Kinal 1967, s.194.

⁹⁰ ARM I 91 numaralı metin Sumu'epuh'un Yahdunlim döneminde de Yamhad tahtında olduğunu kanıtlamaktadır. Söz konusu metinde Šumu'epuh'un ölümü I.Šamsi Adad tarafından Mari'de kral olan oğlu Yasmah Adad'a bildirilmektedir. Durand 1987, s.167-170.

numaralı bu belge, Mari Kralı Yasmah Adad'ın gönderdiği bir mektuba cevaben yollanmıştır⁹¹.

Aynı dönemde Mezopotamya'da genişleme siyaseti güden iki büyük gücün etkisini kırmaya çalışan şehir devletlerinin, çeşitli koalisyonlar oluşturarak topraklarını korumaya çalıştıkları görülmektedir. Yamhad Krallığı bu devletlerden biridir. Bir yandan Asur'la mücadele edilirken, öte yandan Mari Krallığı'na karşı ittifaklar yapılmıştır. ARM I 3 numaralı metinde yer alan bilgiye göre Mari Kralı Yahdunlim'in Akdeniz kıyılarına ve Suriye'ye düzenlediği seferde Fırat vadisinde yer alan Tuttul, Ubrabeans, Abbatum şehirleriyle birlikte, Sumu'epuh'ta bu koalisyonun içerisinde yer almıştır⁹². Yahdunlim'in bu koalisyonu bertaraf ederek, hakimiyet sınırlarının, Fırat'ın kuzeyine ve Amanoslara kadar genişlettiği anlaşılmaktadır. ARM I 1 ve ARM I 2 numaralı mektuplar bu durumun göstergesidir. Mektuplarda, Emar Kralı Abi-samar, Yahdun-lim'e Yamhad, Kargamış, Haşşuwa, Urşu krallarından oluşan bir koalisyonun kendi arazisine girdiğinden bahsederek, Yahdun-lim'den yardım istemektedir. Bu dönemde Yamhad ile Mari Krallığı'nın sınırlarını Fırat Nehri ayırmaktadır⁹³.

Sumu'epuh'tan sonra Yamhad tahtına I.Yarimlim geçmiştir. Sumu'epuh'un I.Yarimlim'in babası olduğuna dair bir mühür mevcuttur⁹⁴. Bu dönem hakkındaki bilgilerden Mari tahtındaki değişiklik vasıtasıyla haberdar olunmaktadır.

I.Şamsi Adad'ın Mari Krallığı'nı ilhak etmesinden sonra, Mari katliamından kurtulup Yamhad'a sığınan Zimrilim, Yamhad Kralı I.Yarimlim'in kızı Şiptu ile

⁹¹ Durand 1987, s.167-170; Klengel 1992, s.51.

⁹² Dossin 1955, s.14.

⁹³ Kinal 1967, s.194.

⁹⁴ Charpin-Durand 1985, s.308; Klengel 1992, s.54.

evlenerek dostluk bağlarını güçlendirmiştir⁹⁵. I.Şamsi Adad'ın ölümünden sonra harekete geçen Zimrilim, I.Yarimlim'e ait kuvvetlerin yardımıyla babasının tahtını ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Bu dönemde Yamhad Krallığı güçlü bir konumdadır. Zimrilim dönemine ait bir mektupta, Yamhad Kralı I.Yarimlim'e bağlı yirmi kralın bulunduğu bildirilmektedir⁹⁶. Bu vassal krallıkların isimlerinin hepsi bilinmemekle beraber; Alalah, Ebla⁹⁷, Kargamış, Ni⁹⁸, Qatna⁹⁹, Tunip¹⁰⁰ şehirlerinin Yamhad'a bağlı oldukları bilinmektedir. Qatna'da ele geçirilen bir tablette "Kral Yarimlim'in Qatna prensini öldürdüğü sene" ifadesi yer almakta ve burada ismi geçen Yarimlim'in, I.Yarimlim olduğu kabul edilmektedir¹⁰¹. Yamhad Krallığı'nın bu dönemdeki sınırları sıklıkla değişir. Bazen Kargamış ve Urşu alt krallık olarak rol oynar, bazen Asur hakimiyetini tanımaya zorlanırlar ve Yamhad karşıtı hareket ederler¹⁰². Ancak Yamhad, otorite alanını bu dönemde oldukça genişletmiştir ve kuzey sınırı Alalah'a kadar uzanmaktadır.

I.Şamsi Adad'ın ölümüyle, Babilli Hammurabi'nin genişleme siyaseti için uygun bir ortam oluşmuştur. Bunu fırsat bilen Hammurabi büyük düşmanı Rim-sin'e karşı saltanatının 29. yılında savaş ilan etmiştir. Eşnunna ve Asur krallarıyla bir doğu koalisyonu kuran Rimsin'e karşı, Hammurabi Mari ve Yamhad krallıklarından

⁹⁵ Bknz: ARM X 119, 134, 156, 177 numaralı metinler. Konu için bknz: Klengel 1992, s.56.

⁹⁶ Babilli Hammurabi'nin egemenlinde 10-15 kral, Larsa Kralı Rimsin'in egemenliğinde 10-15 kral bulunurken Yamhad'a tâbi 20 krallık bulunması bunun göstergesidir. Dossin 1938b, s.117; Woolley 1953, s.64.

⁹⁷ Ebla şehri hakkındaki literatür için bknz: del Monte –Tischler 1978, s.142; del Monte 1992, s.51.

⁹⁸ Ni(i) şehri hakkındaki literatür için bknz: del Monte-Tischler 1978, s.281; del Monte 1992, s.111.

⁹⁹ Qatna şehri hakkındaki literatür için bknz: del Monte-Tischler 1978, s.203.

¹⁰⁰ Tunip şehri hakkındaki literatür için bknz: del Monte-Tischler 1978, s.440 ;del Monte 1992, s.174.

¹⁰¹ Kinal 1967, s.196.

¹⁰² Smith 1956, s.37.

oluşan bir batı koalisyonu oluşturmuştur. Babil Kralı Hammurabi'ye gönderdiği mektupta Mari Kralı Zimrilim der ki: "Ordu adamları konusunda bana yazmadın, fakat ben, Halep Kralı Hammurabi'ye asker göndermesi için yazdım. O askerlerini gönderdi. Onun askerleri yanıma geldi." Buradaki ifadede Yamhad tahtında değişiklik olduğunu ve başa Hammurabi isminde bir kralın geçtiği öğrenilmektedir¹⁰³. Babilli Hammurabi, Yamhad ve Mari krallıklarının yardımıyla Larsa ve onun müttefiklerini safdışı bırakarak sınırlarını genişletmiştir. Ancak bu savaştan 3 yıl sonra Babil, Mari'yi vergiye bağlamış, bir yıl sonra da Mari şehrini ele geçirerek, Mari Krallığı'nı ortadan kaldırmıştır. Böylelikle Mezopotamya'daki Mari dönemi sona ermiştir. Halep-Yamhad Krallığı hakkında bundan sonra en fazla bilgi veren kaynakları Alalah VII. kültür katında ele geçirilen tabletler oluşturmaktadır¹⁰⁴. Bu kültür katında ele geçirilen tabletler, iki yüz yıllık süreç hakkında bilgi vermektedir.

Yamhadlı kralların saltanatı hakkındaki bilgiler Alalah arşivlerinde 4 nesil boyunca tutulmuş arşivlerde geçmektedir. Bu arşivlerde aile mensupları ve devlet görevlilerinin adları da belirtilmiştir. Alalah belgelerinde ismi geçen ilk kral I.Yarimlim'dir. Alalah'taki Yarimlim ve daha sonraki kralların fermanlarında da görüldüğü gibi Fırat'ın doğusundaki şehirlerin, tamamen Yamhad kontrolünde olduğunu görülmektedir¹⁰⁵. Hem Mari hem de Alalah belgelerinin çoğunun Yarim-Lim'in krallık dönemine tarihlenmesi, hakimiyetinin uzun bir süre devam ettiğinin göstergesidir. I.Yarimlim'den sonra Yamhad tahtına I.Hammurabi çıkmıştır.

¹⁰³ Kinal 1967, s.196.

¹⁰⁴ Alalah VII. kültür katında 175 adet tablet çıkarılmış olup, bu tabletler Akadca ve onun lehçesi Babilce'de yazılmışlardır. Havare 2003, s.1.

¹⁰⁵ Smith 1956, s.37.

I.Hammurabi, Babilli Hammurabi ve Kargamış Kralı Yatarami'nin çağdaşıdır. Bu kral ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Alalah vesikalarından I. Hammurabi'nin iki oğlu olduğu öğrenilmektedir. Bu oğullar Abban ve Alalah Kralı Yarimlim'dir. ATT 39/184 numaralı tablette Abban "Adu'nun sevdiği insan, Yamhad Kralı Hammurabi'nin oğlu Abban" olarak geçmektedir¹⁰⁶. Bu dönemde Irridi şehrinde bir isyan çıkmış, Abban bu isyanı bastırdıktan sonra, bu şehir karşılığında kardeşi Yarimlim'e Alalah şehrini vermiş ve onu yeminle Alalah şehrine kral olarak atamıştır.(AT 39/83) Abban, kardeşi Yarimlim'i Alalah tahtına çıkarmakla, belki de Yamhad tahtında çıkabilecek bir karışıklığında böylece önüne geçmiş oluyordu. AT 39/83 numaralı tablette Abban'a "Hattuša'nın veziri" şeklinde hitap edilmektedir. Wiseman buradaki ifadeden yola çıkarak Abban'ın I.Hattuşili veya I.Murşili'nin vassalı olduğu kanısındadır¹⁰⁷. Abban'ın saltanat süresi bilinmemektedir. Ancak, Halep Krallığı'na son veren I.Murşili döneminde Yamhad tahtında II.Hammurabi'nin varolduğu dikkate alınacak olunursa bu duruma şüpheyle yaklaşmak gerekecektir. Abban'dan sonra Yamhad tahtına II.Yarimlim geçmiştir. Bu dönemde Yamhad Krallığı bölgedeki etkin güçlerden biridir. Bu dönemde Yamhad'ın sınırları doğuda Fırat'tan başlayıp Amik Ovası'na kadar uzanmaktadır¹⁰⁸.

Alalah vesikalarından ismini öğrendiğimiz bir diğer kral da Niqmepuh'tur. AT 39/113 numaralı tablette Niqmepuh'a "Yarimlim'in oğlu, Yamhad kralı, tanrı Teşup'un sevdiği insan Niqmepuh" olarak hitap edilmektedir. Bu dönemin önemli

¹⁰⁶ Ayrıca AT 39/ 113 numaralı tabletteki bilgilerde Abban'ın I. Hammurabi'nin oğlu olduğu fikrini güçlendirmektedir. Söz konusu metin Hammurabi'nin hanımının mallarının paylaşımı ile ilgilidir. Konu için bkz: Wiseman 1953, s.34.

¹⁰⁷ Wiseman 1958, s.125.

¹⁰⁸ Collon 1975, s.146.

olaylarından biri Azarik şehrinin ele geçirilmesidir¹⁰⁹. Niqmepuh dönemi, sarayda iç çekişme ve taht mücadelelerinin yaşandığı bir dönemdir. Bunda Niqmepuh'un birden fazla oğlunun olmasının etkisi vardır. Niqmepuh'tan sonra başa Irkabtum geçer. ATT 35/ 15, ATT 39/112 numaralı tabletler ve AT 443a numaralı mühür baskısı Irkabtum'un Halep tahtındaki saltanat dönemiyle ilişkilendirilmektedir¹¹⁰. Irkabtum döneminde Naštarbi adlı yerleşimde bir takım isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar neticesinde Naštarbi kralına bir takım vergilerin ödendiğinden bahsedilmektedir¹¹¹. Ayrıca eldeki mevcut metinlerden bu dönemde Yamhad Krallığı'nın ekonomisinin iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Irkabtum'dan sonra yerine kardeşi III. Yarimlim geçmiştir.

E.3) Hitit Egemenliğine Geçiş Dönemi

III. Yarimlim Yamhad'da hüküm sürerken Hitit Devleti'nin başında I.Ḫattušili bulunmaktaydı. I.Ḫattušili'nin Kuzey Suriye bölgesine düzenlemiş olduğu seferler sonucunda Yamhad Krallığı'na bağlı şehir devletlerinin, Hitit egemenliğine girdiği görülmektedir. Burada esas hedef Yamhad Krallığı'nın kendisidir. Ancak bu denli büyük bir devletin bir anda yok edilmesi zor olduğundan olmalı ki, I.Ḫattušili öncelikle Yamhad'a bağlı şehirleri ortadan kaldırmak suretiyle Yamhad'ı güçsüz düşürmeyi hedeflemiş, daha sonra Yamhad'ın başşehri Halep'i yok etmek istemiştir. Ancak Arzawa seferinden sonra en büyük düşmanı üzerine sefer hazırlığındayken,

¹⁰⁹ Collon 1975, s.147.

¹¹⁰ Klengel 1992, s.63.

¹¹¹ Klengel 1992, s.63.

Hurrilerin Hitit egemenliğindeki toprakları istila etmeleri üzerine bu sefer bir daha başlamamak üzere sona ermiş olmalıdır.

Bu döneme ait kayıtların pek çoğunda Halep şehri ve dolayısıyla Yamhad Krallığı'nın vassal krallıklara yardımcı kuvvet gönderdiği görülmektedir. Nitekim KBo X 1 (Akadca nüsha) ön yüz 31. - 36. satırlar arasında ve KBo X 2 (Hititçe nüsha) numaralı metin ön yüz 11. - 21. satırlar arasında, Haššuwa'ya yardım gönderen birliklerde Halep şehrinin ismi verilmektedir¹¹². Ancak Haššuwa'ya yardım eden Halep kralının ismi metinde yer almamaktadır. Halep tahtında I.Ḫattušili ve I.Muršili dönemlerinde III.Yarimlim ve oğlu II.Ḫammurabi'nin bulunduğu bilinmektedir. Eski Hitit Dönemi'ne ait KBo XIX 91 (ön yüz² II² 1. ve 2. satırlarda), KUB XXXI 5 numaralı metinlerde III.Yarimlim ve oğlu II.Ḫammurabi'den bahsedilmekte¹¹³ ve Halep'in son kralı II.Ḫammurabi kabul edilmektedir¹¹⁴. Alalah VII. kültür katı tabletlerinde son olarak bu kralın ismi yer almaktadır.

Yine I.Ḫattušili döneminde yapılan Uršu kuşatmasını anlatan metinde I.Ḫattušili Halepli adamla Uršu'nun irtibatının kesilmesi emretmekte ancak metnin devamından bu duruma engel olunamadığı anlaşılmaktadır. KBo III 27 numaralı metnin ön yüz 28. - 31. satırları arasında “ baba sözünü reddeden”¹¹⁵ şehirler arasında Halep'ten söz edilirken 31.satırda bu nedenle Halep'in mahvolacağı söylenmektedir. Halep'in fethinin I.Ḫattušili döneminde olmadığı bilinmektedir.

¹¹² Otten 1958, s.78-83.

¹¹³ Güterbock 1938, s.93.

¹¹⁴ Metnin transkripsiyon ve tercümesi Bin-Nun 1975, s.111 vd. ; Carruba 1992, s.77-79; Yiğit 2007, s.3'te yapılmıştır. Tercüme için Yiğit 2007, s. 2-3'ten faydalanılmıştır

Ardılı I.Muršili, onun yarım bıraktığı işi tamamlayarak Yamhad Krallığı'na son vermiştir.

E.4) Hitit Egemenliğinde Halep/Yamhad Krallığı

I.Muršili dönemine ait metinler Halep seferiyle ilgili derinlemesine bilgi vermekten uzaktır. Daha sonraki dönemlere ait metinlerin pasajlarından Halep seferiyle ilgili bilgi edinmek mümkün olmaktadır. KBo III 57/ 2 BoTU 20/ CTH 11 numaralı Hantili metninin 10. - 14. satırlarında Halep seferi konu edilmektedir¹¹⁶:

[ve o[?]] (Muršili) [Hal]pa [şehri]ne gitti, babasının,

[kanını[?]g]eri istedi.[

Hattuş]iliş

[oğluna] Halap [şeh]ri (sorununu) sona erdirmeyi (görev olarak verdiğiinden)

[ona (Muršili'ye)] [Halap ülkesi [kralı] (yaptıklarının bedelini ödedi.)

Metinde görüldüğü gibi Halep'in fethedilmesi I.Muršili'ye vasiyet olarak bırakılmıştır. KBo III I (CTH 19) numaralı Telepinu Fermanı'nın ön yüzünün 27. - 28. satırlarında¹¹⁷:

“ ve o (Muršili) Halpa şehrine gitti ve Halpa şehrini tahrip etti.

Halpa şehrinin sivil tutsaklarını (NAM.RA'larını), mallarını Hattuşa şehrine getirdi.” anlatımı vardır.

¹¹⁶ Metin için bkz: Goetze 1928-1929, s.63-64; Hardy 1941, s.190-191; Klengel 1965,s.149; Landsberger 1954, s.53. Tercüme için Arıkan 1987, s.53'ten faydalanılmıştır.

¹¹⁷ Tercüme için Arıkan 1987, s.54'ten faydalanılmıştır.

KBo I 6 (CTH 75) numaralı Talmi-Šarruma anlaşmasının¹¹⁸ 11. - 14. satırlarında:

“Evvelce Halap ülkesi kralları büyük krallığa sahipti.

Fakat onların krallığını büyük kral, Hatti ülkesi kralı Hattušili sona erdirdi.

Hatti ülkesinin kralı Hattušili’nin ölümünden sonra büyük kral Hattušili’nin torunu büyük kral Muršili

Halap ülkesinin krallığını ve Halap ülkesini tahrip etti.”

şeklinde ifade edilmektedir. Boğazköy’de bulunan ve Eski Hitit Dönemi’ne tarihlenen KBo XII numaralı metnin arka yüz 4. - 5. satırlarında Halap şehri ile Halap şehir kapıları anlatımı vardır. 6. satırda da yakalanan kraldan bahsedilir. Bu metnin I.Muršili’nin Halep seferinin içerdiği düşünülmektedir. KBo XII 14 arka yüz¹¹⁹ 4. - 6. satırlarında

[...(tk.akk.) Halpa şehrinin o kralı [

] onun [savaş arab]aları (?) Halpa şehrinin şehir kapısı[nı

av]ladılar (?) ve kralı yakaladı[lar.

I.Muršili Halep’e düzenlediği seferle Yamhad Krallığı’nın merkezi ve son kalıntısı olan Halep’i tarih sahnesinden silmiştir. Bu seferden sonra Babil üzerine yürümüş ve Babil Krallığı’na son vermiştir¹²⁰. Böylece Mezopotamya için yeni bir dönem başlamıştır. Nitekim Babil ve Yamhad krallıklarından oluşan boşluğu çeşitli dönemlerde değişmekle birlikte, Hitit, Mitanni ve Mısır Devletleri dolduracaktır.

¹¹⁸ Antlaşma için bkz: Goetze 1928-1929, s.59-66.Tercüme için Arıkan 1987,s.55’ten faydalanılmıştır.

¹¹⁹ Tercüme için Arıkan 1987, s.57’den faydalanılmıştır.

¹²⁰ I.Muršili’nin Yamhad ve Babil Krallığı’nı zaptı uzun kronolojiye göre M.Ö.1650 yıllarına, orta kronolojiye göre M.Ö. 1595 yıllarına kısa kronolojiye göre ise M.Ö. 1531 yıllarına tekabül etmektedir. Otten 1969, s.366.

I.Murşili'nin Babil'i zaptetmesinden 24 yıl sonra bölgedeki denetimi ellerine geçiren Kas krallarından II.Agum'un kitabesinde, "Halep kralının Babil'e elçi göndermesinden" bahsedilmektedir. Bu durum Halep'te bir sülalenin bulunduğu göstermekte, yalnız bu sülalenin Hurrilere tabi olduğu kabul edilmektedir¹²¹. I.Murşili'nin ölümünden sonra, gasıp kralların başında bulunduğu Hitit Devleti'nin karanlık bir döneme girdiği ve bu dönemde Hitit Devleti'ne bağlı pek çok toprağın egemenliğinin dışına çıktığı bilinmektedir. Aynı dönem içerisinde Hititlerde gerileme yaşanırken, Hurilere bağlı bir krallık olan Mitanni Krallığı, Anadolu ve Kuzey Suriye'de ki şehirleri istila ederek güçlenmişlerdir. Alalah, Kargamış, Haşşuwa gibi Hitit şehirleri Mitanni egemenliğine girmişken Halep şehrinin bunun dışında kalması olası görünmemektedir¹²².

¹²¹ Kinal 1967, s.203 ; Woolley 1953, s.87.

¹²² İdrimi kitabesindeki bilgiler ve Alalah IV.kültür katında ele geçirilen tablet ve Nuzi seramikleri Hurri etkisini kanıtlamaktadır.

II.F) ALALAH/ ALALHA/ TELL AÇANA ŞEHİRİ HAKKINDA

I.Ḫattuşili'nin Sanahuitta ve Zalpa şehirlerine yaptığı seferlerden sonra, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yönelik askeri seferlerinin ilk aşamasını Alalah¹²³ şehri oluşturmaktadır. I.Ḫattuşili'nin yıllıklarına göre, I.Ḫattuşili ikinci yılında buraya sefer düzenlemiştir. Bugünkü Hatay ili sınırları içerisinde yer alan Alalah'ın, seferler için ilk güzergâh olarak seçilmesi anlamlıdır. Yamhad Krallığı'nın önemli müttefikleri arasında yer alan Alalah, Yamhad Krallığı'nın denizle olan irtibatını sağlamaktaydı. Bu nedenle Alalah'ın ele geçirilmesi Yamhad'ın denizle olan bağlantısının kesilmesi açısından önemlidir.

F.1) Alalah'ın Coğrafi Konumu ve Hitit Egemenliğine Kadarki Dönemde Alalah

Günümüzde Hatay ilinin 23 km. kuzeybatısında yer alan Alalah antik şehri, Antakya (Hatay)-Reyhanlı ilçesi, Varışlı köyü'nün tarımsal alanı içindedir¹²⁴. Kuzeyinde Amanos dağlarıyla Gaziantep iline sınır olan şehrin, güneyinde Kel Dağı yer almaktadır. Bulunduğu konum itibarıyla bölgedeki güçlerin odak noktası halinde olan şehir, Mezopotamya ve Mısır dünyasını Anadolu'yla birleştiren önemli bir yere sahiptir. Ayrıca kentin ticaret yollarının merkezinde yer alması ve önemli bir liman şehri olan Ugarit¹²⁵'e olan yakınlığı, dönemin egemen güçlerinin bu bölge üzerinde hakimiyet kurma isteklerini hep canlı tutmuştur.

¹²³ Alalah şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte- Tischler 1978, s.5 ; del Monte 1992, s.2 ; Marin 2001, s.8-10 ; Ertem 1973, s.6'da KBo X 1 ön yüz 9. - 10. satırlarında geçen Alḫa isminin şüpheli olmakla beraber Alahḫa ile aynı şehir olabileceğini göstermektedir.

¹²⁴ Kaptan 2005, s.5.

¹²⁵ Ugarit, Mezopotamya ve doğunun uzak bölgeleriyle, Kilikya ve Suriye Filistin kıyılarıyla ticarî ilişkileri iletişimi sağlayan önemli bir liman şehridir. Bununla birlikte şehir; altın, tekstil ve iyi cins yünden oluşan değerli vergileri, kaliteli gemilerden oluşan filosu ile hem askeri amaçlar için hemde

1930 yılında Leonard Woolley tarafından başlatılan arkeolojik kazı çalışmaları sayesinde, kentte on yedi kültür katı tespit edilmiştir. Alalah VII. kültür katında ele geçirilen tabletler, çalışmamızın temel konusu olan Hitit egemenliğindeki Alalah'ın durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca M. Ö. II. binyılın önemli güçlerinden olan Yamhad Krallığı ve kralları ile ilgili bilgiler, Alalah VII. kültür katından çıkarılan tabletler sayesinde olmuştur. IV. katta ele geçirilen tabletler ise Mari ve Mitanni krallıklarına ait bilgiler vermektedir. Arkeolojik kazı sonuçları kentin zaman zaman büyük yıkımlara sahne olmasına rağmen M.Ö. II. binyıldan itibaren kesintisiz bir şekilde iskân edildiğini göstermektedir. Alalah şehri ile ilgili ilk bilgiler Yamhad Krallığı belgelerinde karşımıza çıkmaktadır.

F.2) Yamhad Krallığı Hakimiyetindeki Dönem

a.) I. Yarimlim Dönemi

Alalah şehri ile Yamhad Krallığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ATT 39/83 numaralı belgede yer alan antlaşmada, Yamhad Kralı I.Hammurabi'nin oğulları Abban ve Yarimlim hakkında bilgi sahibi olunmaktadır¹²⁶. Daha önceki bölümde bahsedildiği gibi Yamhad kralı olan Abban, isyan çıkarttığı anlaşılan İrridi¹²⁷ şehrindeki isyanı bastırdıktan sonra kardeşi Yarimlim'e yönetmesi için Alalah'ı vermiştir. Metinde Abban'ın kardeşi I.Yarimlim'i yeminle kendisine bağladığı,

kıtlık zamanında yiyecek arzının gemi taşımacılığıyla temini için oldukça önemliydi (Beckman 1992, s.44). Bu nedenle tüm Yakındoğu medeniyetleri için Ugarit şehrinin kendi vassallıklarına girmesi önem arzettiği gibi Hititler için de çok önem arz etmekteydi. Ugarit şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.451 ; del Monte 1992, s.177.

¹²⁶ AT 39/84 ve AT 39/87 numaralı metinlerde Yarimlim Abban'ın kardeşi olarak geçmektedir.

¹²⁷ İrridi/Irrite şehrinin lokalizasyonu hakkındaki görüşler için bkz: Falkner 1957/1958, s.13-14. Şehir hakkındaki literatür için bkz: Ertem 1973, s.58.

yeminin bozulması halinde topraklarının elinden alınacağı belirtilmektedir Metnin tamamı incelendiğinde, Alalah'ın o dönemlerde Yamhad Krallığı'nın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Alalah'ın bilinen ilk kralı Alalah'lı Yarimlim'dir¹²⁸. Alalah VII. kültür katında ele geçirilen pek çok tablette Yarimlim'in ismi prens olarak geçmekle birlikte, dönemin siyasi ilişki ve olaylarına dair bilgileri içermemektedir.

b.) Ammitakum Dönemi

Yarimlim'den sonra başa Ammitakum geçer. Bu bilgi, AT 95 numaralı metinde “annesi ve babası onu kral tayin etmiş” ifadesinden anlaşılmaktadır¹²⁹.

Ammitakum'un başta bulunduğu sıralarda, Hititlerin başında I. Hattuşili, Yamhad tahtında ise III. Yarimlim bulunmaktadır. I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu seferleri başladığı sıralarda Alalah ve Hitit kralları karşı karşıya gelmiştir. Bu nedenle Hitit belgeleriyle Alalah belgeleri arasında bir paralellik bulunmaktadır¹³⁰. I. Hattuşili dönemine ait kroniklerde (KBo VII 14) Haşşuwa seferinin anlatıldığı bölümde, Haşşuwa'nın yardımına gönderilen Halepli komutan Zukraşi¹³¹, Alalah belgelerinde (AT 39/81) Alalah Kralı Ammitakum için Yamhad Kralı III. Yarimlim'in önünde şahitlik yapmıştır. Her iki metinde de ismi geçen

¹²⁸ Landsberger 1954, s.52.

¹²⁹ Havare 2003, s.28.

¹³⁰ Alalah'ta ele geçirilen belgelerin tarihlendirilmesi uzun kronoloji, orta kronoloji ve kısa kronoloji savunucularına göre farklılık göstermektedir. Konu için bkz. Na'aman 1976, s.129-143; Collon 1977, s.127-131; Yiğit 1994, s.174-175, dn.107.

¹³¹ Zukraşi Kroniği olarak adlandırılan KBo VII 14+ KUB XXXVI 100 numaralı metinlerin, Soysal tarafından transkripsiyonu ve tercümesi yapılmıştır. Yiğit 1994 s.12.

şahısların aynı kişi olduğu, Landsberger tarafından ileri sürülmüştür¹³². Bu belgeden başka Ammitakum dönemini aydınlatan pek çok hukukî, borçlarla ilgili belge bulunmaktadır¹³³. Bu belgelerden Ammitakum döneminde Alalah'ın ekonomik durumunun iyi olmadığı anlaşılmaktadır.

Ammitakum'dan sonra başa kimin geçtiği tam olarak belgelerden anlaşılamamaktadır. Goetze¹³⁴ ve Landsberger¹³⁵ Ammitakum'dan sonra başa oğlu Irkabtum'un geçtiğini ileri sürmektedirler. Ancak AT 443a numaralı tabletteki mühürde Irkabtum, Niqmepuh'un oğlu olarak geçmektedir.

F.3) Hitit Egemenliğinde Alalah

I.Ḫattuşili'ye ait yıllıkların, Hititçe nüshasında^{URU}Alalḫa, Akadca nüshasında^{URU}Alḫalḫa formlarında karşımıza çıkan şehir; Eski Hitit Dönemi'nden, Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar sürdürülen, Kuzey Suriye politikasının önemli hedeflerinden biridir. Yıllıklara göre, I.Ḫattuşili'nin seferlerinin ikinci yılında ele geçirdiği yerdir. KBo X 1 (Akadca nüsha) numaralı metnin ön yüzünün 6.-7. satırları KBo X 2 (Hititçe nüsha) ön yüz I 15. - 16. satırları arasında I.Ḫattuşili'nin Alalah'ı ele geçirdiği anlatılmaktadır. Metin şu şekildedir¹³⁶:

“Ertesi yıl Alalḫa'ya gittim ve onu mahvettim.”

¹³² Landsberger 1954, s.52 ; Ayrıca bkz: Collon 1975, s.149.

¹³³ Metin yerleri için bkz: Havare 2003, s.7-8.

¹³⁴ Goetze 1957b, s.69.

¹³⁵ Landsberger 1954, s.52.

¹³⁶ Metnin tercümesi için Savaş 1997 s.272-273. Ayrıca karşılaştırınız: Alp 2002, s.65.

Alalah VII. kültür tabakasında ortaya çıkarılan saraydaki yangın izleri buranın zaptedilmesi ile birlikte bir yakılıp yıkıldığını göstermektedir¹³⁷. I.Ḫattušili'nin Alalah'a düzenlediği bu seferle birlikte Yamhad Krallığı'nın Alalah üzerindeki hakimiyeti son bulmuş, Alalah'ta Hitit egemenliği başlamıştır. I.Ḫattušili dönemi vesikalarında Alalah ismine tekrar rastlanılmamakta, Alalah'la ilgili bilgiler bununla sınırlı kalmaktadır. I. Ḫattušili, Alalah seferinden sonra İkakala¹³⁸ ve Tašhiniia¹³⁹,ya, ardından Yamhad Krallığı'nın önemli müttefiklerinden biri olan Uršu üzerine sefer yapmıştır. Böylece Yamhad Krallığı'nın idaresi altında olan güçleri ortadan kaldırmak suretiyle Yamhad Krallığı'nın bölgedeki gücünü etkisiz kılıyordu. Bu da I.Ḫattušili'nin Yamhad'a düzenleyeceği sefere zemin hazırlamakta olduğu anlamına gelebilir.

I. Muršili'nin suikaste kurban gitmesinden sonra iç karışıklık dönemi başlamış, bu durum Hitit Devleti'nin güçsüz düşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu iç karışıklıktan faydalanan Hitit egemenliğindeki pek çok şehir isyan etmiştir. Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarında Hititlerin yarattığı bu siyasi boşluğu Mitanni Krallığı doldurmuştur. Mitanni Krallığı yaklaşık olarak iki yüzyılı aşkın bir süre boyunca, Kuzey Suriye topraklarını hakimiyetleri altında tutmuşlardır. Gerek

¹³⁷ Aynı yangın izleri Tilmen Höyük yerleşiminde ortaya çıkarılan saray yapısında da görülmektedir. Bu iki saray yapısının benzerliği dikkat çekicidir. I.evrenin A yapısı ile Amik Ovası'ndaki Tell Açıana/ Alalah yerleşiminin VII. kültür katında yer alan saray arasında, plan ve uygulamalar açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Benzerlik o kadar çokturki her iki sarayın aynı ustalar tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Alkım 1962, s.462-463; Duru 2000, s.164 ; Duru 2003, s.33.

¹³⁸ İkakali şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.136.

¹³⁹ Tašhiniia şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte- Tischler 1978, s.410 ; del Monte 1992, s. 164.

Alalah'ta gerekse Halep ve Kargamış'ta gün ışığına çıkarılmış belgeler de bölgenin Mitanni hakimiyetinde olduğunu kanıtlamaktadır.

II.G) URŠU ŞEHİRİ HAKKINDA

I.Hattuşili'nin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesine yönelik gerçekleştirmiş olduğu seferlerin ikinci durağını, Uršu¹⁴⁰ şehrine düzenlediği sefer oluşturmaktadır.

Tarihi metinlerde, ^{URU}Uršu, ^{URU}Uršaan, ^{URU}Uruuśša, *Urši*, *Uruuśšaaś*, *Waaršuwa*¹⁴¹, *Waaršuwaaz* formlarında çıkan şehrin lokalizasyonu tam olarak yapılamamıştır. Şehrin lokalizasyonu hakkında, bilim adamları çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.

Ses benzerliğinden yola çıkan Landsberger¹⁴², Kupper¹⁴³, Guterbock¹⁴⁴ gibi bilim adamları Uršu şehrini günümüzdeki Urfa'ya; Goetze¹⁴⁵, Uršu'yu Samsat ile Birecik arasına; Balkan¹⁴⁶, Goetze'nin fikrine katılarak Samsat ve Birecik arasına; Bilgiç¹⁴⁷, Malatya'nın kuzeydoğu taraflarına; Rowton¹⁴⁸, Fırat'ın üzeri veya Fırat'ın kolu Göksu üzerine; Smith¹⁴⁹ ve Yakar¹⁵⁰, Uršu'yu Fırat'ın batısı Kargamış'ın kuzeyinde Amanos dağları ile Fırat arasına; Orlin¹⁵¹, Amanos dağları ile Fırat

¹⁴⁰ Uršu şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte- Tischler 1978, s.476; del Monte 1992, s.475-476.

¹⁴¹ Waršuwa formu için bkz: del Monte- Tischler 1978, s.475.

¹⁴² Landsberger 1954, s.47-73.

¹⁴³ Kupper 1949, s.79.

¹⁴⁴ Güterbock 1938, s.262-263.

¹⁴⁵ Goetze 1940, s.72; Yiğit 2008, s.46; Falkner 1957/1958, s.31.

¹⁴⁶ Balkan 1957, s.36.

¹⁴⁷ Bilgiç 1946, s.412.

¹⁴⁸ Rowton 1967, s.272.

¹⁴⁹ Smith 1956, s.35-43 ; Falkner 1957/1958,s.31.

¹⁵⁰Yakar 2007, s.395. Ayrıca Yakar; günümüzdeki Adıyaman ilinin Uršu Krallığı'nın bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

¹⁵¹ Orlin 1970, s. 40.

arasına; Falkner¹⁵² ve Garelli¹⁵³, Birecik ve Gaziantep arasına; Archi-Pecorella-Salvini¹⁵⁴, ten Cate¹⁵⁵ ve Duru¹⁵⁶, Uršu'yu Gaziantep'e lokalize etmektedir.

Levy¹⁵⁷ ise daha güneybatıda yer alan İskenderun'un güneyindeki Arsuz'a; Matthiae¹⁵⁸, Tell Täqān'a yerleştirmektedir. Gudea yazıtında (B Heykeli) Uršu'nun isminin Ebla¹⁵⁹ ile birlikte görünmesi Uršu'nun Ebla'nın dağlık bölgelerinde aranması düşüncesine yol açmıştır¹⁶⁰.

G.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Uršu

Uršu şehriyle ilgili en erken referans, Lagaş Kralı Gudea dönemine aittir. Lagaş Kralı Gudea, (M.Ö. 2144-2124) Tanrı Ningirsu için inşa ettirdiği tapınakta kullanılan malzemelerin temin edildiği yerleri anlatırken “Uršu'dan kereste Hahhum'dan altın ve mabedin kirişleri için gerekli olan sedir ağaçlarını Amanos dağlarından getirttim.” demektedir¹⁶¹.

¹⁵² Falkner 1957/1958, s.31-34.

¹⁵³ Garelli 1963, s.106.

¹⁵⁴ Archi-Pecorella-Salvini 1971, s.42 vd. ‘da Uršu'yu İslahiye Vadisi'nden, Sakçagözü, Kurt Dağı, Oğuzeli'ye kadarki bölgede yani Gaziantep çevresinde aramanın yerinde olacağını belirtmiştir.

¹⁵⁵ ten Cate 1984, s.47-82.

¹⁵⁶ Duru 2003, s.36.

¹⁵⁷ Levy 1952, s.288-289.

¹⁵⁸ Maathiae 1979, s. 9-10.

¹⁵⁹ Ebla şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte –Tischler 1978, s.142 ; del Monte 1992,s.51

¹⁶⁰ Uršu'nun dağlık Ebla bölgesinin şehri olduğuna inanılmasının sebebi Naramsin ile ilgili metinlerde Ebla/Ebla'nın Amanus Bölgesi olduğunu belirten Gudea yazıtıdır. Smith 1956, s.35 ; Yiğit 2008, s.46.

¹⁶¹ Kuzuoğlu 1999, s.5; Sever 1995, s.2.

Urşu şehriyle ilgili Kültepe ve özellikle de Mari arşivlerinde birçok belge bulunmaktadır. Kültepe Kārumu'nun II. kültür katında¹⁶² ele geçirilen ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen tabletlerde¹⁶³ Urşu'nun Asur ve Kaniş arasında önemli bir istasyon olduğu ifade edilmektedir¹⁶⁴. Aynı tabakada ele geçen metinlerde, Urşu'nun ismi kārūmlar arasında geçmektedir¹⁶⁵. Bir mektup olan TC 18 numaralı belgenin 8. - 10. ve 32. - 46. satırlarında; Asur'dan Kaniş'e gitmekte olan ticaret kervanları, Ḫaḫḫum'dan geçen yol tehlikeli olduğu zaman daha güneydeki Mama-Urşu yolunu tercih etmektedirler¹⁶⁶. Mektubun 34. - 46. satırlarında da şu bilgiler yer almaktadır¹⁶⁷:

“Senden ehemmiyetle rica ediyorum: yalnız

seyahat et!

Mama'ya

kervan ile girme

kardeşinin kervanı

(kendisine) şehrin verildiği emir gereğince

üç kısma

ayrılısın ve ilk grup

¹⁶²Bu kültür katında ele geçirilen tabletlerde Urşu kārūmlar arasında gösterilmektedir. Bilgiç-Bayram 1995, s.39.

¹⁶³ TC 18 numaralı tablet. Bknz: Balkan 1957, s.34-35.

¹⁶⁴ Smith'e göre, Kültepe tüccarlar tarafından sıkça ziyaret edilen bu yer, Asur'a dik biri hat boyunca uzanıyordu. Metinlerde Urşu'nun sıkça bahsediliyor olması onun bu rota üzerinde olmasını gerektiriyordu. Ticaret yapan kuryeler zikzak yaparak gidenler değillerdi. Bu yüzden Urşu'nun Kaniş'ten Asur'a uzanan rotanın dışında olması olası görünmemekteydi. Smith 1956, s.35.

¹⁶⁵ Bilgiç-Bayram 1995, s.39-40.

¹⁶⁶ Balkan 1957, s.34; Archi-Pecorella-Salvini 1971, s.38 ; Miller 2001, s.68 ; Sever 1995, s.9.

¹⁶⁷ Balkan 1957, s.34.

Mama'dan yola çıksın ve
Kaniş memleketine vasıl olunca, ikinci grup
Uršu'dan yola çıksın.
Üçüncü kısım (Uršu'dan)
Aynı şekilde yola çıksın.”

Mari arşivlerinde de Uršu'nun ismi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Buradaki metinlerden, Uršu'nun Anadolu ve Mezopotamya dünyası arasında önemli bir ticarî durak olduğu anlaşılmaktadır. Mari arşivi ARM I 24 numaralı metinde, Mari Kralı Şamsî-Adad'ın adının geçtiği bir koalisyonda, Kargamış ve Haşşum yöneticileri ile birlikte Uršu'nun da adı geçmektedir. Koalisyon Yamhad Kralı Sumu-Epuh'a karşı yapılmıştır. Metinde Uršu Kralı, Şamsî-Adad'a; Sumu-Epuh'a karşı, kuzey ve kuzey doğudan saldıracak ordunun bir bölümünün kendi komutasında olduğundan söz etmektedir¹⁶⁸. Metinden Yamhad'ın kuzeyindeki şehir devletlerinin Mari ile birleşerek Yamhad'a karşı bir tavır içerisinde bulundukları görülmektedir¹⁶⁹. Şehir kimi zaman Mari, kimi zamansa Asur hakimiyetine girmesine rağmen, Yamhad egemenliğinde siyasî hayatını devam ettirmiştir.

Mari arşivlerinden Uršu krallarının biri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. ARM XXV 48 ve ARM XXV 532 numaralı metinlerden söz konusu kralın isminin Şennam olduğu öğrenilmektedir. ARM XXV 532 numaralı metinde kral Şennam'ın Mari Krallığı'na altın (veya gümüş) gönderdiği anlatılır. Bu döneme tarihlenen metinlerden, Mari ile Uršu arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

¹⁶⁸ Klengel 1992, s.74.

¹⁶⁹ Şüphe yokki görev planlandığı gibi gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonrasında Sumu-Epuh'un öldüğü bilgisi Yasmah-Adad'a bildirilir. Smith 1956, s.35-43.

ARM XIV 31 numaralı metinde Uršu'dan yola çıkan insanların Mari Krallığı'na vardıklarından bahsedilmektedir¹⁷⁰. Metnin yazıldığı dönemde Mari Krallığı'nın başında Zimrilim Yamhad Krallığı'nın başında ise I.Yarimlim'in bulunduğu tahmin edilmektedir. Tüm bu metinler, Uršu'nun medeniyetler arasında nasıl bir görev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Metinlerden çıkarılan bir diğer sonuç, Mari arşivlerindeki belgeler Uršu'nun Mari Krallığı'yla olan münasebetlerinin genel itibariyle iyi bir şekilde devam ettiğini göstermesidir.

ARM XXII 494 numaralı metinde de Uršu'da şarap üretiminin yapıldığından bahsedilir ki¹⁷¹, günümüzde bağıcılığın Güneydoğu Anadolu'da Birecik bölgesinin ötesine geçmediği göz önüne alınacak olunursa¹⁷², bu durum Uršu'nun lokalizasyonunu Fırat'ın batısı ile Amanoslar arasına yapan bilim adamlarının savını güçlendirmektedir.

G.2) Hitit Egemenliğinde Uršu

I.Ḫattuşili'nin yıllıklarında Alalah'tan sefer düzenlediği bir diğer Yamhad müttefiki şehirde Uršu'dur. I.Ḫattuşili buradan İkakala ve Tashiniia şehirlerine giderek bu şehirleri tahrip etmiştir. KBo X 2 numaralı metnin I. sayfasının 16.-17. satırlarında Uršu'nun ele geçirildiği sefer şu şekilde yıllıklarda yer almaktadır:

“ arkasından Waršuwa'ya gittim. Waršuwa'dan İkakala şehrine....”

¹⁷⁰ Klengel 1992, s.75-76.

¹⁷¹ Bu tespit yapılırken günümüz iklim koşulları ve üretim faaliyetleri baz alınmıştır.

¹⁷² Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep bölgesinden başka nisbeten Urfa'nın kuzey ilçeleri, Adıyaman, Diyarbakır ve Mardin havalisinde de bağıcılık yapıldığı bilinmektedir. Ancak bilim adamlarının Uršu şehrinin lokalizasyonunu daha batıda, Fırat'ın batı kıyılarında aramaları, Dicle'nin sınırında yer alan Diyarbakır ve Mardin bölgelerinde bağıcılığın gelişmiş olmasına rağmen, konunun dışında kalmasına neden olacaktır.

KBo I 11 numaralı metin, Uršu'ya I.Ĥattušili döneminde yapılan seferlerle ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Ancak Uršu kuşatmasının anlatıldığı bölümlerdeki tahribat nedeniyle, seferin sonucu hakkında net bilgiler elde etmek mümkün olmamaktadır. Tahribatın olmadığı bölümlerden Uršu şehrinin I.Ĥattušili'yi bir hayli uğraştırdığı anlaşılmaktadır.

Gurney, I.Ĥattušili'nin yıllıklarında ilk istilada yıkılan Uršu şehrinin Anadolu'daki Hurri istilasından sonra, Hurri yönetiminde tekrar kurulduğunu; KBo I 11 numaralı metinde anlatılan Uršu kuşatmasının, I. Ĥattušili'nin KBo X 2 numaralı metinde yer alan Uršu seferinden ayrı bir sefer olduğunu ileri sürmektedir¹⁷³.

KBo I 11 numaralı Uršu kuşatması metni¹⁷⁴ bugüne kadar çıkarılan Boğazköy tabletleri arasında özel bir yere sahiptir. Metin Akadca yazılmış olup, dönemin savaş stratejileri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Güterbock¹⁷⁵ KBo I 11 numaralı tablette ki metnin, ön yüzünün aslında arka yüz, arka yüz olan kısmında ön yüz olduğunu ortaya koymuştur¹⁷⁶.

Tercümesi¹⁷⁷:

Ön yüz 1. - 9. satırlar arası

Baş kısmı kırık

Šanda bir haber getirdi. “Menaliya” [] Šanda beş (kez) Menaliya 3 kez

“Kral şöyle söyledi: Šanda git[] yap!

¹⁷³ Gurney 1973, s.245.

¹⁷⁴ Metinde Uršu Waršuwa formunda geçmektedir.

¹⁷⁵ Metnin ile ilgili çalışmalar şunlardır: Güterbock 1938, s.114-125 ; Beckman 1995, s.23-33 ; Yiğit 2008, s.47-51.

¹⁷⁶ Güterbock 1938, s.114-125.

¹⁷⁷ Tercüme için Yiğit 2008, s.47-51'den faydalanılmıştır.

Sen gidene kadar şehir mahvolacak ve bir günah işlenecek.

Eğer dikkatli olursanız günaha engel olunacak.

Savaşa gittiğiniz zaman soylular önde bulunsunlar.

[] Bir köpek önde giderse bu köpek []

“Onlar şöyle cevapladılar: “ Dikkatli olacağız

ve günahı engelleyeceğiz.

Ön yüz 10. - 18. satırlar arası

Kral Şöyle söyledi: “ Şehir mahvolursa bir günah bir suç işlenecek.”

Onlar şöyle cevapladılar: “Sekiz kere savaşacağız (Sekiz ayrı cephede savaşacağız.

Şehir belki mahvolacak, fakat günahı engelleyeceğiz.”

Kral bunu onayladı. Onlar koçbaşını kırdılar.

Kral öfkeli ve yüzü merhametsizdi:

“Onlar hep bana kötü haber getiriyorlar. Fırtına tanrısı sizi sel ile alıp götürsün!”

Kral şöyle devam etti: “ Oyalanmayın! Hurri tarzında bir koçbaşı yapın.

Ve onu kullanın. Bir tepe (kuşatma rampası) yapın ve onu kullanın.

Haşşu dağlarından büyük bir koçbaşı kesin ve onu kullanın.

Toprak yığmaya başlayın. Bitirdiğinizde herkes yerini alsın.

Onların (düşmanın) (önce) savaşmasına izin ver ki onların planları ortaya çıksın.”

Ön yüz 19. - 27. satırlar arası

Şariwanda şöyle söyledi: “Soğuklar başladı. Bazıları toprak yığsınlar,

Fakat diğerleri bununla ilgilenmesinler.” Kral bunu onayladı.

Kral Šanda'yı Luhuzzantiya'ya çağırđı.

Kargamışlı adamın kölesi hakkında ona sordu.

“Ülke ne diyor?” O şöyle cevapladı:

“Eğer Uršu mahvolursa köle elimize geçecek.

Şimdi onların kölesi dağa çıkmış ve gözlüyorlar.”

Kral şöyle söyledi: “Dinliyor musun?”,

“Dinliyorum” “Git ve onlara şöyle söyle:

Kim olursan ol akıllı ol ve iyi kumanda et

Hatti'de kötü şey yoktu, fakat şimdi Nunnu ve Kuliat kötü bir şey yaptı.

Kargamışlı adamın ne yaptığını şimdi gördünüz.”

Ön yüz 28. - 33. satırlar arası

Kim düşünebilirdi ki Iriya'ya gelecek ve

“Bir kuşatma kulesi ve bir koçbaşı getireceğiz” diye yalan söyleyecek.

Fakat ne kuleyi ne de koçbaşını getirmiyorlar.

O bu durumu araştırıyor ve onları başka yere götürüyor.

Şimdi onu yakalayın ve ona şöyle söyleyin.

“Siz bizi aldatıyorsunuz, böylece bizde kralı aldatıyoruz.

Hatti'de kule ya da koçbaşı yok.

Bu yakında olduğundan onu istiyoruz.”

34 ve 43.satırlardaki tahribatın fazlalığından dolayı bu bölümler net olarak anlaşılamamaktadır.

Arka Yüz:

İlk 3 satırda da kırık bölümlerin bulunmasından dolayı okunamamaktadır.

Arka yüz 4. - 9. satırlar arası

...Git, bak benim için gerçek mi? [] Yanlış mı? O Nasıl?

Aşini şehrine girmiş olan Hurruḫḫiṣ şehrinin otuz arabasını yakaladılar.

Onları Hurruḫḫiṣ'e geri getirdiler.

Kuliet şöyle söyledi: "Fırtına Tanrısı'nın oğullarının oğulları aralarında krallık için savaşıyorlar.

Ne arıyorsun, bugün kralın önüne ne getirdin?"

O şöyle cevapladı: "Onlar düşmandır, o halde ben de düşmanım."

Arka Yüz 10. - 13 ve 19. - 21. satırlar arası

Şanda bir haber getirdi. (Bunun üzerine) kral şöyle söyledi:

"Neden savaşmadın? Sudan savaş arabalarının üzerindesin, neredeyse sende su olacaksın. Öcünü aldın mı? Onun önünde diz çökmüş olsanda onu öldürmüş en azından korkutmuş olabilirdin.

Fakat sen kadın gibi davrandın...

Kral şöyle devam etti:

Git onlara sor: "Urşu şehrine gittiğinizde kapısını yakacak mısınız?

Savaşacak mısınız?" Onlar şöyle cevapladılar:

"Sekiz kere savaşacağız.(sekiz ayrı cephede savaşacağız.)

Onların akıllarını karıştıracamız ve şehri tahrip edeceğiz."

Kral şöyle dedi: "İyi"

Arka Yüz 22. - 30. Satırlar Arası

Şehre hiçbir şey olmazken kralın birçok hizmetkârı

(askerler) vuruldu ve çoğu öldü.

Kral öfkeleni ve şöyle söyledi:

“Yolları gözetleyin. Şehire girenlere ve çıkanlara dikkat edin.

Hiç kimsenin dışarıya, düşmana, Aruar şehrine, Halap şehrine,
Hurri ordusuna ve zuppaya gitmesine izin vermeyin.”

Onlar şöyle cevapladılar: “Biz gözlüyoruz.

Seksen savaş arabası ve sekiz ordu şehri kuşattı.

Kralın kalbi ferah olsun. Görevimin başındayım.”

Fakat bir kaçak şehirden dışarı çıktı ve şöyle söyledi:

“Halaplı adamın kölesi Halap kralının adamları beş kez
içeri girdi; Zuppanın kölesi şehirdedir; Aruar halkı (şehre)
girişor ve çıkıyor; Fırtına tanrısının oğlunun kölesi, benim
beyim gidişor gelişor...”

Arka Yüz 33. - 36. satırlar arası

Kral öfkeleni ve şöyle dedi:

“Tek bir sözcüğe güvendiim []

Seksen savaş arabası ve sekiz ordu [] düşman...”

Metinde görüldüğü üzere kral kuşatmanın komutanı olduğu düşünölen
Šanda’yı sık sık Luhuzzatiya’ya¹⁷⁸ çağırmakta ve kuşatmanın durumu hakkında bilgi
almaktadır. Kuşatma metninin ön yüzünün 21. - 27. satırlarında Šanda’ya iyi

¹⁷⁸ Söz konusu metinden yola çıkan bilim adamları Luhuzzatiya’nın Urşu’ya çokda uzak bir mesafede olmaması gerektiğini düşünmektedirler (Archi-Pecorella-Salvini 1971, s.40). Sever-Çeçen 1990, s.204’te Luhuzzatia’nın lokalizasyonunun genel olarak Maraş/Elbistan’a yapıldığını belirtmektedir. Luhuzzatia’nın şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte 1992, s.91; Nashef 1991, s.78-79. Ayrıca bkz: Yiğit 1997, s.1-14; Savaş 1998, s.212.

kumanda etmesi için talimatta bulunması bu durumu güçlendirmektedir. Ayrıca kralın savaş taktiği verdiği de görülmektedir. Kral kuşatmanın genelinde kuşatmanın istenildiği gibi gitmemesi ve şehrin ele geçirilememesi nedeniyle öfkeli. Bu öfkesi, kuşatmanın komutanı Šanda ve kuşatmada görevli askerlerin getirdiği olumsuz haberler neticesinde olmalıdır. Daha önce değinildiği gibi kral, kuşatma sırasında koçbaşının kırılması nedeniyle Haššu dağlarından Hurri tarzında bir koçbaşı keserek bunu kullanmalarını ve birde kuşatma rampası yapılması için toprak yığılmasını emretmektedir. Burada dikkat çeken nokta, koçbaşının Hurri tarzında kesilmesini istemesidir. Bu da Hurrilerin, silah teknolojisi, savaş tekniği ve lojistik açıdan Hititlerden daha üstün olduğunu göstermektedir¹⁷⁹.

Metnin ön yüzünün 28. - 33. satırlarında istenilen koçbaşının ve kuşatma kulesinin Iriya’da bulunan ve kim oldukları metinden anlaşılamayan kişiler nedeniyle bir türlü temin edilememesinden bahsedilmektedir. Kral, bu kuşatma da görevli askerlerine Iriya’nın bulunup, bu durumun bir an önce düzeltilmesini emretmektedir. Kral, askerlerine kendisini kuşatma kulesi ve koçbaşı nedeniyle aldatan askerlerine alaycı bir ifadeyle kızmaktadır.

Metnin arka yüzünde kral Šanda’ya, Uršu’da “Fırtına Tanrısı’nın oğulları” olarak nitelendirdiği Hurrilerin Uršu’da iktidar mücadelesine giriştiklerini, şehre saldırmak için en uygun zaman olduğunu söylemektedir. Ancak metnin 10. - 21. satırlarından Šanda’nın savaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle kral Šanda’yı bir kadın gibi davranıp savaşmaması nedeniyle suçlamaktadır. Metnin devamında, kuşatmayı yönetenler şehre 8 ayrı cepheden hücum edeceklerini krala bildirmektedirler. Ancak metnin 22. - 30. satırlarından bu saldırının da başarısızlıkla

¹⁷⁹ Ünal 2002, s.91.

sonuçlandığını, pek çok asker ölürken şehrin ele geçirilemediği görülmektedir. Bunun üzerine kralın öfkesi daha da şiddetlenmiştir ve kral askerlerine yeni talimatlar vermektedir. Şehre giriş çıkışların kontrol altına alınmasını, Aruar, Halap, Zuppa şehirleri ile Hurri ordusundakilerin şehre girişlerine izin verilmemesini emretmektedir. Metinden Halap, Aruar¹⁸⁰, Zuppa, Kargamış şehirlerinin Urşunun yanında yer aldığı öğrenilmektedir. Şehrin müttefikleriyle olan bağlantısının, dışarıdan gelecek yardımın engellenmesiyle kesilmesi, şehrin yiyecek ve su kaynaklarından mahrum bırakılarak teslim olmaya zorlanması önemli bir savaş stratejisidir¹⁸¹. Ancak metinde, şehirden kaçan bir kişinin vermiş olduğu bilgilerden, şehrin müttefikleriyle olan bağlantısının kesilemediği, şehre halen yardım geldiği öğrenilmektedir. Halep şehri kralının adamlarının beş kez şehre girdiğinden, Zuppa kralının adamlarının halen şehirde bulunduğundan, Aruar halkının da şehre girip çıktığından bahsetmektedir. Ayrıca “Fırtına Tanrısı’nın oğlunun kölesi, benim beyim” derken Urşu kralından bahsediliyor olmalıdır. Buradaki ifade de dikkati çeken bir diğer nokta, Urşu metninin ön yüzünün 28. - 33. satırlarındaki “Fırtına Tanrısı’nın oğullarının oğulları” ifadesinde Hurri kastediliyor ise metnin arka yüzünün 22. - 30. satırlarındaki “Fırtına Tanrısı’nın oğlunun kölesi” Urşu kralını işaret edebilir. Bu durum, Urşu’nun Hurri egemenliğinde bir şehir olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹⁸².

¹⁸⁰ Miller, M.7536 nolu metinden yola çıkarak Aruar şehrini Zalwar=Zalpa ile eşitlemekte ve Zalwar’ın Alalah’ın kuzey veya kuzeydoğu yönünde nehir vadileri boyunca aranması gerektiğini ileri sürmektedir. Miller 2001, s.72 vd.

¹⁸¹ Yiğit 2008, s.45.

¹⁸² Gurney 1973, s.245; Landsberger 1954, s.64.

Şehre yardımların geldiği sırada Hitit ordusu şehri sekiz ayrı noktadan sekiz orduyla kuşatma altında tutmaktadır. Metnin geri kalanının kırık olması sebebiyle kuşatmanın ne şekilde sona erdiği anlaşılamamaktadır. Metnin kırık olmayan ve anlaşılan bölümlerinden, kuşatmanın Hititler için iyi bir şekilde gelişmediği göz önünde bulundurulacak olursa, kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmış olma ihtimali yüksektir.

KBo X 2 numaralı metin ve Urşu kuşatmasının anlatıldığı KBo I 11 numaralı metin dışında bilgi bulunmamaktadır¹⁸³. Ancak Yamhad Krallığı'nın tümüyle yok edilip Kuzey Suriye'nin fethinin tamamlanması için bu şehrin ele geçirilmesinin gerektiği muhakkaktır. Telepinu zamanında Hitit toprakları içinde bir şehirdir. M.Ö. XIV. yüzyılda Alalah metinlerinde Uriş, Ureşši, Uruuşša olarak görülen şehrin Urşu olduğu ispat edilememekle birlikte¹⁸⁴, önemli bir ticaret merkezi olduğu bilinmektedir. Urşu şehrinin ismi Eski Asur ve Eski Hitit belgelerinden sonraki devirlerde anılmamaktadır¹⁸⁵.

¹⁸³ Smith'e göre Urşu'nun M.Ö. II. binyıldaki hikayesinin bitmesi Kizzuwatna'nın başlamasına denk gelmektedir. Smith 1956, s.35.

¹⁸⁴ Uriş, Ureşši, Uruuşša formlarının geçtiği anlaşmalar için bkz: Karauğuz 2002, s.61-69.

¹⁸⁵ Adı anılmayan şehirler arasında, Urşu'dan başka Hahhum, Harkuuna, Hupišna , Hurma, Kuşşara, Landa, Mama, Kaneş/ Neşa, Puruşhanda, Şalatiwara, Şanaşuitta, Ulama bulunmaktadır. Ünal 1997, s.345.

II.H) HAŠŠUWA ŞEHİRİ HAKKINDA

I.Hattuşili'nin Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yönelik askerî harekâtlarının bir diğer noktası da, Haššuwa¹⁸⁶ şehrine düzenlemiş olduğu seferdir. Şehir Mari kaynaklarında, *Ha-aš-ši[-im^{ki}]*, *Heššu(m)*, *H-iš-ši-im^{ki}*, Hititçe kaynaklarda ise ^{URU}*Ha-aš-šu*, ^{URU}*Haaššui* ^{URU}*Haššuwa*, KUR ^{URU}*Haaššuwa* ^{URU}*Haaššuwaas* LÚ ^{URU}*Haašši*, ^{URU}*Haaššuwa* LU ^{URU}*Haššumaš* formlarında görülmektedir.

Bilim adamları Haššuwa'nın yeri hakkında çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Forlanini¹⁸⁷, Haššuwa'yı Maraş ve Kommagene arasına; Hecker¹⁸⁸, Fırat üzerinde ve Güney Toroslarda; Duru¹⁸⁹ ve Balkan¹⁹⁰, Kahramanmaraş civarına; Soysal, Gaziantep-Oğuzeli civarına¹⁹¹; Falkner¹⁹² ve Landsberger¹⁹³, Fırat'ın batı kıyılarına; Smith¹⁹⁴, Torosların güneyine; Kupper¹⁹⁵, Kommagene Bölgesi'ne; Goetze¹⁹⁶, Fırat'ın doğusuna veya güneyine; Albright¹⁹⁷, Maraş'a doğru olan bölgede; Halep'in kuzeyi ya da Kommagene Bölgesi'nde olabileceğini düşünmektedir.

¹⁸⁶ Haššuwa şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1992, s.35.

¹⁸⁷ Nashef 1991, s.56.

¹⁸⁸ Nashef 1991, s.56.

¹⁸⁹ Duru 2003, s.36.

¹⁹⁰ Balkan 1957, s.37.

¹⁹¹ Savaş 1997, s.286.

¹⁹² Güterbock 1964, s.5.

¹⁹³ Landsberger 1954, s.64.

¹⁹⁴ Smith 1956, s.42.

¹⁹⁵ Kupper 1949, s.81-82; Groneberg 1980, s.94.

¹⁹⁶ Yiğit 1994, s.185, dn.208.

¹⁹⁷ Albright 1956, s.28.

Güterbock¹⁹⁸ ise I.Ħattušili'ye ait yıllıklardan yola çıkarak, Ħaššuwa'yı Fırat'ın doğu kıyısına, Birecik civarına lokalizasyonunu yapmaktadır.

Şehrin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemekle birlikte; M.Ö. III. binyılın sonlarıyla M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren Babil'de hüküm süren III. Ur Sülalesinin saltanatının sona ermesiyle batıya doğru ilerleyen Hurrilerin, Anadolu'nun güneydoğusunda Ħaššuwa ve Uršu gibi yerel krallıklar kurdukları düşünülmektedir¹⁹⁹. Ħaššuwa şehrine ait erken kayıtlar Mari arşivlerinde yer almaktadır. Burada çıkarılan vesikalardan ARM I 24 numaralı metinde, Asur Kralı Šamsî-Adad'ın adının geçtiği bir koalisyonda, Ħaššuwa'nın ismi geçmektedir. Buna ek olarak yine Mari arşivlerinde Ħaššuwa Kralı Aniš-Huurpi'nin ismi geçmektedir²⁰⁰. Aniš-Huurpi²⁰¹ isminin Hurrice olduğu, Ħaššuwa'nın da Hurri etkisinin yoğun yaşandığı şehirlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca M.7536 numaralı Mari metninde, Ħaššuwa'nın ismi diğer Yamhad'a bağlı olduğu düşünülen krallıklar ile birlikte geçmektedir. Söz konusu metinde Oaqqadanum adlı bir kişinin Ħaššuwa'ya yaptığı seyahatin engellenmesiyle ilgili Kargamış kralına bilgi verilmektedir. Kargamış Kralı Aplahanda, bu konuda Aniš- Huurpi'ye cevap olarak bir mektup yazmıştır²⁰².

I.Ħattušili'nin Ħaššuwa'ya düzenlediği sefer yıllıklarında altıncı yıl askerî icraatları arasında yer almaktadır. Yıllıklarda seferin sonucu hakkındaki bilgiler, açık bir şekilde Hititlerin lehine sonuçlandığını göstermektedir.

¹⁹⁸ Güterbock 1964, s.5.

¹⁹⁹ Alpman 1981-1982, s.1028-1029.

²⁰⁰ Ünal 2002, s.90.

²⁰¹ Szabó 1972-1975, s.136.

²⁰² Miller 2001, s.75 vd.

I.Ḫattušili'nin Ḫaššuwa'ya düzenlediği sefer hakkında bilgi veren metin Akadca nüshası KBo X 1 numaralı metnin ön yüzünün 31. - 36. satırları arasında, Hititçe nüshası KBo X 2 numaralı metnin ön yüz II. sayfasının 11. - 23. satırları arasında yer almaktadır. Bu metinde Yamhad Kralığı'nın başşehri Halep şehri kralının adı verilmemekle birlikte²⁰³ Ḫaššuwa'nın yardımına geldiğinden, ancak Hitit kralının bu ittifakı, Adalur Dağı'nda yapılan bir savaşta bertaraf ederek, şehri savunmasız bıraktığından ve ardından Ḫaššuwa şehrini ele geçirdiğinden bahsetmektedir. Kral, buradan aldığı ganimetleri Hattuša'ya götürdüğünden, metnin sonunda da Ḫaḫḫa ve Ḫaššuwa krallarına yük arabasına koştuğundan bahsederek, bir nevi düşman karşısındaki gücünü gösteriyor olmalıdır.

Metnin 11. - 23. satırlarının tercümesi şu şekildedir²⁰⁴:

Tercümesi:

“ertesi yıl Zaruna²⁰⁵ ülkesine gittim
ve Zaruna ülkesini mahvettim. Ḫaššuwa şehrine
gittim ve Ḫaššuwalılar benim karşıma savaş için
geldiler. Ḫalpa ülkesinin (Ḫalap şehrinin) askerleri de
yardım için onlarla beraber idi

²⁰³ KUB XXXI 5// KBo XIX 91 önyüz II, 1. - 2. satırlarında III.Yarimlim ve oğlu II.Hammurabi'nin ismi verildiği gibi KBo XXXVI 103 numaralı metnin ön yüzünün 12. satırında sadece III.Yarimlim'in adı geçmektedir. KBo VII 14 numaralı metinde Halep kralının komutanı olarak geçen Zukraši'nin, III.Yarimlim dönemine atfedilen bir Alalah belgesinde şahitlik etmiş bulunması nedeniyle söz konusu metinde geçen Halep kralının III.Yarimlim olduğu düşünülmektedir. Kinal 1971, s.7

²⁰⁴ Tercüme ve transkripsiyon için bknz: Alp 2002, s.66; Arıkan 1987, s.49-50; Kinal 1971, s.7.Tercüme için için Yiğit 1994, s.150-151'den faydalanılmıştır

²⁰⁵ Bu şehre yapılan sefer Ḫaššuwa seferinden öncedir. Savaş 1997, s.272'de I.Ḫattušili'nin Ḫaššuwa'ya kadar ki seferleri şu şekilde sıralamıştır. Šanaḫuita, Appai a, Takšana, Parmanna, Alḫa, Zaruna (Zarunti), Ḫaššuwa.

ve o bana savaş için geldi.
Birkaç gün içinde Puruna²⁰⁶ nehrini
aştıım ve Haşşuwa ülkesini (şehrini) bir aslan
gibi pençelerle bastırdım.
ve hücum edince
onun (şehrin) üzerine toz yolladım.
Onun bütün malını kaldırdım. (aldım)
Ve Hattuša'yı doldurdum.
.....(Boşluk).....
ve Haşşuwa ülkesini bir yıl içinde yendim.”

Haşşuwa seferi hakkında ayrıntılı bilgi veren bir diğeri belgede adını Haşşuwa seferinde Haşşuwa ordusunun komutanı olduğu düşünölen Zukraşi'den alan Zukraşi Kroniğı'dir²⁰⁷. Bu kroniğıe ait metinler KBo VII 14, KUB XXXVI 100'de yer almaktadır. Bununla beraber bu metinlerle ilişkili metinlerde bulunmaktadır. Bunlar KUB XXX 5, KBo XIX 91 numaralı metinlerdir. Halep kralının Haşşuwa'nın emrine komutan olarak gönderdiğıinden bahsedilen bu metinle ilgili bölümde şu bilgiler yer almaktadır.

Hitit kralı Haşşuwa kralına (adamı) kendisine karşı savaşmaya gelmesini²⁰⁸, gelmezse kurtların yaptığı gibi pençelerle bastıracağıını ve onun öleceğini bildirmektedir. Haşşuwa kralı savaşmaya gelir. Hitit kralı Haşşuwa kralını kuşatma altına altına alır. Halep şehri kralı (adamı) MANDA askerleri büyüğü Zaludi'yi ve

²⁰⁶ Akadca metinlerde Mala formunda olarak çıkmaktadır. Güterbock 1964, s.2.

²⁰⁷ Soysal 1997, s.307'de Haşşuwa seferinde Zukraşi ile beraber I.Hattuşili'ye karşı savaşmış bir komutan olan Zaluti'nin ismine değinmektedir.

²⁰⁸ Burada Urşu kuşatmasının aksine açık alanda yapılan bir savaş (muharebe) söz konusudur.

ağır silahlı askerlerin başı Zukraši'yi Haššuwa kralına yardım için gönderir. Ancak Haššuwa kralının, nedeni metinden çıkarılamamakla beraber, bu yardıma engel olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Metnin devamında, Halep şehrinin yardımına rağmen, Haššuwa'nın bu savaşı kaybettiği ve ağır silahlı askerlerin başı Zukraši'nin öldüğü anlatılmaktadır.

KBo III 34 numaralı metinde Haššuwa seferiyle ilgili metinlerden biridir²⁰⁹. Burada daha önce Uršu kuşatması metninde görmüş olduğumuz komutan Šanda'nın ismiyle tekrar karşılaşmaktayız. Daha önce değinildiği üzere kral, Uršu kuşatması metninin genelinde kuşatmanın başarısızlığından sorumlu tutup, onu alaycı bir şekilde yermektedir. Bilim adamlarınca KBo I 11 numaralı metinle yer alan Šanda ile KBo III 34 numaralı metinde yer alan Šanda'nın aynı kişi olduğu kabul edilmektedir²¹⁰. Metinde Haššuwa'nın ve komutan Šanda'nın geçtiği 24. - 25. satırların tercümesi şöyledir²¹¹:

Haššuwa şehrinde saray oğlanı Šandaš Hurma²¹² şehrinin adamı idi. Ve o, Hurrilerden

korktu ve (Hurrili) beye araba ile gitti. Kralın babası haber verdi. Onu parçaladılar. (sakatladılar.)

“Kralın babası ” ifadesinden bu metnin I.Muršili döneminde yazılıp, kralın babasıyla I.Ḫattušili'nin kastedildiği düşünülmektedir. Aynı metnin 26.satırında da Haššuwa'nın ismi geçmektedir. Bu satırdan Haššuwa beyinin ismi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak, devamındaki satırlardaki tahribat nedeniyle burada ne

²⁰⁹ Metin için bkz: Beal 1992, s.529-556; Witzel 1925, s.118-125.

²¹⁰ Güterbock 1938, s.133; Beal 1992, s.453-454.

²¹¹ Tercüme için bkz: Arıkan 1987, s.20 vd.; Yiğit 2005, s.65-66.

²¹² Hurma şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978,s. 124 ; del Monte 1992, s.43.

anlatıldığı net olarak anlaşılamamaktadır. Metnin 26.-30. satırların tercümesi şöyledir²¹³:

Tercümesi:

Ha]niš Һaššuwa şehrine sahipti. [Eṭ aari] šatuni saki idi.

[] Ušša şehri [şarap dolu mud kabını ver]di. Kralın babası duyunca kral şöyle (dedi):

[ben kral] Kapazılayı vereceğim.

[...par]çaladılar. (sakatladılar.)

[ve sen x şehri]...

KBo III 27 numaralı metnin önyüzünün 28. - 31. satırlarında “Baba sözünü reddettiği için” cezalandırılacak şehirler arasında Zalpa, Halep şehirleriyle birlikte Һaššuwa şehrinin de ismi geçmektedir.

Ele alınan tüm bu metinlerde dikkat çeken nokta, Һaššuwa’nın Halep şehriyle ve dolayısıyla Yamhad Krallığı’yla olan müttefikliğidir. Bu durum I.Һattušili’nin Һaššuwa’nın ele geçirilmesine neden önem verdiğini açıklamaktadır.

Hurrilerin şehirdeki varlığına dair bir diğer referansta, I. Muršili dönemine tarihlenen KUB XXXI 64+64a (CTH 12) numaralı metindir. Metinde, Hurrilere ait şehirlerin isimleri verilirken, metnin 34. satırında da Һaššuwa’nın ismi ^{URU}Һa-aš-šu-ua-aš olarak Hurrilere ait kentler arasında sayılmaktadır. Buradan I.Һattušili döneminde ele geçirilen bazı şehirlerde, Hitit egemenliğinin sona erdiği sonucu çıkmaktadır. Ancak, Telepinu Dönemi’ne kadarki Hitit kaynaklarında Һaššuwa

²¹³ Tercüme için Arıkan 1987, s.25’den faydalanılmıştır.

isminin geçmemesi, I.Murşili'nin Halep seferi sırasında Haşšuwa'yı da ele geçirdiği sonucuna götürmektedir.

I.Murşili döneminden sonra Haşšuwa ile ilgili metinler Telepinu zamanına denk gelmektedir²¹⁴. Telepinu Haşšuwa²¹⁵ şehrini yok etmiştir, bundan sonraki dönemlerde Telepinu'nun Haşšuwa ile hiçbir politik tavır paylaşmadığı görülür. Bu durum, I.Murşili'den Telepinu'nun saltanat yılları arasındaki dönemde ortaya çıkan yeni egemen gücün varlığıyla, yani Kizzuwatna ile yaptığı antlaşmayla ilgili olduğu görünmektedir²¹⁶. I.Murşili'nin ölümünü takiben Kuzey Suriye, Çukurova ve Amik Ovası'na kadar ki bölge II.Tuthaliya (M.Ö. 1420) yada I.Şuppiluliuma dönemine kadar Kizzuwatna'nın egemenliği altında kalmıştır²¹⁷.

²¹⁴ Bu metin KBo III 1+II 17 (=2BoTU 23) numaralı metindir. I.Ħattuşili ve Telepinu dönemine tarihlenen belgeler dışında I. Murşili ya da Hantili dönemine tarihlendirilen belgelerden KUB XXXI 64+ II 34 numaralı metinlerde de geçmektedir. Bu metinler dışında Haşšuwa şehrinin ismine Boğazköy arşivlerindeki birkaç metinde dinsel içerikli metinlerde rastlanılmaktadır. Soysal 1997, s.327.

²¹⁵ İsyen eden Haşšuwa'yla birlikte Lawazantiia şehrine de sefer düzenlenmiştir. Ünal 2002, s.129.

²¹⁶ Smith 1956, s.43.

²¹⁷ Ünal 2002, s.126.

II.1) HAHHUM/ HAHHHA ŞEHİRİ HAKKINDA

I.Hattuşili'nin yıllıklarında bölgeye düzenlemiş olduğu son sefer Hahha şehrine düzenlemiş olduğu seferdir. Eski Asur metinlerinde Hahhum olarak karşımıza çıkan şehir, Hitit metinlerinde ^{URU} *Ha-a h- ha-an*, ^{URU} *Ha-a h- ha*, ^{URU} *Ha-a h- hi*, LÚ ^{MEŠ} ^{URU} *Ha-a h- hu-me-ni-iš*, *Hahhaš* formlarında karşımıza çıkmaktadır²¹⁸.

Şehrin lokalizasyonu bilim adamlarınca genel itibariyle Yukarı Fırat Bölgesi'ne yapılmaktadır. Garstang²¹⁹, Hahha'yı Yukarı Fırat Bölgesi'ne yerleştirirken burayı klasik dönemlerde Chahon olarak adlandırılan bölge ile ilişkilendirmekte, Hahhum'un Sivas'ın güneyindeki Kangal ilçesi sınırlarında yer alması gerektiğini savunmaktadır. Landsberger'de²²⁰, Hahhum şehrinin Yukarı Fırat Bölgesi'nde aranması gerektiği görüşüne katılmakla beraber, Hahhum'u Divrik civarında aramaktadır. Bilgiç, Garstang'ın fikrine katılarak Gudea kitabelerinde altın getirilen yer olarak zikredilen Hahhum'un, Sivas'ın güneyindeki Divrik yakınlarında aranması gerektiğini savunmaktadır²²¹. Goetze²²², I.Hattuşili'nin yıllıklarının Hahha seferiyle ilgili bölümünde, Hititçe nüshada Mala, Akadca nüshasında ise Purattu olarak geçen Fırat Nehri'nin aynı nehirler olmadığı fikrindedir. Mala'nın, Fırat'ın Torosların kuzeyinde, Yukarı Fırat Bölgesi'ndeki bir kolu olduğu, Hahhum'un

²¹⁸ Hahha şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.61-62,106; del Monte 1992, s.21.

²¹⁹ Garstang 1942, s.452-454.

²²⁰ Landsberger 1939, s.233-234; Garstang 1942, s.453; Archi-Pecorella-Salvini 1971, s.71.

²²¹ Bilgiç'te Hahhum ile Klasik dönemlerdeki Chahon'un aynı olduklarını, Klasik kaynaklarda adı geçen şehrin Divrik yakınlarında olması gerektiğini belirtmektedir. Bilgiç 1946, s.411.

²²² Yiğit 1994, s.185,dn.208.

Kızılırmak'la Yukarı Fırat arasındaki bir bölgede aranması gerektiği kanısındadır²²³. Güterbock²²⁴,ta I.Ḫattuşili'nin yıllıklarındaki Ḫaḫḫa seferinde, bir nehir geçisinden söz etmemesi nedeniyle, Ḫaḫḫa'nın Fırat'ın batı yakasında yer alması gerektiğini kabul etmektedir.

Nashef²²⁵, Ḫaḫḫa'yı Fırat'ın yukarı kısmına; Liverani²²⁶, Ḫaḫḫum'u Lidarhöyük²²⁷'e; Günbattı²²⁸, Samsat'a lokalize etmektedir. Bununla beraber, Ḫaḫḫa'yı Yukarı Fırat Bölgesi'nden daha aşağı bir bölgeye lokalize eden bilim adamları da vardır. Lewy²²⁹, Ḫaḫḫa'yı Kuzey Suriye veya Doğu Kilikya'ya; Garelli²³⁰, Elbistan civarına lokalize ederken; Orlin²³¹, Malatya'nın 100 km. kuzeydoğusundaki Harput civarında bulunması gerektiğini fikrindedir.

1.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Ḫaḫḫum/Ḫaḫḫa

Asur Ticaret Kolonileri Çağı belgelerinde Ḫaḫḫum şehrinin ismine pek çok metinde rastlanılmaktadır. Ḫaḫḫum şehriyle ilgili en erken referanslardan biri TC 18 numaralı mektubun 36. - 41. satırlarında yer almaktadır. Mektup, Aššur-Iddin

²²³ Kuzuoğlu 1999, s.90'da Goetze'nin Ḫaḫḫa'yı önce Elbistan vadisine yerleştirdiğini, daha sonra ise Yukarı Kızılırmak ile Yukarı Fırat arasındaki bir bölgeye lokalize ettiğini ifade etmektedir.

²²⁴ Güterbock 1964, s.4-5.

²²⁵ Nashef 1991, s.46-47.

²²⁶ Kuzuoğlu 1999, s.91.

²²⁷ Nashef 1991, s.47. Lidar Höyük; Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Lidar köyünün güneybatısında, Fırat'ın doğu kıyısında bir yerleşmedir.

²²⁸ Günbattı; Güneydoğu Anadolu bölgesindeki en büyük höyüklerden biri olan ve bugün baraj suları altında kalmış bulunan Samsat'ın Ḫaḫḫum olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Günbattı 2005, s.776, dn.16.

²²⁹ Levy 1952, s.273; Archi-Pecorella-Salvini 1971, s.38; del Monte-Tischler 1978, s.62.

²³⁰ Garelli 1963, s.109-113; Garelli 1987, s.452.

²³¹ Orlin 1970, s.39,dn.53.

tarafından oğlu Aššur-nādā'ya yazılmıştır²³². Metinde, Haḫḫa'nın ismine “Haḫḫum'a gitmekten korkarsan Uršu'ya git.” şeklinde rastlanmaktadır²³³. Buradaki ifadeden, Uršu ve Haḫḫum hatta Mama şehirlerinin birbirlerine yakın şehirler oldukları, ticaret yapılan yolda herhangi bir tehlike söz konusu olduğunda diğer yolun tercih edildiği sonucu çıkmaktadır. Ayrıca dikkate değer bir diğer nokta da, Haḫḫum ve Uršu'nun ticarî yolun iki farklı güzergâhındaki şehirler olmalarıdır²³⁴. Nitekim metinde Haḫḫum'a gitmekten korkarsan Uršu'ya git denilmektedir²³⁵.

Kültepe II. tabakadaki belgelerde Haḫḫum'un kārūm olduğunu görmekteyiz²³⁶. CCT VI 30 numaralı metin Haḫḫum'daki ticarî hayatın canlılığına dair bilgiler vermektedir. Söz konusu metnin 3. - 17. şu bilgiler yer almaktadır²³⁷:

ben geldikten sonra

Idi Kūbum

ve onun Haḫḫum kolonistlerine mahsus on kişilik şirketi

ve ben bir çok defa saraya

gittik ve büyükler

adetleri olduğu şekilde bizi (şöyle) cevaplandırıdılar:

İşte; onların bizim için alıkoymaları gereken yeminin (= yemin mukavelesinin)

²³²Miller 2001, s.68. Ayrıca Miller; s.68'de Uršu'nun ve Mama'nın aynı rotada olduğunu, Haḫḫum yolunun bu kentler için alternatif bir rotada bulunduğunu belirtmektedir.

²³³Tercüme için Balkan 1957, s.34'ten faydalanılmıştır.

²³⁴Uršu şehrinden Mama'ya giden rota Hahhum ve Timelkia'dan gelen rota için alternatif bir yoldur ve Şimala'dan Kaniş'e giden dik bir rota olduğu sanılmaktadır. Smith 1956, s.42.

²³⁵Bilgiç, Kaniş'e giden yolun Haḫḫum'dan ayrıldığına değinmektedir. Bilgiç 1941, s. 915, dn.10 ; Bilgiç 1946, s.412.

²³⁶Bilgiç-Bayram 1995, s.39.

²³⁷Tercüme için Balkan 1957, s.28'den faydalanılmıştır.

kopyaları

karum için kopya edilmiştir(ve karuma gönderilmişlerdir.).

Fakat üzerine biz onlarla anlaştık ve bunun üzerine

adamlar fikirlerini birçok defa değiştirdiler.

Kral kanlı işler yaptı ve

tahtı emniyette değildir.

..... lar geç kaldılar.

(memleket) büyüklerine birbirlerine

bakıyorlar.

Balkan metnin transkripsiyonunda adı geçen 𐎶𐎵𐎶𐎶 kralının ünvanının “šarru” olarak geçmesinin müstakıl bir kralı işaret ettiğini belirtmektedir²³⁸. Sever, 𐎶𐎵𐎶𐎶 şehrindeki büyük mahalli kralın ünvanını “rubā’um rabi’um” olarak belirtmektedir²³⁹. Metinden elde ettiğimiz bilgi Kaniş’ten başlayan ticaret yolunun²⁴⁰ pek çok şehirden geçtikten sonra Tegarama²⁴¹, Mama, 𐎶𐎵𐎶𐎶, Uršu’dan geçtikten sonra Asur’a kadar devam ettiği yönündedir.

Kültepe’de ortaya çıkarılan Hr. 66-27 numaralı mektup, 𐎶𐎵𐎶𐎶’daki ticarî faaliyetler hakkında ilginç bilgiler içermektedir. Kaniş’ten veya bu bölgede yer alan

²³⁸ Balkan 1957, s.29.

²³⁹ Sever 1995, s.3.

²⁴⁰ Kuzuoğlu, Mezopotamya’da Dicle kıyısında yer alan Asur şehrinde gelen tüccarların, Asur-Diyarbakır-Malatya-Kayseri veya Asur-Urfa-Adana-Gülek Boğazı yollarını kullandıklarını belirtmektedir. Kuzuoğlu 1994, s.6.

²⁴¹ Genel olarak şehir Gürün civarına lokalize edilmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na ait Kt.g/k 220 ve Kt.g/k 25 numaralı metinler, Tegarama’nın Asur’dan Kaniş’e uzanan ticarî yoldaki duraklardan biri olduğunu göstermektedir. Söz konusu metinlerden Kt.g/k 220 numaralı metin, kervan masraflarının yazıldığı bir kayıttır (Günbattı 1997b, s.80). Tegarama şehri hakkındaki literatür için bknz: del Monte- Tischler 1978, s. 383 vd. ; del Monte 1992, s. 154.

bir başka koloniden 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶' a yazıldığı anlaşılan mektupta, 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶' dan “Kutanu” kumaşı alınmasını, kumaşlar pahalıysa yerine kalay alınması söylenmektedir²⁴². Bilgiç, Anadolu için ihtiyaç olan kalayın 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 pazarlarından temin edilebildiğini, ayrıca Asurca kaynaklarda “Kutanum” olarak geçen kumaş türünde Anadolu'nun içlerinde ticaretinin yapıldığını ifade etmektedir²⁴³. Kt. n/k 480, Kt. m/k 9, Kt h/ k 341, Kt. h/k 66, Kt. h/k 104, Kt. j/k 502, Kt. c/k 392, TC III 24, KTH s.6 2, LB 1250, LB 1283 numaralı metinler, 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 şehrinin Asur-Kaniş ticarî güzergâhında yer alan diğer şehirlerle arasındaki ticarî işlemlere ait yazışmalar hakkında bilgi vermektedir²⁴⁴. Ayrıca Gudea yazıtlarında altın getirilen yer olarak kastedilen 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 bölgesinin ticarî açıdan zengin bir bölge olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu bilgiler, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶' da hareketli bir ticarî hayatın varlığına işaret etmekle birlikte, Asur'dan Kaniş'e uzanan ticarî güzergâhın önemli duraklarından biri olduğunu göstermektedir.

1.2) Hitit Egemenliğinde 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶/ 𐎶𐎶𐎶𐎶

Yıllıklarda I.𐎶attušili'nin son seferi olan 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 seferi, Hititlerin şehre önem verdiklerini ortaya koyar. I.𐎶attušili'nin yıllıklarında 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 şehriyle üç kez savaşıldığı belirtmektedir. Yıllıklarda 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 şehrinin ilk bahsolunduğu yer, KBo X 2 numaralı metnin ön yüzünde, 𐎶aššuwa şehrinin ele geçirildiği bölümün 37. - 42. satırlarında yer almaktadır. Bunun dışında, bizzat 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 seferinin anlatıldığı bölüm

²⁴²Bilgiç 1946, s.412.

²⁴³Bilgiç 1941, s.915.

²⁴⁴ Metinler için bkz: Gül 2001, s.11 vd.

KBo X 2 numaralı metnin arka yüzünün 1. - 42. satırlarında yer almaktadır. Metnin 1. - 42. satırlarının tercümesi şu şekildedir²⁴⁵:

Ḫaḫḫa şehrini bir aslan gibi
kızgın gördüm
Ve Zipašna şehrini mahvettim.
Onun tanrı (heykellerini) yukarı kaldırdım.
Ve Arinna şehrinin Güneş Tanrıçasına götürdüm.
Ve Ḫaḫḫa şehrine gittim ve Ḫaḫḫa şehrinde
Savaşı üç kez şehir kapılarına koydum.
Ve Ḫaḫḫa şehrini mahvettim, onun malını
Kaldırdım. Sonra Hattuša şehri
şehrime getirdim.

Metinde Ḫaḫḫa'dan alınan mallar sayıldıktan sonra metin şu şekilde devam etmektedir:

“Ve Mala²⁴⁶ nehrini hiç kimse geçmemişti.
Onu ben Büyük Kral Tabarna ayakla geçtim²⁴⁷.
Benim ordumda
ayakla geçti. Sargon onu benden önce geçmişti.

²⁴⁵Transkripsiyon için bkz: Güterbock 1964, s.2-3; Tercüme için Yiğit 1994,s.156-157'den faydalanılmıştır.

²⁴⁶ Mala Nehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.537.

²⁴⁷ “ayakla geçtim” ifadesinden Fırat'ın yürünerek geçildiği anlaşılmaktadır. Ancak ne Eskiçağ'da ne de günümüzde Fırat'ın yürünerek geçilebileceği bir bölge yoktur. Bununla birlikte, Anadolu'da o dönemde yaşanmış büyük bir kuraklık, bu geçişe izin verebilir diye düşünüyoruz. Ayrıca Fırat'ın üzerinde yer alan bazı toprakların kimi zamanlarda yer değiştirdiği ve bu toprak parçalarının Fırat üzerinde adacıklar oluşturarak Fırat'ın geçilmesinde olumlu bir etkisi olduğu bilinmektedir.

Haḫḫa'nın askerleriyle savaştı. Fakat Haḫḫa şehrine
hiçbir şey yapmadı. Onu ateşle
tamamen yakmamıştı ve dumanını
Göğün Fırtına Tanrısına göstermemişti.
Ben Büyük Kral Tabarna,Ḫaššuwa
Haḫḫa şehrini mahvettim.
Ve onları ateş içinde yaktım.
Fakat dumanını Göğün Fırtına Tanrısına gösterdim.
ve Ḫaššuwa kralı ve Haḫḫa kralını
yük arabasına koştum.”

Metinden önemli bilgiler elde edilmektedir. I.Ḫattušili'nin kendinden yüzyıllar önce yaşamış olan Akad Kralı Sargon ve onun askerî icraatları hakkında bilgi sahibi olması önemlidir. Ayrıca I.Ḫattušili burada kendini Sargon'la kıyaslamaktadır. Sargon'dan sonra Mala Nehri'ni ilk kez kendinin geçtiğini ve Haḫḫa şehriyle savaştığını anlatmaktadır. Ancak Sargon'dan farklı olarak burayı yakıp yıktığından bahsetmekte, “dumanını Göğün Fırtına Tanrısı'na gösterdim.” şeklinde ifade etmektedir. Bu durum, yaşadığı dönemde “Dünyanın Kralı” olarak adlandırılan Akad Kralı Sargon kadar büyük ve güçlü bir kral olduğunu gösterme amacı taşıdığından kaynaklanabilir. Ḫaššuwa ve Haḫḫa krallarını yük arabasına koştüğünü belirtmesi, bu durumun bir diğer göstergesidir.

Şehrin ele geçirilişinden sonra yakılması, şehrin zorlu bir mücadelenin sonucunda ele geçirilmiş olmasından kaynaklanabilir. Metinde yer alan “savaşı üç kez kapılarına koydum” ifadesi şehirle üç kez savaşıldığını, yani şehrin ele geçirilişinden sonra tekrar Hitit idaresine başkaldırdığını göstermektedir. Şehrin

Hititler için bu denli önemli olmasının nedeni; coğrafi konumundan dolayı ticarî hayatın yoğun yaşandığı, zengin bir bölge olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

I.Ḫattuşili'ye ait belgelerde bu metinler dışında Ḫaḫḫa'yla ilgili bir metin bulunmamaktadır.

II.J) KARGAMIŞ

J.1) Coğrafi Konumu

Eski Önasya tarihinin önemli şehirlerinden biri olan Kargamış şehri, günümüzde Gaziantep ilinin 75 km. güneydoğusunda, Kargamış ilçesinin Suriye'yle birleştiği, sıfır noktasında yer almaktadır. Şehrin harabelerinin bulunduğu kısım, bugün Fırat Nehri'nin sınırı kestiği noktada bulunmaktadır. Sınır öyle bir şekilde çizilmiştir ki; nehrin batı kıyısında yer alan kale ve iç şehir Türkiye sınırlarında, dış şehir ise Suriye'de kalmıştır²⁴⁸. İşte Kargamış şehri, Fırat'ın batı yakasının önemli geçiş yerlerinden birinde geniş bir nehir ovası düzlüğünün kuzey ucundadır.

Kargamış ülkesinin Suriye'de kalan kısmının coğrafi sınırları ise şu şekildedir: batıda Akdeniz, doğuda Fırat Nehri ya da Suriye Çölü; kuzeyde Gaziantep Ovası ve Torosların güney yamaçları, güneyde bugünkü Suriye - Lübnan sınırı yer almaktadır²⁴⁹.

Kargamış, Türkiye Cumhuriyeti ile büyümeye başlayan bir köydür ve adını yakınındaki ören yerinden almıştır²⁵⁰. Şehrin önemi, Fırat Nehri üzerinde kurulmuş olması, güneyinde yer alan verimli Suriye ovaları, kuzeyinde hammadde zengini dağlık bölgelerin bulunması²⁵¹ ve Anadolu'yla Mezopotamya'yı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında yer almasından kaynaklanmaktaydı²⁵².

²⁴⁸ Kınal 1958, s.70.

²⁴⁹ Peker 2004, s.4.

²⁵⁰ Köyün ismi önceleri Cerablus iken Suriye sınırlarında yer alan bölümün isminin Jerablus/Jerabis (Hierapolis)olarak adlandırılmasından dolayı Türkiye sınırlarında kalan bölüme, bölgede yaşayan Türk boyu olan Barakların ismi verilmiştir. Güterbock 1954, s.102.

²⁵¹ Dinçol 2004, s.50.

²⁵² Başgelen 2001, s.135.

Meskene (Emar) yolu ile Fırat kervan yolunun bağlantı noktasında yer alan şehir, ticaretin kalbi olan Akdeniz sahil şehirlerine ve özellikle de Ugarit'e²⁵³ olan yakınlığıyla avantajlı bir konumdaydı. Akdeniz limanlarına gelen mallar Meskene'ye geliyor, buradan Kargamış yoluyla Anadolu'ya, Halep yolu ile Mısır'a, Mari yoluyla Babil'e sevk ediliyordu²⁵⁴. Kargamış, Fırat kervan yolunun kuzeye giden kolunun başında bulunuyordu. Doğal olarak şehir, imkânları iyi bir şekilde değerlendirip zengin bir ülke haline gelmiştir. Ancak bölgenin jeopolitik yapısı, burayı hakimiyet altına almak isteyen egemen güçlerin varlıklarını uzun süre koruyamamalarına ve bölgenin politik manevralarla saf değiştirmesine sebep olmuştur. Buna karşın, doğal düzlüklerin geniş yer kaplaması ve tek coğrafi engelini Fırat'ın oluşturması, buraya sahip olan devletin sınırlarını kolaylıkla genişletebilmesine imkân sağlamıştır²⁵⁵.

J.2) Hitit Egemenliği Öncesinde Kargamış

İki binyıla yakın bir süre boyunca iskân edilmiş Kargamış şehri hakkındaki en erken referans; M.Ö. III. binyılda Ebla kaynaklarında, “*gar-ga-mi-iš (šu)*^{KI}” formunda karşımıza çıkmaktadır²⁵⁶. Ebla ve Asur arasında yapılan anlaşmada Kargamış, Ebla kralının hakimiyeti altında görünmektedir²⁵⁷.

²⁵³ M.Ö. II. binyılın ortalarından itibaren Yakındoğu ticaretinin merkezi Asur şehrinden Ugarit'e kaymıştır (Aktüre 1997, s.140). Bu nedenle Kargamış'ın ele geçirilmesi önemlidir. Bu sayede Hititler Suriye kıyılarında yer alan Ugarit ve Byblos, Tyros ve Sidon, Al Mina limanlarıyla birlikte, ticarî yolları da denetimleri altında tutma imkânını elde etmişlerdir.

²⁵⁴ Söz konusu ticarî rota Halep veya Kargamış üzerinden güneye doğru devam ederek Tadmır/Palmyre bölgesine kadar uzanıyordu.

²⁵⁵ Peker 2004, s.4.

²⁵⁶ Hawkins 1976-1980, s.426.

²⁵⁷ Peker 2004, s.6.

M. Ö. II. binyılda Kargamış'ın ismine şu formlarda rastlanılmaktadır:

M. Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde Kargamış hakkında en yetkin bilgiyi veren Mari arşivlerinde, *kar/ka/miš/mi-iš^(ki)*, Alalah arşivlerinde, *Kar-ka-mi-iš^{kl}*, Mısır kaynaklarında, *g/k/qa-ri-g/k/qa-mi-ša*, Boğazköy ve Ugarit çiviyazısı arşivlerinde, (KUR)^{URU} *Kar-ga-(/ga)-miš(/maš)*²⁵⁸ hiyeroglif *Kar-ka-mi-ša*, alfabetik [k]rgms; Orta Asur'da, ^{URU} *kar/ga-ar-ga-miš/ mi-is*; Geç Asur'da, (KUR/URU) *gar/kar/gam-ga (/ga/gar)-miš (meš)*, Yeni Babil'de, ^{URU} *gal-ga-meš*, İbranice'de *krkmyš*.

Kargamış'ın adına Kaniş metinlerinde ismi geçmemekle birlikte, bu dönemde Kargamış'ın Asur-Anadolu arasındaki ticarî rota üzerinde olduğu bilinmektedir. Kültepe'deki vesikalar göstermiştir ki, Asurlu tüccarlar Fırat yoluyla Kargamış'a geliyorlar, buradan Malatya-Darende, Sivas-Gürün²⁵⁹ ve Pınarbaşı yoluyla Kaniş/Kültepe'ye varmaktaydılar²⁶⁰. Bayram, kesin bir harita vermenin mümkün olamayacağını belirtmekle birlikte, Asur'dan Anadolu'ya gelen kervanların muhtemelen aşağıda yer alan güzergâhı takip ettiğini ifade etmektedir. Kervan Asur'dan hareket ettikten sonra Ninive-Şubat Enlil ve Balikh'i geçip Kargamış'a ulaşır ve daha sonra şu yolları izler: 1. yol: Doğrudan kuzeye yönelen ve Samsat yakınından, Malatya'dan geçip Kaniş'e uzanan güzergâh. 2. yol: Kargamış'tan sonra kuzey-batıya yönelen Maraş yakınlarından ve Göksun'dan geçip Kaniş'e uzanan güzergâh. 3.yol: Kargamış'tan batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra kuzeye yönelerek Kaniş'e uzanan güzergâh. 4.yol: Kargamış'tan sonra batıya

²⁵⁸ Kargamış şehri hakkındaki literatür için bkz: Ertem 1973, s.68-69; Klengel 1965, s.31vd.; Savaş 1998, s.192-198.

²⁵⁹ Gürün'ün klasik dönemlerdeki ismi Gouraina'dır. Ramsay 1960, s.303.

²⁶⁰ Kinal 1971, s.4.

yönelen ve Niğde'ye gelen yoldan biraz daha kuzey-batı yönünde ilerleyen, Tuz Gölü'nün hemen kuzeyinden bu defa bu defa kuzey-doğuya yönelip Kaniş'e ulaşan güzergâh²⁶¹. Ancak Hawkins, Asurluların Kargamış'ın kuzeyindeki Urşu'nun içinden Fırat'ı geçmiş oldukları kanısındadır²⁶².

Mari arşivlerinde Kargamış'ın ismi sıkça karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. II. binyıla ait en erken referans, ARM I I numaralı metinde, Marili Yahdun-Lim'e vassali Abi-Samar'dan gönderilmiş bir mektupta yer almaktadır. Mektupta Asurlu I.Şamsi-Adad'a karşı koymak için yardım istenmekte, Haššum, Uršum, Karg[amış] ve Yamhad kralı olası düşmanlar olarak ifade edilmektedir²⁶³. O sırada Mari kralı bulunan Yasmah-Adad'a yazılmış ve daha sonra Oatna kralı'na gönderilmiş ARM I 24 numaralı mektup, Yasmah-Adad'ın babası Şamsi-Adad tarafından Haššum, Uršum ve Kargamış yöneticilerinin Yamhad'lı Sumu-Epuh'a karşı birlik olduklarını bilgi vermektedir²⁶⁴. Tüm bu ifadeler, Fırat'tın batısındaki bu dört devletin politik ve büyük olasılıkla aynı zamanda coğrafi bir gruplaşma oluşturduklarını göstermektedir²⁶⁵.

a.) Kargamış Kralı Aplahanda Dönemi

Kargamış şehrinin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemekle birlikte, çiviyazılı metinlerde ismi zikredilen ilk kral Aplahanda'dır. Mari Kralı Yahdun-lim döneminde krallık yapıp yapmadığı bilinmeyen Aplahanda, Mari kralları

²⁶¹ Bayram 1997, s.1.

²⁶² Hawkins 1976-1980, s.426.

²⁶³ Hawkins 1976-1980, s.426 ; Klengel 1992, s.70.

²⁶⁴ Smith 1956, s.36 ; Klengel 1992, s.71; Durand 1997, s.481-482.

²⁶⁵ Hawkins 1976-1980, s. 426.

Yasmah-Adad ve Zimrilim²⁶⁶, Yamhad Kralı I.Yarimlim, Qatna Kralı Išhi-Adad ve Asur Kralı I.Šamsi-Adad’la çağdaştır²⁶⁷.

Aplahanda dönemine ait tabletlerden, Mari-Kargamış ilişkileri hakkında bilgiler elde edilmektedir. Mari Kralı Zimrilim’e Kargamış’ta bulunan elçisi tarafından gönderilen mektupta, Aplahanda’dan bahsedilmektedir²⁶⁸.

Aplahanda döneminde Mari ile ilişkilerin dostça olduğu, bu ilişkilerin dostlukla beraber ekonomik olarak da geliştiği anlaşılmaktadır. Mari Kralı Yasmah Adad ile Aplahanda arasındaki mektuplaşma da, Aplahanda Yasmah-Adad’a “ kardeşim” diye hitap etmekte²⁶⁹, Mari’ye başta şarap olmak üzere maden, giysi ve bal sevkiyatı yapılmaktadır²⁷⁰. Söz konusu mektubun 1. - 18. satırlarında yer alan bilgiler şöyledir²⁷¹:

“ Senin kardeşin Aplahanda, Yasmah-Adad’a şöyle (söyler):

Bak, sana iyi cins şarap gönderiyorum; Ve (ondan) iç

İşte, Kargamış yiyeceği (ekmeği) ve (ondan) ye.

Ve, herhangi bir ihtiyacın olursa bana devamlı olarak yaz.

İhtiyacını bana yazki sana göndereyim.”

²⁶⁶ Aplahanda’nın Zimrilim’in krallık yıllarının 9. ya da 10. yılında ölmüş olduğu düşünülmektedir. Klengel 1992, s.73.

²⁶⁷ Mari Kralı Yahdun-Lim’in ölümünden sonra Asurlu Šamsi-Adad, Mari tahtını ele geçirerek buraya oğlu Yasmah-Adad’ı kral olarak bırakmıştır. Öldürülen Yahdun-Lim’in oğlu Halep’e sığınmış, Yamhad Kralı Yarimlim’in kızı ile evlenerek akrabalık bağı kurmuştur. Asur Devleti’nin Mari’yi hakimiyeti altına aldığı 17 yıllık süreçten sonra, Šamsi-Adad’ın ölümüyle Zimrilim, Yamhad askerî birliklerinin yardımıyla, Yasmah-Adad’la mücadele etmiş ve Yasmah-Adad’ı Mari’den çıkartarak, tahta geçmiştir. Bknz: Kupper 1998, s.1-15.

²⁶⁸ Hawkins 1976-1980, s.428 ; Ayrıca bknz: Durand 1990, s.40.

²⁶⁹ Klengel 1992, s.71-72.

²⁷⁰ Hawkins 1976-1980, s.428.

²⁷¹ Tercüme için bknz: Havare 2003, s.67-68.

Aplahanda Yasmah-Adad’a 50 küp şarap ve 30 koyun gönderdiğinden bahsetmektedir. ARM V 6 numaralı mektupta Aplahanda Yasmah-Adad’ın yazdığı bir mektuba karşılık vermektedir. Söz konusu metnin 1. - 12. satırlarında şu bilgiler yer almaktadır²⁷²:

“ Senin kardeşin Aplahanda, Yasmah-Adad’a şöyle söyler:

İşte, bakır cevheri, Ziranum şehrinde bulunmaktadır (ve) boldur.

Adamlarını koruması için koy (tayin et) ve senin için korusunlar.

ve bir süre orada otursunlar, devamlı olarak taşısınlar.”

Aplahanda Dönemine ait bir başka mektupta, Aplahanda Mari Kralı Yasmah-Adad’a kaçakların iadesi hakkında yazmaktadır²⁷³. Aplahanda’da bir şarkıcı ile birlikte Tuttul’da tutuklanan biriyle ilgili ricada bulunmaktadır²⁷⁴. Aplahanda’nın yazdığı bu mektuplarla birlikte Yasmah-Adad’a ait mektuplarda bulunmaktadır.

Aplahanda, Mari Kralı Zimrilim’in Mari’ye dönüşünde yine tahtta bulunmaktadır. Bu dönemde Mari ve Kargamış ilişkilerinin kesintisiz devam ettiği görülmektedir. ARM VII 86,238,257 numaralı metinler Aplahanda’nın Mari’den gelen kalay sevkiyatını kabul ettiğine dair makbuzları içermektedir²⁷⁵. Ayrıca Zimrilim’in temsilcileri olan Sidqu-Lanasi ve Satran-Nāsir, askeri birlikler için ricada bulunmak amacıyla Kargamış sarayında bulunmaktadır²⁷⁶. Aplahanda dönemine tarihlendirilen bir diğer mektupta ise, Mari’yle olan ilişkilerin yanında Anadolu’nun güneydoğusunda yer alan Zalpa, Uršu, Haššuwa ve Kargamış

²⁷² Tercüme için bkz: Havare 2003, s.68.

²⁷³ Kargamış kralı Aplahanda ve Mari kralı arasındaki mektuplar ARM V 5 –ARM V 13 numaralı metinler arasında yer almaktadır. Mektuplar için bkz: Durand 1987, s.188.

²⁷⁴ Hawkins 1976-1980, s.428 ; Klengel 1965,s.21; Durand 1987, s.188.

²⁷⁵ Dossin 1938a, s.1-15 ; Hawkins 1976-1980, s.428.

²⁷⁶ ARM XIII 46. Dossin 1938b, s.117; Hawkins 1976-1980, s.428.

arasındaki siyasî ve ticarî ilişkiler hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. M.7536 numaralı metinde, Yasim-Sûmu adlı şahsın Zimrilim'e, Qaqqadanum adlı şahsın Țaşšuwa'ya yaptığı seyahatin engellenmesi için, Aplahanda'yla yaptığı görüşme hakkında bilgi verildiği görölmektedir. Aplahanda bu konu hakkında, Țaşšuwa Kralı Aniř-Huurpi'ye cevap niteliği taşıyan bir mektup yazmıştır²⁷⁷. Metnin ilerleyen bölümlerinde Abdu-Erah isimli bir kiři hakkında bilgiler verilmektedir. Söz konusu kişinin Zalpa'dan Kargamış'a geldiği ve aynı kişinin Urřu kralı tarafından geri çağrıldığı, bu kişinin şarap gemisini doldurduktan sonra, Zalpa kralı tarafından Kargamış'ta alıkonulmadan önce, Urřu'ya geri dönmesine izin verildiği ve bu kişinin Urřu'da ikâmet ettiği metinden anlaşılmaktadır²⁷⁸.

Tüm bu bilgilerden, bu dönemde Kargamış'ın ekonomik anlamda güçlü bir devlet olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak Aplahanda statüsüne ve açıkça bağımsız olmasına rağmen, Itur-asdu'nun mektubunda güçlü krallar arasında ifade edilmemiřtir²⁷⁹. Buradan Kargamış'ın Yamhad Krallığı'na tâbi vassal krallıklardan biri olabileceği sonucu çıkarılabilir. Nitekim, Yukarı Ülke'nin iki önemsiz kralı Yamhad'lı Yarimlim'in yanı sıra Aplahanda'dan yardım istemiřlerdir²⁸⁰.

²⁷⁷ Miller 2001, s.75.

²⁷⁸ Miller 2001, s.75 vd.

²⁷⁹ Dossin 1938b, s.117; Hawkins 1976-1980, s.428. Itur-asdu'nun efendisine yazdığı rapor mahiyetindeki belgenin 22. - 25. satırlarında, Zimrilim'in çağdaşı yöneticiler yer almaktadır. Peker 2004, s.8, dn.8; Hawkins 1976-1980, s.428.

²⁸⁰ Hawkins 1976-1980, s.428.

b.) Kargamış Kralı Yatar-Ami Dönemi

Aplahanda'dan sonra başa Yatar-Ami'nin geçtiği, Zimrilim'in elçisi Sidqulanasi'nin Zimrilim'e gönderdiği rapordan öğrenilmektedir²⁸¹. Yatar-Ami, Zimrilim'in saltanatının 9. veya 10. yılında tahta geçmiştir. Bu dönemde Yamhad tahtında I.Hammurabi ve Babil tahtında ise Hammurabi bulunmaktadır²⁸².

Yatar-Ami döneminde de Mari Kargamış ilişkilerinin devam ettiği görülmektedir. Yatar- Ami Zimrilim'e karşı itaatkâr bir tutum içerisinde²⁸³. ARM XXVI numaralı mektupta Zimrilim'e karşı bağlılık sözlerine yer verilmekte ve kendisini Zimrilim'in oğlu olarak sunmaktadır²⁸⁴. Bu durum, Kargamış'ın daha önce değinildiği gibi güçlü devletler arasında yer almadığının bir diğer göstergesidir.

Yatar-Ami dönemine atfedilen belgelerde, Mari ile olan ticarî ilişkilerin devam ettiği görülür. Irmak işkencesi sonucunda itirafta bulunan iki suçlunun teslim edilmesinde olduğu gibi, Kargamış'tan Mari'ye mal sevkiyatı devam etmektedir²⁸⁵. Kargamış ve Nawûm'u²⁸⁶ hakkındaki önemli raporların Yatar-Ami'nin krallık yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁷. Zimrilim'in mektuplaşmalarında tarihi belirsiz olan referanslar, genellikle Kargamış haberci ve konvoylarının varışından söz

²⁸¹ Hawkins 1976-1980, s.428. Söz konusu rapor ARM XXVI 530-550 numaralı metinde yer almaktadır. Bu metinde aynı zamanda Yatar-Ami'nin dostluk mesajlarında yer almaktadır.

²⁸² Yarim-Lim'in diğer çağdaşları, Asurlu İşme Dagan, Eşnunna'lı Daduša, Qatnalı Ishi-Adad'dır.

²⁸³ Hawkins 1976-1980, s.428.

²⁸⁴ Klengel 1992, s.73.

²⁸⁵ ARM VII 157, ARM IX 17, ARM X 131, ARM XXV 122 numaralı metinler mal sevkiyatıyla ilgilidir.

²⁸⁶ Step, çölleşmiş arazi.

²⁸⁷ Hawkins 1976-1980, s.428.

etmekle birlikte, yiyecek konularını ve Zimrilim'in yaptığı ödemeleri kaydetmektedir²⁸⁸.

Yatar-Ami'den sonra yerine kısa bir süre kardeşi Yahdul-Lim geçmiştir²⁸⁹. Bu dönemde Zimrilim halen Mari tahtında bulunmaktadır. Yahdul-Lim'in ne kadar tahta kaldığı bilinmemekle birlikte, Babil Kralı Hammurabi'nin Mari ülkesini fethiyle birlikte hükümranlılığının son bulmuş olduğu düşünülmektedir²⁹⁰.

Tüm bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki; Kargamış, dönemin egemen güçleri arasında yer almamasına rağmen, ekonomik anlamda güçlü bir konumdadır ve Mari Krallığı'nın ihtiyaçlarının karşılandığı bir şehir devletidir.

J.3) Hitit Egemenliği Döneminde Kargamış

Mari Dönemi olarak adlandırılan dönem ile Suriye'deki Hitit hakimiyeti arasındaki 400 yıllık zaman dilimi içerisinde Kargamış'ın varlığını sürdürdüğünü kanıtlayan sınırlı tarihi kaynaklarda, Kargamış'tan nadiren söz edilmektedir. Kargamış'ın hiçbir yöneticisinin adı anılmamakla birlikte, şehrin başarılı bir şekilde dönemin hâkim güçleri olan Yamhad, Hitit ve Mitanni hegemonyası altında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu 400 yıllık süreçte Kargamış'ın varlığından söz eden kaynaklar şu şekildedir:

²⁸⁸ ARM II 107, ARM XIV 31,52,86; ARM VI 23, ARM VII 159, ARM XII 747, ARM XIII 131 numaralı metinlerde ödemelerle ilgili kayıtlar yer almaktadır.

²⁸⁹ Aplahanda'nın isminin hangi dil ailesine mensup olduğu bilinmemekle birlikte oğulları Yatar-Ami ve Yahdul-Lim'in isimleri Amoritçedir. Bu dönemde Kuzey Suriye'de Amorit asıllı pek çok şehir devletin bulunduğu bilinmektedir (Kinal 1958, s.70; Hawkins 1976-1980, s.428).

²⁹⁰ Klengel 1992, s.73.

Alalah VII. tabakaya ait metinler²⁹¹, Kargamış'lı bir haberci ve Kargamış'lı adamdan (belki yönetici?) koyun teslim alındığından bahsedilmektedir. (AT 238, 349) Kargamış, Yamhad'ın egemenliği altında olmalıdır²⁹². Nitekim, Yamhad Kralı Abban'nın Irridi kasabasıyla birlikte Yukarı Mezopotamya'yaki pek çok şehri egemenlik altına alması, bu şehirlerden birinin de Kargamış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca Yamhad'ın bu dönemde Hurri etkisinde olması, ona bağlı krallıklarda da yoğun bir Hurri baskısı olduğunu göstermektedir. KBo I 11 numaralı metinde geçen Urşu Kuşatması metninde Kargamış, Halep ve Zalwar ile koalisyon halinde Hitit saldırısına karşı Urşu'yu desteklemektedir. Bu durum I.Ĥattuşili döneminde, Kargamış'ın ele geçirilemediğini göstermektedir. Ancak I.Murşili dönemine ait belgelerde de Kargamış'ın ele geçirildiğine dair mevcut bir delil bulunmamaktadır. Halep seferiyle Yamhad Krallığı'na son veren I.Murşili'nin, Yamhad'a tâbi bir krallığı ortadan kaldırmayarak Halep'e yönelmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ismi zikredilmemesine rağmen, Kargamış'ın I.Murşili döneminde Hitit hakimiyetine girdiği düşünülmektedir²⁹³.

I.Murşili'nin takipçisi Hantili dönemine ait belgelerde Kuzey Suriye bölgesindeki birçok şehrin Hitit egemenliğinden çıktığı görülür. Bu şehirler arasında

²⁹¹ Bu tabaka I.Ĥattuşili'nin hükümdarlık yıllarına tarihlendirilmekte olup, tabakadaki yangın izlerinden I.Ĥattuşili'nin şehri ele geçirdikten sonra tahrip etmesiyle sonuçlandığı düşünülmektedir.

²⁹² Hawkins 1976-1980, s.428.

²⁹³ M.Ö. XVII. yüzyıl ile M.Ö. XVI. yüzyıllar arasında Halep şehrinin ve ona bağlı vassal krallıkların Hurri istilasına uğramış olduğu Idrimi Kitabesinden öğrenilmektedir. Bu durumda Halep şehrini alan Hurrilerden Kargamış şehrinin kendini kurtarmış olması mümkün görünmemektedir. Ancak Kargamış'ta bu dönemde hüküm süren kralların isimleri bilinmemektedir. Idrimi Kitabesi için bkz: Smith 1949, s.15.

Kargamış'ta bulunmaktadır. Telepinu Fermanı'nın tahrip olmuş bir pasajının 34. -37.

satırlarında bu konu anlatılmaktadır²⁹⁴(CTH 19, KBo III I 34-37):

[Han]tili korktu (ve şöyle dedi): “Korunacak mıyım?”

“[Tan]rılar onu ko[rudu]lar.[...] o nereye gitti (ise)

ülke halkı [onu tutmadı(?)].

Aş[tata], [Šukzi]ya, Hurpana, Kargemi[ş] [asker vermeme]ye başladılar ve askerler[i.....]

Metin muhtemelen bu şehirlerin isyan edişlerinden bahsetmektedir. Bu dönemde Hitit kontrolünün Suriye'de devam ettiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Büyük olasılıkla Suriye şehirleri kısa bir süre içinde Mitanni egemenliğine girmişlerdir.

²⁹⁴ Tercüme için bkz: Alp 2002, s.59.

II.K) ZALPA ŞEHİRİ HAKKINDA

Mari metinlerinde, Zalbar/Zalwar/Aruar, Hitit metinlerinde, Zalpa²⁹⁵/ Zalpuwa yazılışları ile karşımıza çıkan Zalpa şehrine, Eski Hitit belgelerinde sıkça rastlanılmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve çiviyazılı Boğazköy belgelerinde geçen Zalpa'nın yeri hakkında bilim adamları çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerden ilki Zalpa'nın Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü bölgede olduğu düşünülen Zalpa'dır. Diğerleri ise Asur Ticaret Kolonileri Çağı belgelerinde görülen, güneyde Gaziantep ve yakın çevresinde aranılan Zalpa'dır²⁹⁶. Asur Ticaret Kolonileri Çağı - Kültepe II. kültür katında çıkarılan belgelerde Zalpa'nın adı hem kārūmlar hem de wabartumlar arasında geçmektedir²⁹⁷. Bu durum iki tane Zalpa'nın varlığına işaret etmekte olduğu gibi, aynı Zalpa'da bulunan wabartum'un gelişerek kārūm olduğu anlamına da gelebilir.

Güneyde yer aldığı düşünülen Zalpa şehrinin lokalizasyonu hakkında, Miller; M.7536 numaralı metindeki bilgilerden yola çıkarak Zalpa'nın Fırat'ın batısındaki Karasu yakınlarında, Alalah'ın kuzey ve kuzeydoğu yönünde aranması gerektiğini

²⁹⁵ Zalpa şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte- Tischler 1978, s.490-492; del Monte 1992, s.191; Nashef 1991, s.138-140.

²⁹⁶ Goetze Zalpa'nın Zalpa/ Zalpuwa, Zalpah şeklinde farklı yazılışlarından yola çıkarak iki farklı Zalpa'nın bulunduğunu söylemektedir (Goetze 1964, s.116 vd.). Bu bilgidен hareketle Miller Zalpa/ Zalpuwa olarak geçen yerleşimin Kızılırmak çevresinde yer alan Zalpa, Zalpah olarak geçen yerleşimin ise Anadolu'nun güneydoğusunda yer aldığını ifade etmektedir. Nashef, güneyde yer alan Zalpa'nın Gaziantep yakınlarındaki Tilmen Höyük'le aynı yer olabileceğini belirterek bunu haritasında göstermiştir. Nashef 1991, s.140.

²⁹⁷ Bilgiç-Bayram 1992, s.36-39.

savunur²⁹⁸. Forlanini'ye göre ise Zalwar Tilmen Höyük olabilir. Ünal, Zalpa'nın, Karasu üzerindeki büyük bir höyükte yerlabileceği düşüncesindedir²⁹⁹.

Kh. Nashef RGTC IV'de yer alan haritada Zalpa'yı Tilmen Höyük'e yerleştirmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Zalpa'nın ismi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kaniş Kārum'u ile bir başka kārum arasında sayısı 20'yi bulan mektuplaşmalar arasında, Zalpa'nın ismi alıcı merkezler arasında geçmektedir³⁰⁰. Zalpa, BIN VI 167,8 numaralı metinde "Bît Kārim" olarak geçmektedir³⁰¹. Diğer taraftan 27 Kt o/k 24; Kt 9/k 149, 2 ; Kt 91/k 167,25-26 ; Kt k/k 98,3-4 ; numaralı metinlerde Zalpa'nın ismi wabartumlar arasında sayılmaktadır³⁰².

M.Ö. II. binyıl Anadolu siyasî hayatı hakkında en eski kaynaklardan Anum Hirbi'nin mektubu, güneyde yer alan Zalpa hakkında bilgi vermektedir. Kültepe'de bulunan Kt 88/ k 963 numaralı mektupta adları geçen kişilerin Asur'da bulundukları, kervanın önce Zalpa'ya uğrayacağı ardından Kaniş'e geçeceği belirtilmektedir³⁰³.

Metnin 9. - 30. satırları şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Kaniş' e gireceğiniz günde saray (sadece) nishatum vergisini alacak

ve vatandaşımız kalbinin (istediği) yere gidecek.

Sarayda hiç mal kaybı yoktur.

Ayrıca biz kervanı girdirmek için saraya söz verdik.

Mektubunuzu Asur'da işittiğimiz zaman toplantınızda (görüşerek)

²⁹⁸ Miller 2001, s.70-72.

²⁹⁹ Gavaz 2006, s.7.

³⁰⁰ Günbattı 1998, s.479.

³⁰¹ Gavaz 2006, s.5.

³⁰² İlgili metinler için bkz: Bayram 1997, s.64.

³⁰³ Albayrak 2003, s. 5.

Zalpa için (malı) yükleyin!

Zalpa[ya] girdiğinizde [.....] eşekleriniz (in)

tablette [.....] 2 zakkatum'u aci[l olarak]

toplantınızda ta[lep edin.]

(Böylelikle) Asur şehri kārūm ve kendiniz için onurlu davranın.

Metinde görüldüğü üzere şehir Asur'dan Kaniş'e varan ticarî güzergâhta önemli bir noktada bulunmaktadır. Kültepe'de ele geçen Kt n/k 568: 165-1568-64 numaralı mektupta yer alan bilgiler, Zalpa'nın Kaniş'e giden yolda vergi ödenilen zorunlu bir ara istasyon olduğunu ortaya koymaktadır³⁰⁴. Bu bilgilere ek olarak Zalpa; çeşitli tekstil ürünlerinin bulunulabildiği bir tekstil merkezi durumundadır. Kültepe tabletleri de bunu kanıtlar niteliktedir³⁰⁵. Tekstil ile ilgili metinlerde geçen Zalpa Tülü/Kutanu (Akadca Kutanūm ya da Kutinum) burada dokumacılığın gelişmiş olduğuna işaret etmektedir³⁰⁶. Ayrıca metinler Zalpa'nın şehre gelen malların depolandığı, yükleme ve boşaltma sevkiyatlarının yapıldığı bir istasyon konumunda olduğunu göstermektedir.

Tarihi bir metin olan KBo XII 3 nolu Hititçe metnin arka yüzünde Zalpa şehri ile Mama Kralı Anum Hirbi ifadeleri peş peşe sıralanmıştır. Metinde Anum-

³⁰⁴ Bilgiç-Bayram 1995, s.77-78.

³⁰⁵ 30.Kt o/k 7;42.Kt o/k 26; 43. Kt o/k 29; Kt. n/k 602, 165-602-64 numaralı metinler tekstil ürünleri ile ilgilidir. Söz konusu metinler için bkz: Albayrak 2006, s.69 vd.

³⁰⁶ Gavaz, Gaziantep ve ilçelerinde çok eski bir gelenek olan ve yöresel kıyafetlerde, dekoratif amaçlı aksesuarlarda, perdelik kumaşlarda kullanılan “Kutnu” kumaşıyla, Zalpa metinlerinde sıkça karşılaşılan “Kutanu” kumaşının isim benzerliğine dikkat çekerek, Zalpa'yı Gaziantep ve çevresinde aramanın yanlış olmayacağı görüşündedir (Gavaz 2008, s.4). Ergeç ise sözlü olarak, “Kutnu” kumaşının “Kutni” şeklinde kullanımının olduğunu belirtmekte ve Ege'ye taşınıp İonya ve Yunanistan'da Chiton (Kiton) diye anılan elbise ile olan yakınlığı olabileceğini belirtmektedir.

Hirbi'nin Zalpa şehri askerleri ile giriştiği mücadele anlatılmakta ve Zalpa'yı ele geçirdiği belirtilmektedir³⁰⁷.

I.Ħattuşili dönemine ait KBo III 27³⁰⁸ numaralı metinde Zalpa şehri ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Metnin 28. – 31. satırlarında:

Zalpalı adam babanın sözünü reddetti. İşte o

[Z]alpa! Ha..malı adam babanın sözünü reddetti.

[İş]te o Ha..uwa! Halpumalı adam

[ba]banın sözünü reddetti. Halpa mahvolacak!

denilmektedir. “baba sözü reddettiği için” mahvolacakları bildirilen Ħaššuwa, Zalpa, Ħalep şehirlerinin peş peşe sıralanmaları bu üç şehrin aynı bölge sınırları içerisinde olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Mari ve Yamhad Krallığı belgelerinde Zalpa ismine rastlanılmış olması, güneyde yer alan bir Zalpa'nın varlığına işaret etmektedir. Zalpa şehrinin metinlerde genellikle Uršu ve Mama şehirleri ile zikredilmesi güneyde yer alan Zalpa şehrinin varlığının bir başka delilidir³⁰⁹.

Özetle güneyde yer aldığı düşünülen Zalpa'nın, Asur'la Anadolu arasında bir ara istasyon ve zorunlu bir gümrük kapısı olduğu varolan belgelerden anlaşılmaktadır. Bilim adamları, bölgenin coğrafi yapısını ve geçiş güzergâhlarını göz önünde bulundurarak, Zalpa'nın Gaziantep ve civarında olması gerektiğini düşünmektedirler.

³⁰⁷ Gavaz 2006, s.7.

³⁰⁸ Metnin transkripsiyon ve tercümesi Bin-Nun 1975, s.111 vd. ; Carruba 1992, s.77-79; Yiğit 2007, s.3'te yapılmıştır. Tercüme için Yiğit 2007, s. 2-3'ten faydalanılmıştır.

³⁰⁹ Gül 2001, s.89.

II.L) HURRİLER VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ VARLIKLARI

L.1) Hitit Egemenliği Öncesinde Hurriler

M.Ö. III. binyılın sonlarından itibaren Transkafkasya adı verilen bölgeden (Van Gölü, Ağrı Dağı ve Hazar Denizi arasındaki bölge³¹⁰) güneye yani Mezopotamya'ya, M.Ö. II. binyılda ise Dicle Nehri'nin doğusundan başlayarak tüm Anadolu'da hızla kendini göstermeye başlayan kavim Hurrilerdir.

XIX. yüzyılda İngiliz bilim adamları tarafından Ninive'de yapılan kazılar sonucunda ilk defa Hurrice yazılmış metinlere rastlanılmış, bunu Kerkük, Nippur ve Dilbat'ta ve XX. yüzyılın başlarında Boğazköy'de ve 1930'lu yıllarda Çagar Bazar, Tell Bırak'ta yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılan metinler izlemiştir. Bu metinlerden, Anadolu ve Mezopotamya tarihini uzunca bir süre meşgul eden bu kavmin isminin Hurriler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Hurriler, Sümer-Babil kültürünün, Suriye üzerinden Anadolu'ya gelmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kendilerine ait kaynaklardan ziyade, ilişkide bulundukları diğer medeniyetlerin yazılı belgeleri vasıtasıyla siyasal ve kültürel yapıları hakkında bilgi edinilmektedir. Bu yüzden, Hurrilerin her zaman bütünsel ve tutarlı bir şekilde ortaya konulabilen siyasal tarihlerinden söz etmek mümkün değildir³¹¹. M.Ö. II. binyılın ortalarına doğru, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesindeki bazı beyliklerde etkin olduğu gözlenen Hurri unsurunun, Önasya'daki en belirgin siyasal varlığı, Mitanni Krallığı içinde yer almıştır³¹². Hurrilerin M.Ö. XVII. yüzyıldan önceki tarihleri hakkında bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Ancak M.Ö. XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey Suriye'de Hurriler yoğun bir nüfuza sahiptirler.

³¹⁰ Ünal 1999, s.99; Ünal 2002, s.86.

³¹¹ Yiğit 2005, s.56.

³¹² Astour 1972, s.105.

Eski Önasya tarihinde bu kavmin adına Mitanni kralı III.Tuṣratta'nın Mısır Firavunu III.Amenofis'e (M.Ö.1413-1377) gönderdiği mektupta³¹³, “Ḫurwuḫe ve Ḫurruḫe”³¹⁴; Tevrat'ta, “Hori/Harîm”³¹⁵; Nuzi tabletlerinde, “ DUB ŠAR Ḫur-ru(m) ; bir Hana tabletinde, “ Da-gan ša Ḫur-ri”; Hitit metinlerinde, “ Ḫur-la” ve “Ḫur-ri”; Ugarit dönemine ait metinlerde, “Ḫri”; Mısır metinlerinde, “Hrw” formlarında karşımıza çıkmaktadır³¹⁶.

Hurri'lere ilişkin en eski kayıtlar, Akad Çağı'na ait metinlerde yer almaktadır. Bu vesikalarda yer alan şahıs isimlerinin bir kısmı Hurricedir. Ayrıca Akad Kralı Naramsin dönemine ait bir kayıtta Naramsin'e karşı koalisyon kuran Şimurru Kralı Putim-atal ve Marhaşi Kralı Ḫaupšim-kibi Hurrice isimler taşımaktadırlar³¹⁷. Akad Çağı'na tarihlenen KUB XXVII 38, IV 14 numaralı metinde, Hurrice şahıs isimlerinden ve Hurri tanrısından bahsedilmektedir. Bu döneme ait referanslardan biri olan KBo III 13 (2BoTU 3) numaralı metnin³¹⁸ ön yüz 1. - 15. satırlarında Akad Kralı Naramsin'e karşı savaşan krallardan Hatti Kralı Pampa'nın ismi, Nuzi şahıs

³¹³ Tel el Amarna'da çıkarılan tabletlerde bu form görülmektedir.

³¹⁴ Bu mektup Hurri dilinin çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır. (M.Ö. 1352) Ayrıca 494 satırlık uzunluğuyla bugüne kadar çıkarılan en uzun Hurrice metindir. Ünal 2002, s.85; Ünal 1999,s.97.

³¹⁵ Ünal 1999, s.97.

³¹⁶ Hurri unsuru ile tanınan bu siyasal yapı, yazılı belgelerde Hurri, Hanigalbat ve Mitanni adıyla tanınır. Bu üç ismin birbirinin yerine kullanılabildiği belirtilmektedir. Hanigalbat adının Sami dillere özgü ve Akadca belgelerde geçtiği, Hurri adının Hurricede kullanıldığı ve Mitanni'nin ise Hint-Ari bir kullanım olduğu üzerinde durulur. Asurlular dahi Mitanni toprakları için Hanibalgat ifadesini kullanmışlardır. Kerkük metinlerinde de Hanibalgat kullanımı görülmekte, Mısır kaynaklarında Naharina kullanımı da bulunmaktadır. Alpman 1981-1982, s.286 ; Kinal 1941, s. 1023 ; Yiğit 2005, s.56, dn.2 ; Ünal 1999, s.92.

³¹⁷ Marhaşi ve Şimurru krallıkları Dicle Nehri ile Zagros dağları arasındaki bölgeye yerleştirilmektedir. Alpman 1981-1982, s.286.

³¹⁸ Wilhelm 1994, s.8.

isimlerinde ve kayıtlarında Naši-Pampa ve Zili-Pampa formlarında geçmektedir³¹⁹.

Bu durum Anadolu'daki Hurri varlığını desteklemektedir³²⁰.

Hurrilerin varlığına dair bir diğer kanıtta Khorsabad kral listeleridir. Bu listelerde Hurrice şahıs adları taşıyan Asur kralları vardır³²¹. Bu dönem Mezopotamya'da III.Ur sülalesinin hüküm sürdüğü bir dönemdir. III.Ur sülalesi döneminden itibaren Hurriler Dicle Nehri'nin doğusundaki Zagros dağlarından başlayarak, Mezopotamya'ya yayılmaya başlamışlardır. Bu dönemde Sümerlerle Hurriler arasında yapılan mücadelelerde tutsak edilen Hurrilere dair, pek çok isim bulunmaktadır³²². III. Ur sülalesinin son bulmasıyla birlikte batıya doğru ilerleyen Hurriler, Anadolu'nun güneydoğusuna lokalize edilen Uršu ve Haššuwa şehir devletlerini kurmuşlardır³²³. Ünal, Yukarı Mezopotamya'daki şehir devletlerinin sayısının artmasında Hurrilerin de etkisinin olduğu fikrindedir³²⁴. M.Ö. XIX. ve M.Ö. XVIII. yüzyıllarda Hurriler artık sadece Mezopotamya'da değil, Anadolu'da ve hatta doğu Akdeniz kıyılarında da görülmeye başlamışlardır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da yer alan kārūm ve wabartumlarda çıkarılan ticarî metinlerde Hurrice şahıs adları bulunmakta ve

³¹⁹ Alpman 1981-1982, s.290; Alpman 1998, s.28 ; Yiğit 2005,s.57,dn.9.

³²⁰ Garelli 1963, s.155vd. ; Guterbock 1938, s.62 vd. Hurri şahıs adları için bkz: Geib-Purves-Macrae 1943 , s.242.

³²¹ Kinal 1978, s.180 vd.

³²² Ünal 2002, s.90.

³²³ Alpman 1981-1982, s.290; Ünal 2002,s.9.

³²⁴ Ünal 2002, s.90.

buradan Anadolu’da az da olsa Hurrilerin varlığı bilinmektedir³²⁵. Kapadokya ve Kültepe tabletlerinde yaklaşık elli kadar Hurri şahıs adı tespit edilmiştir³²⁶.

Kanis'te bulunan ve Kanis Kralı'na yollanan mektubun göndericisi olan Mama Kralı Anum-Hirbi'nin adının Hurrice olduğu da kabul edilir³²⁷. M.Ö. II. binyılın ortalarından itibaren bütün Önasya’da Hurri varlığı, kendini güçlü bir şekilde hissettirmiştir³²⁸.

Daha sonraki dönemlere ilişkin kayıtlar, Mari arşivlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mari mektuplarında Hurri kökenli Turukka’ların çapulcu olarak yiyecek maddelerini yağmaladıkları bildirilmektedir³²⁹. I.Şamsi-Adad dönemine ait çiviyazılı vesikaların bir kısmında Hurri dilinde yazılmış metinler bulunmaktadır. Ayrıca bu dönem kayıtlarında Dicle Nehri’nin doğusunda hüküm süren yerel krallıklardan da söz edilmektedir. Bu krallıklar başında kral Şennam’ın bulunduğu Urşu, Anişhuurpi’nin başında bulunduğu Haşşuwa, Şatu-Şarri’nin bulunduğu Azuḫirum ve Arišenni’nin hüküm sürdüğü Lullu şehirleridir³³⁰. Bu bilgiler M.Ö. XVIII. yüzyılın başlarında Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Dicle Nehri’nin doğusunda yoğun bir nüfuza sahip olmamalarına rağmen, Hurrilerin varlığının ispatıdır. I.Şamsi-adad’ın ölümünden sonraki iki yüzyıllık zaman dilimi içerisinde Hurriler hakkında bilgi veren kaynak bulunmamaktadır.

³²⁵ Alpman 1981-1982, s.289.

³²⁶ Alpman 1981-1982, s.290; Garelli 1963, s.62.

³²⁷ Alpman 1998, s.29 ; Balkan 1957, s.37 ; Yiğit 2005, s.57.

³²⁸ Kınal 1940-1941, s.1050’de Malatya, Gaziantep, Birecik ve Tarsus arasındaki mıntıkada Hurrilerin ikamet etikleri fikrindedir.

³²⁹ Ünal 2002, s.91.

³³⁰ Alpman 1981-1982, s.291; Dossin, 1939, s.109. Lullu Bölgesi, Dicle Nehri’nin doğusuna yerleştirilen bölgenin adıdır.

L.2) Hititler Döneminde Hurriler

Hurriler hakkında bilgi veren kaynaklardan biri de Hitit arşivleridir. Eski Hitit Dönemi'ne ait belgelerde, Hurriler arasındaki siyasal ilişkilerinin dostane bir şekilde gelişmediği³³¹ anlaşılmaktadır. Hititlerin bölgedeki en büyük politik düşmanlarından biri olarak Hurriler görülmektedir. Hitit dış politikası, genel itibariyle bölgedeki bu düşmanın bölgedeki gücünü yok etmek üzerine şekillenmektedir. Bu politikada Kuzey Suriye bölgesinin Hurri kontrolünde bir bölge olması da etkilidir. Hurrilere ilişkin bilgi veren en eski tarihsel içerikli Hitit kaynağı, I.Ḫattuşili dönemine aittir. I.Ḫattuşili'nin yıllığında Hurriler, Arzawa seferinden sonra Hitit şehirlerini zaptetmeleri münasebetiyle geçmektedir. KBo X 2 (CTH 4) numaralı metnin ön yüz 22. ve 26. satırlarında bu Hurri istilasına şu şekilde konu edilmektedir³³²:

“Ertesi yıl Arzawa şehrine gittim

onların sığırlarını ve koyunlarını aldım.

Benim arkamdan Hurrili düşman ülkeye girdi.

Tüm ülkeler ana düşman oldular (savaşılar).

O zaman bana sadece şehir olarak Hattuša kaldı.

Metinden bu Hurri istilasının sonuçları itibariyle, Anadolu'daki Hitit otoritesini derinden sarstığı anlaşılmaktadır. Ancak kısa sürede devleti toparlayan I.Ḫattuşili, Hurri egemenliğine girmiş ya da Hitit egemenliğini reddetmiş bu şehirlere karşı taarruza geçerek yeniden Hitit egemenliğine girmelerini sağlamıştır. Nenašša³³³,

³³¹ Hardy 1941, s.177-216.

³³² Metnin tercümesi için bkz: de Martino-Imparati 1998,s.392-395; ten Cate 1984, s.47-82; Kümmel 1985, s.460 vd. Tercüme için: Yiğit 2005, s.5'ten faydalanılmıştır.

³³³ Nenašša şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.282-283.

Ulma³³⁴ ve Šallahšuwa³³⁵ şehirleri I.Ḫattušili'nin Hitit egemenliğine döndürdüğü şehirlerdendir. KBo III 46³³⁶ numaralı metnin ön yüz II. sütunundaki bilgilerde de Arzawa seferiyle benzer ifadeler bulunmaktadır. Söz konusu metinde aralarında Šukziya³³⁷, nında bulunduğu bazı kentlerin Hurri egemenliğine geçtiğinden, ancak Hurma şehrinin Hititlere sadakatinin devam ettiğine dair ifadeler bulunmaktadır. Metnin devamında, Hurrilerle yapılan bu mücadelenin izleri görülmektedir. Metnin sonunda Hurri ordusu arasında veba salgını çıktığı, Hurri ordusunun ölmeye başladığı ve onların komutanlarının öldüğü anlatılmaktadır³³⁸. Belgenin ön yüz ikinci sütun dördüncü paragrafında ise Hurrilerin Hurma'dan geri çekildikleri, kışın Sukziya'da geçirdikleri, veba salgını nedeniyle ölümlerin sürdüğü ve isimleri sayılan beş komutanın da öldüğünden söz edilir. Bu arada Hitit kralı ordu topladığını anlatır. Ön yüz ikinci sütun beşinci paragrafta³³⁹ Arzawa seferinden bahdedilmektedir³⁴⁰. Arzawa'da kışın geçirildiğinden bahsedilmekte, metin sonunda da kralın öldüğü anlatılmaktadır. Puhanu Kroniği'ndeki bilgilerde bu metinle benzer ifadeler içermektedir. Metin bir bütün olarak ele alındığında anlam kazanmaktadır. KBo III

³³⁴ Ulma'nın şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978,s.452.

³³⁵ Šallahšuwa şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s. 332.

³³⁶ Metnin transkripsiyonu için bkz: Kempinski-Kosak 1982, s.91 vd.

³³⁷ Šukziya şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.363-364; del Monte 1992, s.148.

³³⁸ Yiğit 2005, s.61.

³³⁹ Bu metin I.Murşili dönemine tarihlenmekle birlikte metinde geçen bazı olayların I.Ḫattušili dönemiyle paralel bilgiler vermesi dolayısıyla I.Ḫattušili dönemine ait olduğu tartışılabilir olsa kabul edilmektedir.

³⁴⁰ Yiğit 2005, s.63; Wilhelm 1994, s.13.

40 numaralı kroniğin 12. - 16. satırlarında Hurrilerle ilgili bölüm şu şekilde anlatılmaktadır³⁴¹:

“Hurrili henüz gelmez, dört sene [geçer]

Size (şunu) sorar[ım]: Nasıl kötü bir alamet

[] [] yiniz var? Şöyle (cevapladılar): [Hur]ri ordusu ülkeye gelmek (üzere)”

Bu metinlerde anlatılanlarla I.Ḫattuşili’ye ait metinler arasında bir uyum söz konusudur. Bu nedenle batıdaki Arinna³⁴²’ya yapılan sefer ile metinlerde geçen Arzawa seferinin aynı olabileceği düşünülmektedir³⁴³. Özellikle, metnin başında Halep’e yapılan sefer hazırlıklarının başlaması, ancak bu seferin Hurri tehlikesinin belirmesi üzerine ihmal edilmesi ile ilgili bölümün anlatılması bunun göstergesidir.

Ayrıca I.Ḫattuşili’nin yıllıklarından Hurrilerin nüfuz alanı olan Alalah, Ḫaššuwa ve Uršu şehirlerine sefer düzenlediği bilinmektedir. Alalah’ta ele geçirilen Hurri özel isimleri ve Nuzi arşivleri³⁴⁴ ve seramikleri vasıtasıyla bölgedeki Hurri varlığına ilişkin bilgiler elde edinilebilmektedir.

Daha önceki bölümlerde değinilen KBo I 11 numaralı Uršu kuşatması metninde ve Ḫaššuwa seferiyle alakalı bir metin olan KBo III 34 (2BoTU 12) numaralı metinde Hurrilerin bu iki şehrin yanında olduklarına dair bilgiler bulunmaktadır. I.Ḫattuşili dönemine tarihlenen KBo III 60 III 14 numaralı metinde

³⁴¹Puhanu Kroniği için bkz: Soysal 1987, s.173-253. Tercüme için Yiğit 2005, s.63’ten faydalanılmıştır.

³⁴² Metinde geçen Arinna, Hititlerin kült merkezi olan Arinna olmamalıdır. Kült şehri olan Arinna’nın Ḫattuša’dan uzak olmadığı bilinmektedir. Kült şehri olan Arinna’nın yerini Erkut 1992, s.159-165’de ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Burada yer alan Arinna’nın Anadolu’nun güneybatısında olduğu düşünülmektedir. Güneybatıda yer alan Arinna için bkz: Soysal 1987,s.202 vd.

³⁴³ Soysal 1987, s.203; Yiğit 2005, s.64.

³⁴⁴ Yakar 2007, s.411.

“Hurrilerin kralları” ifadesi yer almakta ve 14. ve 16. satırları arasında Hurrilerin kralları olarak ¹Uuanti, ¹Uritti, Arui, ¹Uuagazziia isimleri geçmektedir.

I.Muršili döneminde de Hurrilerle olan mücadelenin devam ettiği KBo III 57 (2BoTU 20/CTH 11) numaralı Halep şehrinin fethedilmesini anlatan Hantili metninin devamından anlaşılmaktadır. Söz konusu metnin 10. ve 18. satırları arasında Hurrilerle olan bu mücadele konu edilmektedir³⁴⁵. Metnin 15. - 20. satırları arasında şu bilgiler yer almaktadır:

(Muršili) [Hurriler]e [ait
[tüm şehirleri]de tahrip etti.
[Ve o[?] onların[?]] tüm [malını[?]] aldı
[onları Hat]tuša [şehrine] getirdi.
[Fakat sonra o Ba]bil [şehri]ne gitti.
[ve Babi]l [şehri]ni tahrip etti.

KUB XXVI 74 (CTH 10.1) numaralı metnin 7. - 11. satırları arasında Muršili’nin Hurrilere karşı giriştiği sefer ve bu sefer de Hurrilere bağlı tüm şehirlerinin tahrip edildiği anlatılmaktadır³⁴⁶. Metnin 7. - 11. satırları arasında şu bilgiler yer almaktadır:

o (I.Muršili) da kuvvetli
] o mahvetti.
] mahvetti ve Hurriler/i/e
] Šanhara³⁴⁷ şehrine [karşı sefere çıktı(?)

³⁴⁵Tercüme için Arıkan 1987, s.53’ten yararlanılmıştır.

³⁴⁶ Arıkan 1987, s. 64-65.

³⁴⁷ Šanhara şehri hakkındaki literatür için bkz: del Monte-Tischler 1978, s.344; Ertem 1973, s.120.

] Hattuša şehrine taşı[dı.

KBo III 57 numaralı metinde, I.Muršili'nin Halep şehrinin zaptından sonra Hurrilere karşı taarruzda bulunduğu anlatılmaktadır. Daha sonra Hurri şehirlerinin ele geçirildiği bilgisi verilmektedir. Ancak Telepinu Fermanı'nda, bunun aksi bir durum söz konusudur. Çünkü Telepinu Fermanı'nda Hurrilerin dize getirildiğinin anlatıldığı bölüm, I.Muršili'nin Babil seferinden sonraya yerleştirilmektedir. Bu durumda iki metinden birinde, olayların akışının anlatılmasında bir yanlışlık yapılmış olması gerekmektedir³⁴⁸. Çünkü Telepinu Fermanı'nda, I.Muršili'nin Halep'e karşı sefer düzenlediği, Halep'ten aldığı ganimetleri ve kişileri Hattuša'ya getirdiği, Babil'e gidip imha ettikten sonra Hurrileri yendiği anlatımı vardır. Bu durumda Hurri şehirlerinin ele geçirilmesinin Babil'in fethinden sonra olması gerekmektedir. Ayrıca I.Muršili'nin Babil'den aldığı Marduk ve Šarpanitum heykellerini yol güzergâhındaki Hana'da bırakarak³⁴⁹ Hattuša'ya dönmesi, Hurrilerin Babil seferi sırasında Anadolu'ya doğru harekâta giriştiklerini göstermektedir.

I.Muršili dönemine tarihlenen bir başka metnin (KUB XXXI 64+64a (CTH: 12)) arka yüz 27. - 42. satırlar arasında Hurrilere ait şehirlerin isimleri sıralanmaktadır. Bu şehirler 27' ^{URU}U-uš-šu, 33' Ku-ru-uš, ^{URU}Ha-am-ša [...aş, ^{URU}Ha-aš-šu-aš, x [^{URU}Ha-a]t-ra-a-aš, x [... , 35'Ud-ne-ia, Ku-ru-uš [^{URU}Hu-ru-um-ma-aš.... 42. satırda []x ki-in-za-an lu-i-i[a olarak verilmiştir. Burada dikkati çeken nokta Hurrilere ait kentler arasında Haššuwa'nın sayılmasıdır. Metinden, I.Hattušili

³⁴⁸ Arıkan 1987, s.68'de Telepinu Fermanı'ndaki Babil'in fethinden sonra Hurrilerin yenildiği anlatımının olayların akışı açısından hatalı olduğunu, Telepinu'nun iki olayı yanlış sıraya yerleştirmiş olduğu fikrindedir.

³⁴⁹ Ünal,2002,s.92.

döneminde ele geçirililen bazı kentlerin Hitit kontrolünden çıktığı anlaşılmaktadır.

I.Murşili dönemine tarihlenen KBo III 55 (2BoTU 18=CTH 12) numaralı metinde de

Hurritlere değinilmektedir, ancak metindeki tahribat nedeniyle olayların akışı

hakkında net bir bilgiye sahip olmak mümkün olunmamaktadır.

SONUÇ

Çalışmamızda Eski Hitit Dönemi'nin önemli krallarından I.Ḫattuşili ve I.Murşili dönemlerinde, Gaziantep ve çevresindeki kentlerin, Hitit egemenliğine dahil edilmeleri, Hitit belgeleri ışığında ele alınmıştır. Aynı zamanda bu kentlerin siyasal ve kültürel yapıları, kentlerin birbirleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Çalışma sırasında karşılaşılan zorluklar; ele alınan bu kentlerin bir kısmının lokalizasyonunun yapılamamış olması ve ortaya çıkarılmış belgelerin de, bu kentlerin coğrafi konumları hakkında bilgi verememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak yine de Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ve Roma Dönemi'nde kullanılan yollar, Eski Hitit Dönemi'nde kullanılabilecek güzergâhlar hakkında yol gösterici olmuştur.

I.Ḫattuşili, yeni kurulan devletin Anadolu'daki varlığını gösterebilmek amacıyla, ilk olarak Anadolu içlerine yaptığı seferlerle devleti güç, prestij ve ganimet açısından güçlendirmiştir. İmparatorluk Dönemi boyunca devam eden Hitit askerî politikasının temelleri I.Ḫattuşili döneminde atılmıştır. Bundan sonraki esas hedefi, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin ele geçirilmesine üzerinedir. Bu durum, bölgede etkin bir güç olan Yamhad Krallığı'nın saf dışı edilmesiyle mümkün olabilecekti. Böylece Hititleri Anadolu'da uğraştıran Hurriler de kontrol altına alınabilecekti. Politik ve ekonomik amaçlarla bölgedeki şehir devletleri üzerine seferler düzenlemiştir. I.Ḫattuşili'nin önceliği Yamhad'ın ortadan kaldırılmasıdır. Ancak doğrudan gidip Yamhad'ın başşehri Halep üzerine yürünmemiştir. Öncelikle Yamhad'a bağlı krallıklar bertaraf edilerek, savunma gücünden ve Hititlerle arasında oluşturmaya çalıştığı tampon bölgeden mahrum bırakılmıştır. Bu amaçla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Alalah, Urşu, Ḫaššuwa, Ḫaḫḫum şehirleri üzerine seferler

düzenlenir. Bölgenin fethedilmesi Hititlerin bölgedeki çıkarlarını tehdit eden Yamhad Krallığı ve Hurri unsuru üzerinde büyük bir darbe etkisi yaratacak ve Kuzey Suriye'nin kapılarını Hititlere açacaktır. Ancak, bölgenin ele geçirilmek istenmesindeki öncelikli sebebin, yüzyıllardan bu yana savaşların temel sebebi olan ekonomik kaygılardan kaynaklandığı fikri ön plana çıkmaktadır. Nitekim Anadolu-Mezopotamya ticaretinin can damarını oluşturan ticarî yollar bölgede yer almaktadır. Bununla birlikte Hititlerin Anadolu'ya yaptıkları seferlerde elde ettikleri kazançlarla, Kuzey Suriye gibi zengin bir bölgenin Hitit kontrolüne girmesiyle elde edilecek kazanç elbette ki farklılık arzedecektir.

M.Ö. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de yer alan şehir devletlerine bakıldığında siyasi bir birlik bulunmamaktadır. Mari arşivleri bu şehir devletleri arasında ticarî askerî, kültürel bir yakınlık olduğunu göstermektedir. Kimi zaman aralarında oluşturdukları koalisyonlarla, varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Eski Hitit Dönemi belgeleri, bölgede yer alan şehir devletlerinin, Kuzey Suriye bölgesinde varlık göstermeye çalışan Hititler karşısında birbirlerine askerî ve lojistik yardımda bulunarak, savaşların seyrinde önemli etkiler yarattığını göstermektedir. Bunun en açık örneği Urşu kuşatması metni ve Haşşuwa seferinde ortaya çıkar. Bu durum şehirlerin Yamhad'a bağlı olmalarıyla ilintilidir.

I.Ḫattuşili dönemine ait askerî icraatlerinin anlatıldığı yıllıklardan ve I.Ḫattuşili dönemine ait belgelerden Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yapılan seferler hakkında bilgi edinilmektedir. I.Ḫattuşili döneminde Yamhad Krallığına bağlı şehir devletlerinden Alalah, Urşu, Haşşuwa, Ḫahhum ele geçirilmiş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Hititler önemli bir güce sahip olmuşlardır.

I.Murşili döneminde, I.Ḫattuşili dönemindeki politik tavrın devam ettirildiği görülmektedir. I.Murşili Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye seferlerine I.Ḫattuşili'nin bıraktığı yerden devralmıştır. İlk olarak I.Ḫattuşili'nin ölümüyle elden çıkmış şehirleri tekrar Hitit topraklarına kazandırmıştır. Daha sonra metinlerde ismi verilme de I.Murşili dönemine tarihlendirilen Kargamış ele geçirilmiş ve en nihayetinde I.Murşili, selefinin gerçekleştirmek istediği ancak tamamlayamadığı işi tamamlayarak Yamhad Krallığı'na son vermiştir. Ardından da Mezopotamya'daki önemli krallıklardan biri olan Babil üzerine yürüyerek burayı ele geçirmiştir. I.Murşili Halep seferi sonrasında veya Babil seferi dönüşünde Hurriler üzerine taarruzda bulunmuş ve bölgedeki Hurri etkisini kırmış olmalıdır. I.Murşili Dönemi'nin sonuna gelindiğinde Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki hakimiyet Hititlerin lehinedir.

Çalışmamızda ele aldığımız şehirlerden Urşu, Ḫaššuwa, Ḫaḫḫum'un yerinin bilinmemesi bir takım zorlukları beraberinde getirmektedir. Bilim adamları bu şehir devletlerinin konumları konusunda çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Şehirlerin lokalizasyonu yapılamamakla birlikte, bilinen gerçek bu şehirlerin birçoğunun Gaziantep ve yakın çevresinde yer aldığıdır. Şehirlerinin hepsinin birbirine yakın bir coğrafyada bulunması, bilim adamlarının yeri bilinmeyen kentlerin lokalizasyonunu Gaziantep ve çevresindeki bölgeye yapmaları ve bu şehirlerin Asur'dan Kaniş'e uzanan ticarî yolun üzerinde bulunmaları, görüşümüzün temel dayanağını oluşturmaktadır.

I.Ḫattuşili ve I.Murşili dönemi belgeleri ve arkeolojik bulgular, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye seferlerinin Kilikya kapılarından veya Fırat havzasını takiple gerçekleştirdiklerine işaret etmektedir. Hangi yol tercih edilmiş olursa olsun,

Gaziantep bu yolların kesişme noktasında yer almakta ve dolayısıyla her iki kralın seferlerinde geçmek zorunda bulundukları bir mevkiîde bulunmaktadır. Bugün dahi kullanılagelen yollar söz konusu dönemde, Anadolu ve Mezopotamya dünyası için hayatî bir önem arz etmekteydi. Kilikya'yı Güneydoğu Anadolu'ya ve Anadolu'yu Kuzey Suriye'ye bağlayan yolların Gaziantep ve İslahiye yakınlarından geçmesi, bölgeyi ele aldığımız dönem itibariyle önemli kılmaktadır.

ÖZET

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı sınırını oluşturan Gaziantep şehri, prehistorik çağlardan itibaren yerleşime sahne olmuş ve özellikle de M.Ö. III. binyılın sonlarıyla M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren giderek önem kazanmıştır. Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticarî yol üzerinde kurulu olması ve Kuzey Suriye'ye açılan yolların bu bölgeden geçmesi nedeniyle bölgeye hakim olmak isteyen güçlerin ilgisini daima buraya çekmiştir. Çalışmamızın I. bölümünde M.Ö. III. binyılın son çeyreğiyle I. Hattuşili döneminin sonuna kadarki dönemde, Gaziantep ve çevresindeki bölgenin siyasî ve kültürel yapısı hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın II. bölümünde ise I. Hattuşili ve veliahtı I. Murşili dönemleri ele alınarak; dönemin askerî icraatleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Hitit Devleti'nin askerî faaliyetleri sistematik bir hale getirilerek, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde dahi kullanılagelen devletin politik hedefleri oluşturulmuştur. Yeni kurulan bu devletin, öncelikle Anadolu içlerinde kazanacağı zaferlerle gücünü ve prestijini arttırması gerektiğinden, I. Hattuşili ve I. Murşili döneminde öncelikli olarak Anadolu seferleri üzerine yoğunlaşmış, ardından yine bu dönemde oluşturulan Kuzey Suriye politikasının genel hedefleri doğrultusunda, Hitit askerî gücü, bölgenin Hitit hakimiyetine alınması için harcanmıştır. Bu amaçla Alalah, Urşu, Haşşuwa, Haḫḫum, Kargamış, Halep gibi şehirlere yapılan askerî seferlerle bölgede hakim güç olan Yamhad Krallığı'nın etkisi büyük ölçüde azaltılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ele geçirilen bu şehir devletleri, farklı başlıklar altında ve yazınsal literatürdeki belgeler esas alınarak anlatılmıştır. Ayrıca Hititlerin Anadolu'daki hegemonyasını sınırlayan, Anadolu ve Kuzey Suriye'deki büyük düşmanları Hurriiler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın genelinde, Gaziantep ve çevresinde yer alan şehirlerin ticarî, ekonomik ve kültürel ilişkisi ortaya konularak bölge için ne denli önemli bir yer arz ettiği anlatılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Forming the west borders of southeast Anatolia the city of Gaziantep became settlement center from prehistorical ages and especially from the end of 3rd thousand BC and the beginning of the 2nd thousand BC gains importance because of being on the trading route between Anatolia and Mesopotamia also the paths through Northern Syria pass from the region which attracts the forces around there. In the first part of our study forming until the term ending Hattusilis I, the general information about political and cultural structure of Gaziantep and its surroundings are given. In the second part of our study, the terms of Hattusilis I and candidate Mursili I are reviewed, the military activity in the region is indicated. Also the Hittites military activities systematized, political goals which in the time of empire were formed. Newly established state priority was to raise its prestige and power by winning victories in Anatolia so firstly Hattusilis I and Mursili I insisted on the campaigns to Anatolia, after that through their Northern Syrian policy general goal Hittite military force was used to take control of the region. For this purpose they cut down the power of Yamhad state owning the cities like Alalah, Uršu, Hassuwa, Hahhum, Kargamis, Halep. In our second part of our study captured city states are mentioned under different caption based on briefs in literatures. Also the information given about Hurrites restricts the hegemony of Hittites in Anatolia.

The general of the study shows the commercial, economical and cultural relationship of Gaziantep and surrounding cities were exposed to show how important was Gaziantep for the region.

BİBLİYOGRAFYA

Akurgal, E.

1998 *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara.

Aktüre, S.

1997 *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul.

Albayrak, İ.

2003 “Kaniş Karumunun Bir Mektubu”, *ArcAn* 6.1. , Ankara.

2006 *Kultepe Tabletleri IV*, (Kt.o/k). , Ankara.

Albright, W.F.

1956 “Further Observation On The Chronology of Alalah”, *BASOR* 146, Newhaven.

Alkım, B.U.

1960 “1959 Yılı İslahiye Bölgesi Araştırmaları: Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Hüyük Sondajı”, *Türk Arkeoloji Dergisi* , X-1, Ankara.

1960 “Samal ile Asitawandawa Arasındaki Yol”, *Belleten*, Cilt XXIV, Sayı 95, Ankara.

1962 “Tilmen Höyük Çalışmaları (1958-1960)”, *Belleten*, Cilt: XXVI, Sayı: 103, Ankara.

1964 “Dördüncü Dönem Tilmen Hüyük Kazısı (1962)”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XII-1, Ankara.

1964 “İslahiye Bölgesinde Türk Tarih Kurumu Adına 1955-1962 Yılları Arasında Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar”, *T.T.K. Yıllık Konferansları I*, Ankara.

1965a İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Hüyük Kazısı(1963)”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XIII-1,Ankara.

1965b “İslahiye Bölgesi Araştırmaları: Tilmen ve Gedikli Hüyük Kazıları (1964)”, *Türk Arkeoloji Dergisi* , Sayı:XIV, Ankara.

Alkım, B.- Alkım,H.

1966 “Gedikli (Karahüyük) Kazısı. Birinci Ön-Rapor”, *Belleten*, Cilt XXX, Sayı:117,Ankara.

1967 “İslahiye Bölgesi Araştırmaları (1955-60)” *VI.Türk Tarih Kong.*(20-26 Ekim 1961), Cilt: XXVI, Sayı:100-104, Ankara.

1969 “İslahiye Bölgesi Çalışmaları”(1968),*Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII-1, Ankara.

1969 “ The Amanus Region in Turkey”, *Archeology* 22/4.
Alp, S.

1952 “Hititler Hakkında Yeni Bir kitap Münasebetiyle” *D.T.C.F.D.*, Cilt X, Sayı:1-2, Ankara.

1964 “Eski Anadolu Yazısının Menşeleri”, *AK I*, TTK, Ankara.

2002 *Hititler Çağında Anadolu*, Ankara.

Alpman, A.

1980 “Hurrilerde Ulusal Panteon ve Yerel Panteonlar”, *TAD*, Cilt:XIII, Sayı:23,Ankara.

1981-1982 “Hurriler” *TAD*, Cilt:XVI, Sayı:25, Ankara.

1998 “Anadolu’da Hurriler”, *III.Uluslararası Hititoloji Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara,1998.

Arıkan,Y.

1986 I.Murşili Dönemi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Archi,A.-Pecorella,P.E.-Salvini, M.

1971 *Gaziantep e la Sua Regione*, Roma.

Astour, M.C.

1969 Partition of Mukiš-Nuhašše and Nii by Šuppiluliuma”, *Or.* 38.

1972 “Hattusilis, Halab and Hanibalgat”, *JNES* XXXI.

1989 *Hittite History: Hittite History and Absolute Chronology of The Bronze Age.*

Balkan, K.

1957 *Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kaniş Kralı Waršama’ya Gönderdiği Mektup.*

Barton, G.A.

1929 *The Royal Inscriptions of Sumer and Akkad*, Newhaven.

Başgelen, N.

2001 *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul.

Bayram, S.

1997 Koloni Çağında Kayseri’nin Ticari Hayatı, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (11-12 Nisan 1996) Bildirileri*. Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları 2. Kayseri.

1998 “Kultepe’den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettigine İlişkin Üçüncü Bir Belge”, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, 24-26 Nisan 1996(Ayrı Basım), Ankara.

Beal, R.H.

1986 “The History of Kizzuwatna and Date of Šunaššura Treaty”, *Or.* 55.

1992 “The Organization of the Hittite Military”, *Civilizations of the Ancient Near East, Volume I, II*.

2003 “Predecessors of Hattušili”, *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. On the Occasion of His 65th. Birthday*, Indiana.

Beckman,G.

- 1992 “Hittite Administration in Syria in The Light of the Textes from Hattuša, Ugarit and Emar”, *Bibliotheca Mesopotamica* 25, New Horizons in the Study of Ancient Syria,(eds.M.W.Chavalos-J.C.V. Hayes).
- 1995 “Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography”, *JCS XLVII*.
- 1996 *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta.
- 2000 “Bilingual Edict of Hattusili I”, *The Context of Scripture*, vol II, (ed.W.H.Hallo) Leiden.

Bilgiç,E.

- 1940-1941 “Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi”, *Sümeroloji Araştırmaları*, İstanbul.
- 1946 “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Belleten*, Cilt X, Sayı:37-40, Ankara.

Bilgiç, E.- Bayram, S.

- 1995 *Ankara Kültepe Tabletleri II*, TTK, Ankara.

Bin-Nun,S.R.

- 1975 *The Tavananna in the Hittite Kingdom*, Heidelberg.

Bryce, T.R.

- 1981 “Hattusili and The Problems of The Royal Successions In The Hittite Kingdom”, *AnSt* XXXI.

Carruba,O.

- 1992 “Die Tavanannas des Alten Reiches”, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara.

Collon, D.

1975 *The Seal Impressions from Tell Atchana/ Alalakh*, Verlag Butzon.

Çeçen, S.

1990 “Yeni Kültepe Metinlerine Göre Yerli - Asurlu Münasebetleri”,
Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri.

de Martino, S. - Imparati, F.

1998 “Sifting Through the Edicts and Proclamations of the Hittite
Kings,” *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara.

del Monte G.F.-Tischler J.

1978 *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte
Supplement, Répertoire Géographique des Textes(RGTC VI)*,
Wiesbaden.

del Monte, G.F.

1992 *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte
Supplement, Répertoire Géographique des Textes
Cunéiformes (RGTC VI/ 2)*, Wiesbaden.

Dinçol, A.M.

1982 “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I.Cilt.

2004 “Hititler, Son Tunç Çağı”, *Arkeoatlas Dergisi*, Sayı 3.

Dossin, G.

1938a “Aplahanda roi de Carchemiš”, *RA* 35.

1938b “Les Archives Épistolaires Du Palais De Mari”, *Syria* 19,
Paris.

1955 “L’inscription De Fondation De Jahdun-lim Roi De Mari”, *Syria*
32, Paris.

Durand, J.M.

- 1985 “La situation Historique Šakkanakku: Nouvelle Approche”, *MARI* IV.
- 1987 “Documentes Pour L’histoire Du Royaume De Hante-Mésopotamie I”, *MARI* V.
- 1990 “La Cité-état D’imâr Â Lépoque des Rois de Mari”, *MARI* VI.
- 1997 *Documents Épistolaires Du Palais De Mari*, Tome I, Paris.

Duru, R.

- 1990 “Tilmen Sarayları”, *X. Türk Tarih Kong.* , I.Cilt, Ankara.
- 2003 *Unutulmuş Bir Başkent Tilmen*, İstanbul.

Erkut S.

“ Hitit Çağı’nın Önemli Kült Kenti Arinna’nın Yeri”, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*.

Ertem, H.

- 1973 *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara.

Falkner, M.

- 1957/1958 “Studien zur Geographie des alten Mesopotamien”, *AfO* 18.

French, D.

- 1981 *Roma Çağında Küçük Asya’daki Yollar ve Mil Taşları*, Fasikül I.

Garelli, P.

- 1963 *Les Assyriens en Capadoce*, Paris.

- 1987 “Hahhum un Relais Asyrien Sur La Route Commerciale De La Cappadoce”, *XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi Bildirileri*.
- Garstang, J.
1942 “Šamuha and Malatia”, *JNES* I.
- Gavaz, Ö.S.
2006 “Hitit Kenti Zalpa’nın Yeri Üzerine”, *Anatolia* 31, Ankara.
2007 I.Šuppiluliuma Döneminde Suriye ve Mezopotamya İle İlişkiler, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Geib, L. -Purves, P.M. -Macrae, A.A.
1943 *Nuzi Personal Names*, Chicago.
- Goetze, A.
1928-1929 “Die historische Einteilung des Aleppo-Vertrages (KBo I 6)”, *MAOG* IV.
1940 “*Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*”, Newhaven.
1957a “On The Chronology of The Second Millenium B.C.”, *JCS* XI, Newhaven.
1957b “Alalakh and Hittite Chnonology”, *BASOR* 146.
1960 “Suffixes in Kanišhite Proper Names”, *RHA* 66.
1962 “Critical Reviews”, *JCS* XVI.
1964 “Remarks on The Old Babylonian Itinerary”, *JCS* XVIII.
- Gökçek, L.G.
2009 “Çivi Yazılı Tabletlere Göre Eski Anadolu’da Vergi Uygulamaları ve Kaçakçılık”, *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı:4, Ankara.

Gurney,O.R.

1973 “Anatolia c. 1750-1600 B.C.”, *CAH* II/1, Cambridge.

Gül, Ş.Y.

2001 “Kervan Güzergahlarına Işık Tutan Kültepe Metinleri ve Bunlardan Elde Edilen Sonuçlar”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.

Günbattı,C.

1987 “Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Üç Tablet”, *D.T.C.F.D.*, Sayı: 31, Ankara.

1997a “Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bir Tablet”, *ArcAn* III, Ankara.

1997b “ Kültepe’den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin”, *ArcAn* III, Ankara.

1998 “Karumla Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler”, *34.Uluslararası Assirioloji Kongresi*.

2005 “Kültepe’de Bulunmuş İki Antlaşma Metni”, *Belleten*, Cilt: LXIX, Sayı: 256, (Ayrı Basım), Ankara.

Güterbock, H.G.

1938 “Die Historische Tradition Und Ihre Literarische Gestaltung Bei Babyloniern und Hethitern Bis 1200, Zweiter Teil: Hethiter, *ZA* XLIV.

1954 “Carchemish”, *JNES* XIII, Chicago.

1961 “The North Central Area of Hittite Anatolia”, *JNES* XX, Chicago.

1964 “Sargon of Akkad Mentioned by Hattuşili I of Hatti”, *JCS* XVIII, Chicago.

Groneberg, B.

1980 **RGTC** III, Wiesbaden.

Haas, V.

1977 “Zalpa Die Stadt am Schwarzen Meer und das Althethitische
Königtum”, **MDOG** 109.

Hardy, R.S.

1941 “The Old Hittite Kingdom”, **AJSL** LVIII.

Havare, N.

2003 M.Ö. II. Binyıl Antakya’sının En Önemli Kenti Alalah,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Hawkins, J.

1976-1980 “Carchemish”, **RIA** 5.

Hoffmann, I.

1984 **Der Erlass Telepinus**, Theth 11.

Karaboran, H.

1994 “Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği Sahasında Yer Alan İslahiye ve
Hassa’nın Kuruluşundan Önce bu Yöredeki Yerleşme Durumu”,
F.Ü.S.B.D., Sayı 1-2.

Karauğuz, G.

2002 **Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Konya.

1996 “Kargamış”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt II.

Kaptan,E.

- 2005 “Açana’da M.Ö. 2. Binyıla Ait Bakır İngotlar”, **20.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, (24-28 Mayıs 2004 Konya)** Ankara.

Kempinski, A.-Kosak, S.

- 1982 "CTH 13: The Extensive Annals of Hattusili I(?)" , **Tel Aviv** 9/2.

Kılıç,Y.

- 2005 “ Hitit Öncesi ve Hitit Dönemi Anadolu’da Veraset Sistemi”, **V.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 02-08 Eylül 2002)**, Ankara.

Kınal, F.

- 1941 “Amarna Çağında Hurriler”, **Sümeroloji Araştırmaları**, Ankara.
- 1947 “Šuppiluliuma’nın Suriye Seferleri”, **Belleten**, Cilt XI, Sayı: 41, Ankara.
- 1958 “Kargamış Şehri Tarihi Hakkında”, **D.T.C.F.D.**, XVI/3-4, Ankara.
- 1967 “Yamhad Krallığı”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, C.5, Sayı 8-9, Ankara.
- 1971 “Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye’nin Önemi”, **Atatürk Konferansları IV**, Ankara.
- 1978 “ Khorsabad Kral Listesi ve Kronoloji” , **Belleten**, Cilt XLL, Sayı: 166, Ankara
- 1998 **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara.

Klengel,H.

- 1965 **Geschichte Syriens I**, Berlin.
- 1972-1975 “Halab”, **RIA** 4.
- 1992 **Syria 3000 to 300 B.C.**, A Handbook of Political History, Berlin.

Kupper, J.R.

1949 “Ursu”, *RA* 43.

1998 “Letters Royales du Temps de Zimrilim”, *ARM XXVIII*, Paris.

Kuzuoğlu, R.

1999 Kültepe Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Bunların
Lokalizasyonu ve Diğer Yönleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kümmel, H.M.

1985 “Die Annalen Hattušiliš I”, *TUAT* 1/5.

Landsberger, B.

1939 “Über Den Wert Künftiger Ausgrabungen In Der
Türkei”, *Belleten* III, Sayı: 9-12.

1954 “Assyrische Königsliste und ‘Dunkles Zeitalter’ (continued)”,
JCS VIII, Chicago.

Latacz, J.- Starke, F.

2006 “M.Ö.2.Bin Yılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesinin
Politik Coğrafyası” (ed. Ü.Yalçın-C.Bulak-R.Slotta), *Uluburun
Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Bochum.

Levy, J.

1952 “Studies in the Historic Geography of the Ancient Near East,
II”, *Or.* 21.

Marin, J.A.

2001 *RGTC* XII/II, Wiesbaden.

Maathiae, P.

1979 “Sondages A Tell Touqan (Syrie)”, *Akkadica* 14.

Maqueen, J.G.

2001 *Hittiter ve Hitit Çağında Anadolu*, Ankara.

Melchert, H.C.

1978 “The Acts of Hattušili I”, *JNES* XXXVII, Chicago.

Miller, J.L.

2001 “Anum-Hirbi and His Kingdom”, *AoF* 28.

Na’aman, N.

1976 “A New Look At The Chronology Of Alalakh Level VII”
AnSt XXVI.

1980 “The Historical Introduction of the Aleppo Treaty
Reconsidered”, *JCS* XXXII/1.

Nashef, K.

1991 *RGTC* IV, Wiesbaden.

Neu, E. *Der Anitta Text*, StBoT 18, Wiesbaden.

Orlin, L.L.

1970 *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris.

Otten, H.

1951 “Die Hethitischen-Königslisten und die altorientalische
Chronologie”, *MDOG* 83.

1958 “Keilschrifttexte”, *MDOG* 91, Berlin.

1968 *Die Hethitischen Historischen Quellen und Die
Altorientalische Chronologie*, Mainz-Wiesbaden.

1973 *Eine Althethitische Erzählung um Die Stadt Zalpa*, StBoT 17.

Peker, H.

- 2004 Hitit Egemenliğinden Asur İstilasına Kadar Yazılı Belgelere Göre Kargamış Tarihi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Popko, M.

- 1995 *Religions of Asia Minor*, Warsaw.

Ramsay, W.M.

- 1960 *Anadolunun Tarihi Coğrafyası* (çev.M.Pektaş), İstanbul.

Rowton, M.B.

- 1967 “The Woodlands of Ancient Western Asia”, *JNES* XXVI.

Savaş, S.Ö.

- 1997 “Birkaç Hitit Kentinin Lokalizasyonu Hakkında”, *ArcAn* III, Ankara.
- 1998 *Anadolu (Hitit- Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı Şahıs ve Coğrafya Adları*, İstanbul.

Sever, H. - Çeçen, S.

- 1990 “Kultepe’deki II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu’nun Siyasi Tarihi İle İlgili Yeni Gelişmeler”, *XI. Türk Tarih Kong.*, I.Cilt, Ankara.

Sever,H.- Günbattı,C.- Bayram,S.

- 1991 *AKT I*, TTK, Ankara.

Sever, H.

- 1995 “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler” *Belleten*, Cilt: LIX, Sayı: 224, Ankara.

- Singer, I.
2001 *The Treaties between Karkamiš and Hatti*, StBoT 45, Wiesbaden.
- Smith, S.
1949 *The Statue of Idrimi*, London.
1956 “Uršu and Haššum”, *AnSt* VI.
- Sommer, F.- Falkenstein, A.
1938 *HAB I*, München.
- Soysal, O.
1987 “KUB XXXI 4+ KBo III 41 und 40(Die Puḫanu Chronik) Zum Thronstreit Ḫattušilis I.”, *Hehitica* VII, Paris.
1995 ““III.Ḫattušili’nin Büyük Metni” Bir Hitit Belgesini Tanımlama Denemesi”, *ArcAn* I, Ankara.
1997 “KBo XVIII 151 Hakkında Bazı Düşünceler”, *ArcAn* III, Ankara.
- Szabó, G.
1972-1975 *RIA* 4, “Ḫaššu(m)”, Wiesbaden.
- ten Cate, H.
1984 “The History of Warfare According to Hittite Sources: The Annals of Hattusilis I(Part II)”, *Anatolica* XII.
- Ünal, A.
1997 “Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar”, *ArcAn* III, Ankara.
1999 *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları*, Ankara.

- 2000 “Adana’da Kizzuwatna Krallığı Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, ***Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı***.
- 2002 ***Hititler Devrinde Anadolu***, Cilt I, İstanbul.
- 2006 “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, ***Ç.Ü.S.B.D.*** , Cilt:15, Sayı:3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana.
- 2008 “Çukurova’da Hitit Varlığı: Tarihi Yanılgılar ve Gerçekler”, ***I.Ceyhan Sempozyumu Bildirileri***,Adana.

Ünal, A.- Girginer, K.S.

- 2007 ***Kilikya- Çukurova İlkçağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji***.

Wilhelm, G.

- 1994 ***The Hurrians***, Warminster.

Wiseman, D.J.

- 1953 ***The Alalakh Tablets***, London.
- 1958 “Abban and Alalakh”, ***JCS*** XII, London.

Witzel, M.

- 1925 “Hethitische Mizellen”, ***JSOR*** 10.

Woolley, L.- Lawrence T.E.

- 1921 ***Carchemish II***, London.

Woolley, L.

- 1953 ***A Forgotten Kingdom***.
- 1955 ***Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay 1937-1949***, Oxford.

Yakar, J.

2007 *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı* (Çev. S.H.Riegel).

Yiğit, T.

1994 I.Hattuşili ve Dönemi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara

1996 “Hitit Krallığının Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası”*ArcAn* II, Ankara.

1997 Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia/ Lawazantia'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine, *Belleten*, Cilt: XLI, Sayı:230, Ankara.

2002 “Hitit Krallığının Kuruluş Dönemi” , *İdol Dergisi*, Sayı: 13.

2003 “Hitit Krallığında Velihtın Belirlenmesi Üzerine”, *TAD*,Cilt:XXI, Sayı :34, Ankara

2004 “Hititlerde Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not”, *TAD*, Cilt: XXII, Sayı:35, Ankara.

2005 “Hurrlere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar”, *TAD*, Cilt: XXIV, Sayı:38, Ankara.

2006 “Urşu Kuşatması Metninin Yeniden Değerlendirilmesi” *Anatolia*, Sayı: 31, Ankara.

2007 “Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman”, *TAD*,Cilt: XXVI, Sayı: 41.

FOTOĞRAFLAR:

Zeugma fotoğrafı için J.Wagner; “Seleukeia am Euprat/Zeugma” Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO), Wiesbaden, 1976,‘dan faydalanılmıştır.

HARİTALAR:

Archi, Pacorella, Salvini, Gaziantep e la Sua Regione ,Roma,1971 (Harita I)

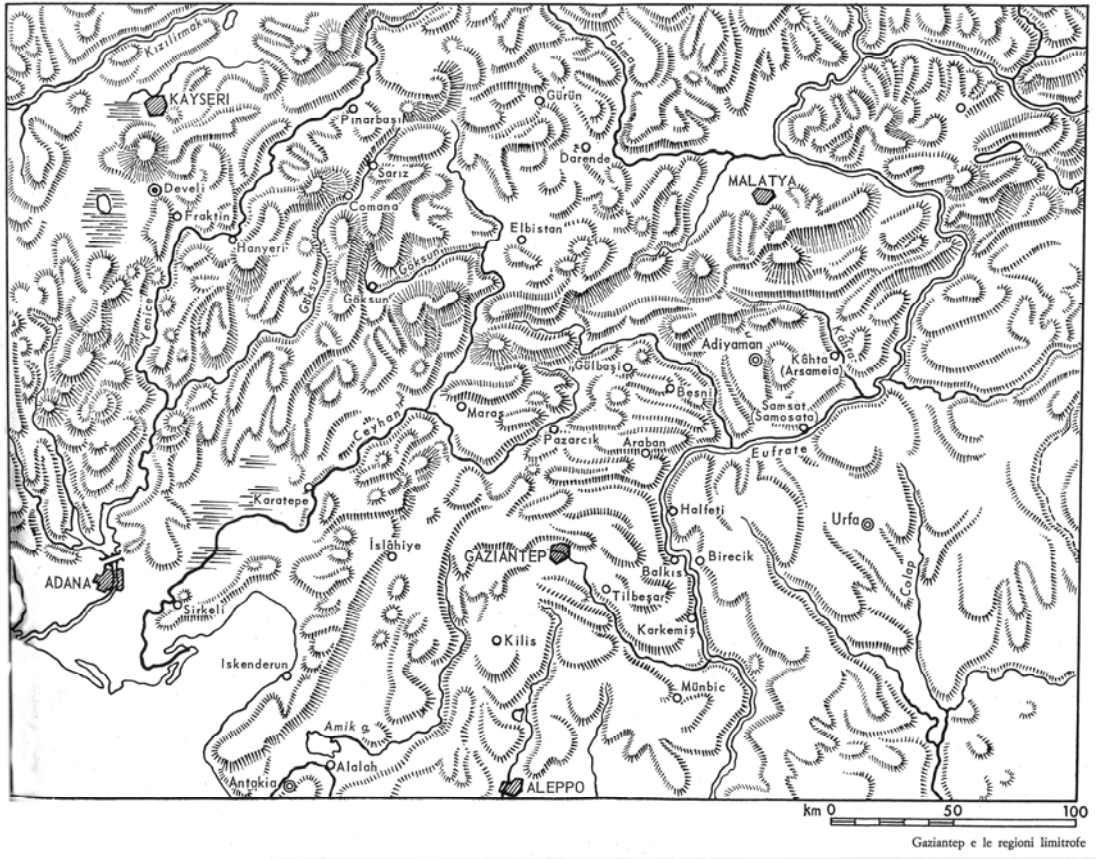
Kh. Nashef, RGTC IV, Wiesbaden, 1991 (Harita 2)

M.Forlanini, “Gab es eine Hethitische Stadt Hamsa?”, Archivum Anatolicum III,

Ankara,1997 (Harita 3)

Reallexion der Assyriologie (Harita 4)

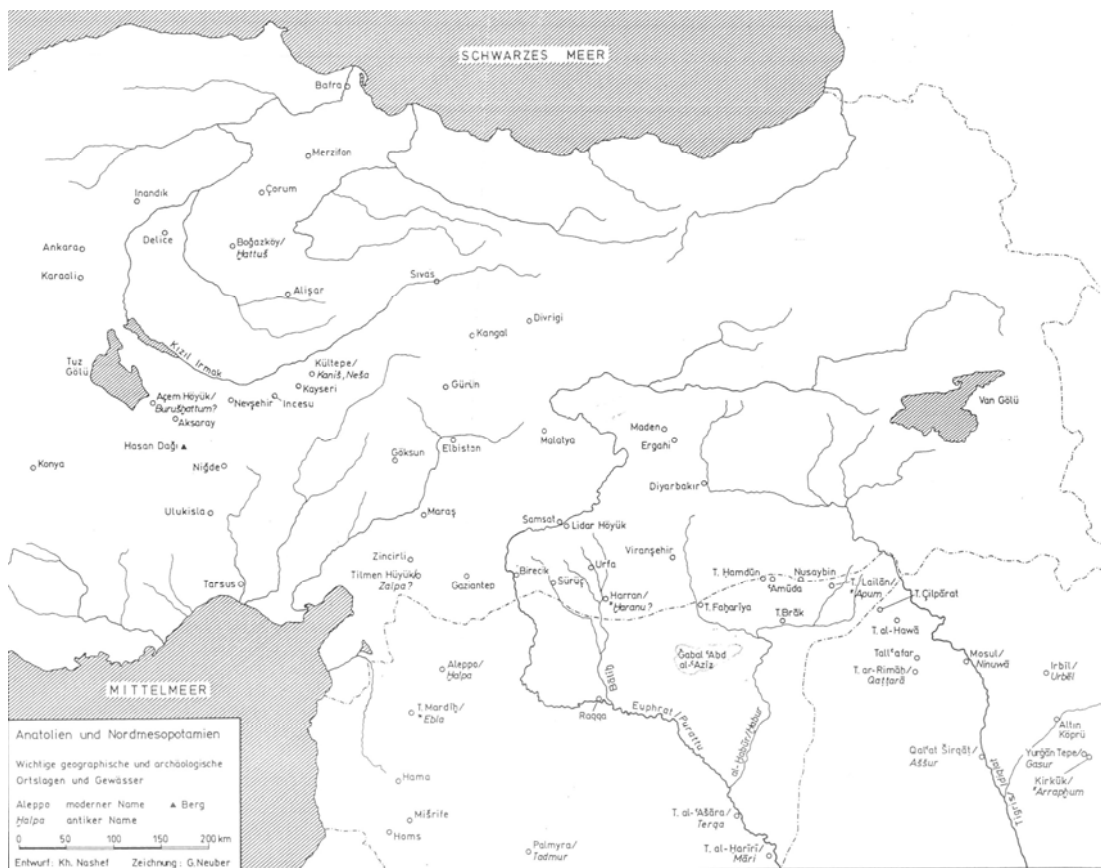
B.Alkım; “1959 Yılı İslahiye Bölgesi Araştırmaları: Yesemek Çalışmaları ve Tilmen höyük Sondajı, *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, Ankara,1960 (Harita 5)

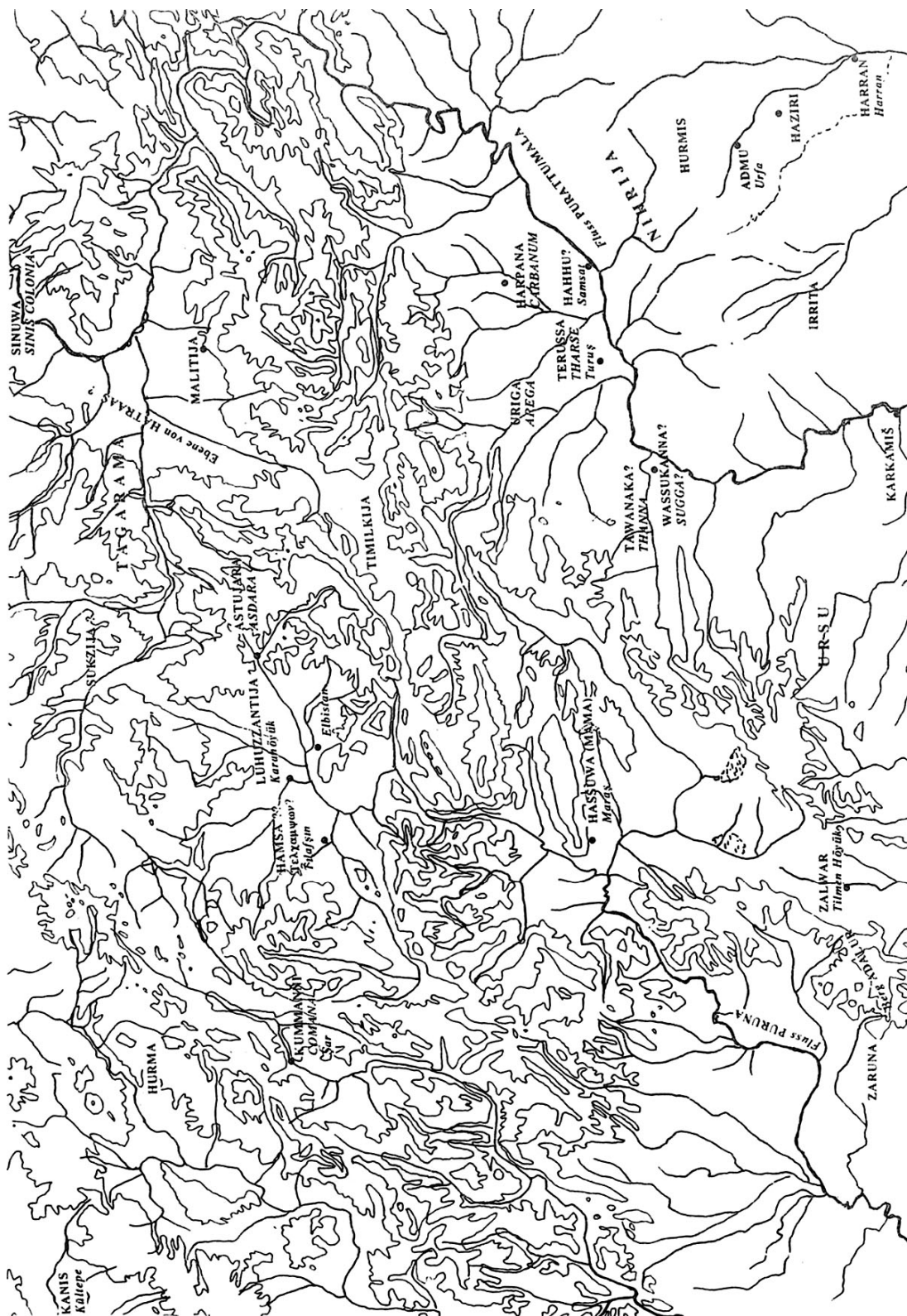
Fırat üzerinde oluşan adacıklar (Zeugma)

Kargamış Kralı Aplahanda'nın kızı Matunna'nın mührü

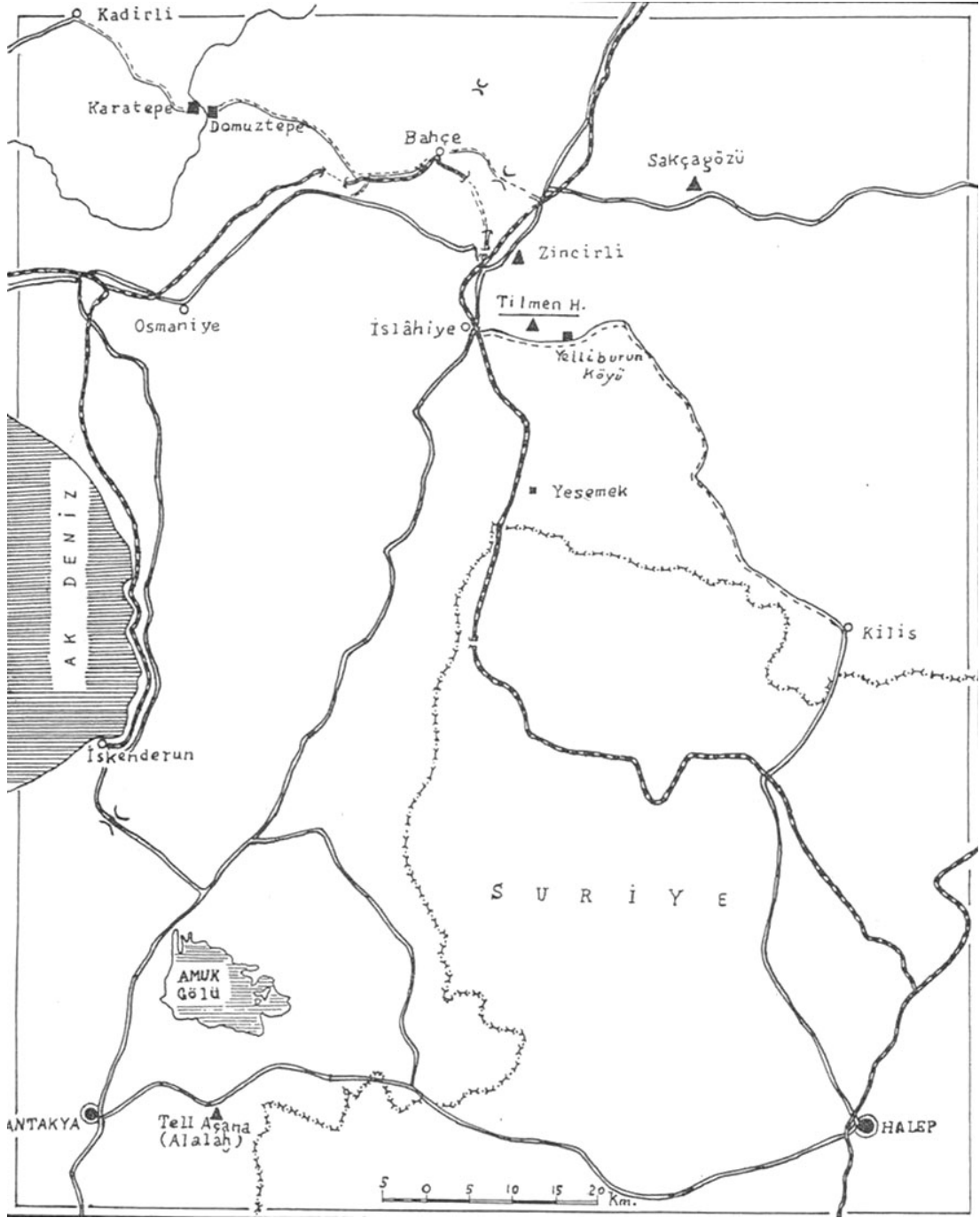
Kh. Nashef, RGTC IV, 1991

Archivum Anatolicum III

Reallexikon der Assyriologie

B.Alkım; “1959 Yılı İṣlahiye Bölgesi Araştırmaları: Yesemek Çalışmaları ve Tilmenhöyük Sondajı, *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, Ankara, 1960